

Katedra historie

Akademický rok 2009/2010

**NÁZORY NA VÝCHOVU A VZDĚLÁNÍ ŽEN
V PROSTŘEDÍ FRANCOUZSKÝCH SALONŮ
V SEDMNÁCTÉM STOLETÍ**

**CONCEPTS OF WOMEN'S EDUCATION AND KNOWLEDGE
IN THE SEVENTEENTH-CENTURY
FRENCH SALONS**

Diplomová práce

Věra Vejrychová

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Martin Elbel, Ph.D.

OLOMOUC 2010

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

Poděkování

Na tomto místě bych ráda vyjádřila svůj dík Mgr. Martinu Elbelovi, Ph.D. za odborné vedení při práci s prameny i sekundární literaturou, za podnětné připomínky a zejména za trpělivost s tímto nadmíru ženským tématem.

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a na základě literatury a pramenů, jež jsou uvedeny v závěrečném seznamu.

V Olomouci dne 29. dubna 2010

OBSAH

1.	ÚVOD.....	5
2.	INSTITUCIONÁLNÍ A SPOLEČENSKÝ KONTEXT...	14
3.	PRÁVO ŽEN NA VZDĚLÁNÍ ANEB „QUERELLE DES FEMMES“.....	28
4.	POJETÍ VÝCHOVY A VZDĚLANOSTI ŽEN V NORMATIVNÍCH PRAMENECH.....	41
5.	OBRAZ „FEMME PARFAITE“ VE SVĚTLE ŽENSKÉ LITERÁRNÍ TVORBY.....	58
6.	ŽENSKÝ (AUTO)PORTRÉT: MEZI REALITOU A SEBEPREZENTACÍ.....	76
7.	ROLE MATKY VE VÝCHOVĚ.....	88
8.	ZÁVĚR.....	102
9.	ANOTACE.....	106
10.	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	107
11.	RÉSUMÉ.....	116
12.	SEZNAM PŘÍLOH.....	118
	Příloha č. 1.....	120
	Příloha č. 2.....	121
	Příloha č. 3.....	123
	Příloha č. 4.....	124
	Příloha č. 5.....	125
	Příloha č. 6.....	127
	Příloha č. 7.....	128

1. ÚVOD

Problematika výchovy neodmyslitelně patří k bádání o dějinách žen, neboť dokonale odpovídá po dlouhou dobu v podstatě konstantní představě o roli ženy ve společnosti. Žena musí být vychovávána, protože se sama stává vychovatelkou. Tak v sedmnáctém století smýšleli všichni významní pedagogové, zakladatelé učitelských kongregací, teoretikové ženské výchovy. Naopak otázka vzdělanosti žen, která pronikla do veřejné diskuse francouzských intelektuálních vrstev v šestnáctém století a upoutala na sebe pozornost v rámci *querelle des femmes*, vzbudila ohlasy velmi rozporuplné v závislosti na společensko-politických konfiguracích, jakými byl vznik a rozkvět salonů, období regentství Anny Rakouské, koncentrace kulturního života na dvoře Ludvíka XIV. či jeho rozměňování a rozvoj menších společenských center v závěru století. Utváření mondénní společnosti a zrod nových forem socialibility ve 20. a 30. letech 17. století vskutku lze považovat za významnou změnu, která rozhodným způsobem determinuje postavení žen, samozřejmě v úzké sociální vrstvě, ač ji nelze definovat pouze příslušností k aristokracii. *Salonnières* získávaly do té doby nevídaný vliv v oblasti umění a samy se postupně zapojovaly do literárních aktivit, které tvořily páteř sociálních kontaktů v tomto prostředí. Proto se zpočátku jejich kreativita uplatňovala v žánru drobné poetické galantní tvorby a teprve ve druhé polovině století také na poli románu a povídky, ojediněle dramatu. A právě ve světle ženské literární produkce v daném období bychom chtěli zkoumat postoje k výchově a vzdělání žen, což nezbytně implikuje nutnost

oblematiku z mnoha úhlů, neboť zpravidla přitahuje pouze dílčí otázka, ať už se jedná o výchovu dívek, feminismus 17. století, formy sociální interakce či pronikání žen do literárního pole. I když je pravdou, že v posledních dvou desetiletích se tyto různé přístupy šťastně propojují.

Pozornost západní historiografie se k tématu výchovy obrací zejména v souvislosti s women's history a obzvláště ve Francii, kde lze - řečeno slovy Daniely Tinkové - za skutečnou baštu historického bádání považovat sociální dějiny¹, vznikají velké syntézy zohledňující tato témata. Osmdesátá a devadesátá léta minulého století přinesla průřezové soubory studií *Histoire des femmes en Occident*, *Histoire de l'enfance en Occident*, *Histoire de la famille* spjatá pro období raného novověku s takovými jmény jako Nathalie Zemon-Davis, Arlette Farge, Christiane Klapisch-Zuber. Tyto práce nahlízejí ženský-dětský svět zejména optikou normativních pramenů a v podobném duchu se ubírají rovněž práce Rogera Duchêna či Clauda Dulongna, zevrubně zkoumající ženskou problematiku ve vymezeném období sedmnáctého století. Přehledová studie o vývoji vzdělávacího systému v *Ancien régime*, již vedli Roger Chartier, Dominique Julia a Marie-Madeleine Compère, se opírá především o kvantitativní výzkum a její páteř tvoří zájem o instituce, takže je z povahy pramenné

¹ TINKOVÁ, Daniela: „Žena“ - prázdná kategorie? *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*. In: Čadková, Kateřina - Lenderová, Milena - Stráňáková, Jana (edd.): *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí historiografie: sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006*. Pardubice 2006, s. 21.

větší pozornost věnována výchově s těmito podobně laděnými pracemi, je literatura mapující společenské změny probíhající v 17. století velmi bohatá a rozličná. Výzkum forem sociability je dlouhodobě propojen s bádáním o preciozitě, „galanterii“, roli žen uvnitř těchto procesů a samozřejmě také o jejich vstupu na pole literární aktivity. Stinná stránka neutuchajícího zájmu o tato témata spočívá v jejich mýtizaci, s níž se současná produkce musí vyrovnávat. V době francouzského romantismu první poloviny 19. století se budoval pod taktovkou literární historie, reprezentované Sainte-Beuvem, ideál konverzace a salonu, které byly povýšeny na dvě základní topoi slávy francouzského kulturního vyzářování ve „velkém století“ Ludvíka XIV. Již v této době přitahovala pozornost především mnohobarevná postava Madeleine de Scudéry. Po celé devatenácté století se jako červená nit táhne tvrzení, že právě její salon představuje degradovanou, „buržoazní“ dobu aristokraticky vybroušené zdvořilosti Modrého pokoje markýzy de Rambouillet. Autorky, které se v současné době věnují studiu genderové problematiky tohoto období, Myriam Dufour-Maitre, Joan DeJean, Faith Beasley, Nathalie Grande, Delphine Denis, abychom citovali jen několik jmen, většinou považují práce badatelů devatenáctého a první poloviny následujícího století za projevy misogynie, v jejímž rámci si dotyční historikové projektovali své obavy ze spisovatelek své současnosti do zkoumaného období a léčili je kulturně-sociálním konstruktem: opozicí skutečné, ušlechtilé preciozity v podání nejvznešenějších dam dvora a její karikatury, v níž figurovaly ženy nižšího společenského původu, které se toužily zviditelnit za cenu nevhodné a

ace ideálu „počestné galanterie“,
vendi salonních kruhů.²

Modernější metody výzkumu, založené na jiném přístupu k literárnímu textu jakožto historickému prameni, způsobily ve druhé polovině 70. let mezi badateli menší revoluci. V závěrech, k nimž dospěli na základě studia satirické literatury Jean-Michel Pelous, Ian Maclean nebo Ian Richmond, se totiž popírá samotná existence preciozity jako sociálního fenoménu. Jednalo by se čistě o produkt satiry a karikatury, bez reálného zakotvení ve společenském, politickém či jiném kontextu 17. století. V současné době se velmi plodně využívá zároveň metod literární historie, literární vědy, analýzy diskurzu, historie v tradičním slova smyslu (Myriam Dufour-Maître), přičemž se navazuje na četné výzkumy způsobů sociability, ritualizovaného chování uvnitř dvorských kruhů (Emmanuel Bury), na studium literárních praktik zahrnujících témata cirkulace a významu rukopisů, vztahu orality a psaného textu (Marc Fumaroli), otázek autorství a strategie spisovatele v teprve se rodícím literárním poli vůči vydavateli, čtenářskému publiku či případnému mecenáši (Alain Viala). Toto výsostně francouzské téma, ač vzbuzuje tradičně poměrně velký zájem v anglosaském prostředí, se v české badatelské obci těší pozornosti jen značně limitované. Mnozí autoři (nebo spíše autorky) se sice na francouzské prostředí výrazně orientují, leč jejich

² Uvádíme zde pouze výběrovou bibliografii autorů, kteří nejsou zahrnuti v závěrečném seznamu literatury: COUSIN, Victor: *La Société française au XVIIe siècle d'après „Le Grand Cyrus“ de Mlle de Scudéry*. Paris 1858; MAGNE, Émile: *Voiture et les années de gloire de l'Hôtel de Rambouillet 1635-1648*. Paris 1912; MONGRÉDIEN, Georges: *Le XVIIe siècle galant: libertins et amoureuses*. Paris 1929; MORNET, Daniel: *Histoire de la littérature française classique 1660-1700*. Paris 1940.

...ná poněkud jinými směry. Nutno však upozoruhodný výzkum zastoupení francouzskojazyčných tisků v knihovně Marie-Ernestiny z Eggenbergu uskutečněný Jitkou Radimskou, který dokládá téměř bezprostřední šíření myšlenkových či přinejmenším estetických postojů francouzských autorek 17. století i do jiných kulturních okruhů.³

Ačkoli nás zajímá v první řadě ženská literární tvorba salonní provenience, která tedy tvoří podstatnou část pramenné základny této diplomové práce, nebylo možné pominout ani další typy pramenů, jako jsou ženské apologie, nezbytné pro postižení peripetií diskuse o vzdělání žen, nebo různé formy preskriptivně-didaktické literatury, která definovala místo ženy ve společnosti s ohledem na kódy správného chování či se přímo věnovala výchově dívek, jak je tomu v případě Françoise d'Aubigné de Maintenon. V neposlední řadě bude jako jedinečný zdroj reflexe zkoumaných norem použita korespondence, konkrétně z pera dvou význačných ženských postav společenského dění, Marie de Rabutin-Chantal de Sévigné a Anne-Thérèse de Lambert. Z literárních pramenů budou zastoupeny práce tří generací autorek 17. století. Z prvního období, jímž rozumíme rozkvět salonů v padesátých letech, je to Madeleine de Scudéry a Anne-Marie-Louise de Montpensier, vévodkyně d'Orléans. Další význačná jména spojená s galantní literaturou v rámci salonní sociability v době regentství, Henriette de La Suze,

³ Pro paralelu v anglickém prostředí srov. RUNGE, Laura: *Gendered Strategies in the Criticism of Early Fiction*, *Eighteenth-Century Studies*, vol. 28, No. 4, 1995, s. 363-378, <http://www.jstor.org/stable/2739464>, [17.12.2008].

Antoinette Deshoulières, zůstanou prostředního zájmu, neboť náměty jejich poetické tvorby, zaměřené monotematicky, neposkytují žádnou oporu pro naše studium. V 60. letech se pak objevují další autorky, Marie-Madeleine de Lafayette a Marie-Catherine-Hortense de Villegleu, jejíž situace je v porovnání s ostatními literárně činnými ženami poněkud specifická, jelikož tato dáma nebyla zaštitěna ani rodinou ani uspokojivou finanční situací, a její tvorba nevychází tak jako v případě ostatních uvedených žen ze šlechtické kratochvíle a kolektivní salonní tvořivosti, nýbrž je motivována stejnou měrou touhou získat slávu a zajistit si dostatečné prostředky obživy, i když inspirační zdroje nacházela madame de Villegleu rovněž v mondénní společnosti, s níž byla v úzkém kontaktu. A konečně v 80. a 90. letech nastupuje velké množství různých urozených autorek, Marie-Jeanne L'Héritier de Villandon, Anne de Roche-Guilhem, Henriette-Julie de Murat, Charlotte-Rose de Caumont La Force, Louise d'Auneuil a Marie-Catherine d'Aulnoy, jejichž aktivity většinou přesahují do první třetiny následujícího století. Díla uvedených autorek, jimiž se budeme v předkládané diplomové práci zabývat, samozřejmě představují pouze část jejich produkce, neboť není v našich silách prostudovat všechny tiskem zpřístupněné texty. Vede nás především snaha zahrnout do pramenného výzkumu co největší počet známých autorek a výběr jejich prozaické tvorby je v první řadě určen kritériem dostupnosti, na druhém místě pak limity našich sil.

... dostupná v digitální knihovně pracujeme.⁴ V poznámkovém aparátu již na tuto skutečnost nebude dále upozorňováno a budeme odkazovat pouze na konkrétní vydání toho kterého díla. Zde proto uvádíme pouze prameny, které jsou uloženy ve fondech Bibliothèque nationale de France a nejsou k nahlédnutí v digitální podobě⁵, jsou zpřístupněny edičně⁶ nebo prostřednictvím jiného internetového zdroje⁷.

Těžištěm této práce je zájem o ženskou literární tvorbu a snaha postihnout, jakým způsobem reflektovala zděděné a posléze společenskými změnami modifikované koncepty výchovy žen a názory na jejich vzdělání. Proto se musíme nejprve věnovat kontextu, v němž se formovala mondénní společnost, *querelle des femmes* s ohledem na problematiku ženského vzdělání, do níž ženy zasahovaly jen omezeně, a dále faktorům, které determinovaly model

⁴http://www.bnf.fr/fr/collections_et_services/bibliotheques_numeriques_gallica.html

⁵ DU BOSQ, Jacques: *L'honneste femme, divisée en trois parties*. 4. ed., Paris 1662, Bibliothèque nationale de France, Tolbiac, sign. 8-R-25166; L'HÉRITIER DE VILLANDON, Marie-Jeanne: *L'Apothéose de Mlle de Scudéry. Par Mademoiselle de L'H****. Paris 1702, Bibliothèque nationale de France, Tolbiac, sign. YE-8387; ROCHE-GUILHEM, Anne de: *L'Histoire des favorites contenant ce qui s'est passé de plus remarquable sous plusieurs regnes, Par Mademoiselle D****. Constantinople, datum vydání neuvědono, Bibliothèque nationale de France, Tolbiac, sign. FB-36767; TÁŽ: *Jacqueline de Bavière, comtesse de Hainaut, nouvelle historique par Mlle La Roche-Guilhen*. Paris 1710, Bibliothèque nationale de France, Tolbiac, sign. Y2-42536.

⁶ ARDANT, Eugène (ed.): *Conseils et Instructions aux demoiselles pour leur conduite dans le monde par Mme de Maintenon*. Limoges, bez data vydání; HARTMANOVÁ, Alena (ed.): *Rozhovory na dálku. Výbor z dopisů Marie de Rabutin Chantal de Sévigné*. Praha 1977; LAFAYETTE, Marie-Madeleine de: *Histoire de la princesse de Montpensier suivie de Histoire de la comtesse de Tende*, ed. Laurence Plazelet. Paris 2003; LAFAYETTE, Marie-Madeleine de: *La princesse de Clèves*, ed. Maurice Favergeat. Paris 1935.

⁷ MOLIÈRE: *Les précieuses ridicules*. Paris 1660; TÝŽ: *Les femmes savantes*. Paris 1672.
<http://www.toutmoliere.net/2008/oeuvres/index.html>

lného chování. Uvědomujeme si, že v dílčích studiích již důkladně probádána a není v našich silách přinést do diskuze nové světlo, pročež se v prvních třech kapitolách spokojíme se snahou postihnout co nejširší spektrum hledisek a názorů na dané otázky. Dále se budeme zabývat literárními prameny a jimi nabízeným obrazem ženského a dívčího ideálu, který je nahlížen zejména v kontextu vystupování ve společnosti, sebe prezentace. Otázka výchovy ženské autorky zajímala spíše z hlediska vztahů a přístupu rodičů k jejich ratolesti. Jim bude věnována poslední kapitola. Úplně stranou tedy ponecháme detailnější a praktické otázky s výchovou spjaté, které byly již mnohokrát studovány a které si především žádají jiných pramenů a jiného přístupu.

Společnost raného novověku, ostatně tak jako každá společnost, byla organizovaná pomocí celé řady kódů, které definovaly postavení každého jedince. Je zřejmé, že tuto normu neutvářela pouze zmiňovaná preskriptivní literatura, „*littérature de politesse*“, která sice předkládala jistý ideál vystupování, ten se nicméně vytvářel neustálým znovu-uváděním v život. Proto nás především zajímá, zda vůbec, popřípadě jakým způsobem společensky vlivné a zároveň literárně činné ženy přispívaly k jeho životaschopnosti a přetrvávání nebo zda se jej naopak pokoušely narušovat a upravovat ve svůj prospěch. Vycházíme z předpokladu, že námi zkoumaná literární produkce reflektuje nejen postoje autorek, ale také aktuální společenská témata, i když je nucena přijímat určitou formu a podřizovat se okolnostem souvisejícím s literární činností žen, jimž bude rovněž věnována pozornost.

ádi podotkli, že k častému užívání z kulturní sféry 17. století nás vede potřeba vystihnout celou jejich sémantickou šíři, která by zanikla nalezením českého ekvivalentu. Proto raději volíme cestu opisného vysvětlení.

Výchova dívek je téma, které se těšilo v raném novověku velké pozornosti ze strany církevních i sekulárních autorů, neboť úděl ženy byl úzce propojen s životem v manželství, potažmo s mateřstvím. Madame de Maintenon chovanky svého ústavu nabádala, že výchova dětí je druhým nejdůležitějším úkolem ženy po podřízenosti a lásce k manželovi.⁸ Vzdělávací a především výchovný program, jaký formulovala Françoise d'Aubigné pro královskou fundaci v Saint-Cyr, prošel určitým vývojem, který v podstatě zrcadlí základní tendence v názorech na tyto otázky v rámci celého sedmnáctého století.

Při zkoumání konceptů ženské výchovy ve vymezeném období je třeba vzít v úvahu dva základní faktory, podílející se na jejich utváření. Prvním z nich byl proces konfesionalizace a především nástup potridentské katolické reformy, která se zaměřila na náboženské formování věřících, a tak mohla stát u zrodu nového institucionálního školského systému.⁹ Tento jev má samozřejmě univerzálnější platnost, stačí pomyslet na konfesijní profilaci škol v předbělohorských Čechách a nově budovanou síť jezuitských gymnázií a kolejí.¹⁰ Podle těchto zásad se vyučoval v první řadě katechismus

⁸ ARDANT, Eugène (ed.): *Conseils et Instructions aux demoiselles pour leur conduite dans le monde par Mme de Maintenon*. Limoges, bez data vydání, s. 11. Z ediční poznámky je zřejmé, že se jedná o soubor textů z konce 17. a počátku 18. století (většina z nich je datovaná), vydaných v první polovině 19. století a určených k výchově dívek.

⁹ CHARTIER, Roger - JULIA, Dominique - COMPÈRE, Marie-Madeleine (edd.): *L'Éducation en France du XVIe au XVIIIe siècle*. Paris 1976, s. 8.

¹⁰ Srov. MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha 2004, s. 305-306.

výchovu, jenž měl podle teoretiků
stý základ vzdělání nezávisle na
pohlaví i na institucionálním rámci, v němž si ho děti
osvojovaly.¹¹ Na počátku 17. století se ve Francii, ve
městech a v omezené míře i na venkově, začaly objevovat
petites écoles, kontrolované katolickou církví, ačkoli
je nezřídka zřizovaly obce, které tak samy musely
zajistit plat učitelům. Jejich prioritou bylo působit
v souladu s programem náboženské obnovy a až druhotně
se do osnov přidružovala výuka nejnepostradatelnějších
dovedností, čtení, počtů a rovněž psaní.¹²

V šíření základní vzdělanosti u dívek sehrály
samozřejmě nezastupitelnou úlohu církevní řády. Kromě
již tradičně etablovaných monastických struktur se
právě v souvislosti s obrodnými procesy v církvi
objevuje na sklonku šestnáctého a na počátku
sedmnáctého století celá řada institucí zaměřených na
propagaci pravé víry prostřednictvím výchovy a
vzdělávání laiků. Založené často z iniciativy zbožných
žen v součinnosti s mužskou autoritou¹³, usilovaly tyto

¹¹ DUCHÊNE, Roger: *Être femme au temps de Louis XIV*. Paris 2004, s. 90.

¹² CHARTIER, s. 88-89. Zde je třeba poukázat na již klasický poznatek, že nelze usuzovat na celkovou vzdělanost na základě kvantitativního výzkumu podpisů v různých typech úředních pramenů, neboť důraz byl v první řadě kladen na osvojení schopnosti číst. V této souvislosti se často uvádí příklad z Molièrovoy *L'École des femmes* z roku 1662, v níž Arnolphe cíleně brání své snoubence naučit se psát ze strachu, že by mohla korespondovat s případným milencem, ale přeje si, aby byla schopna číst a mohla se tak seznámit s *Les maximes du mariage ou les devoirs de la femme mariée*, které pro její poučení sám sepsal.

¹³ Jeanne de Chantal a František Saleský - ordre de Visitation, Alix Le Clerc a Pierre Fourier - Filles de Notre-Dame, Louise de Marillac a Vincent z Pauly - Filles de la Charité. Dále též význam Mme Acarie pro fundaci uršulinek v Paříži, Jacqueline Pascal pro ustálení organizační struktury penzionátu v Port-Royal. Srov. SONNET, Martine: *Une fille à éduquer*. In: DUBY, Georges - PERROT, Michelle (edd.): *Histoire des femmes en Occident*, vol. 3. Paris 1991, s. 111-112.

nejprve o uznání sekulárního pod vlivem disciplinačních snah církve se proměňovaly v řádová hnutí s povinnou klauzurou.¹⁴ Jen velmi omezené množství těchto organizací si získalo vliv v celozemském měřítku. Jejich úsilí doplňovalo množství kongregací s regionálním dosahem, které vznikaly především po roce 1660 bez povinnosti klauzury a většinou kombinovaly svůj vzdělávací záměr a katechetizaci s formováním učitelek a charitativní činností.¹⁵ Konkrétní podoba výchovně vzdělávacího rámce odvisela od priorit a charakteru řádu či kongregace a mohla tedy zahrnovat buď pouze penzionát (Visitation, Port-Royal) nebo zřizovat systém externích, převážně neplacených škol, financovaných rodinami chovank internátu. Ovšem bylo by anachronismem aplikovat takto striktně rozlišené kategorie pojmání institucí na situaci sedmnáctého století, v níž se nabízela celá škála „hybridních forem“, jak ukázal Philippe Ariès v případě systému mužského vzdělávání¹⁶. Nejčastěji na sebe braly podobu kombinované výchovy v penzionátu a návštěv učitelů, doplňujících podle potřeb vzdělání mladé dámy s ohledem na požadavky společenského postavení rodiny.¹⁷

Kromě významné inovace, že již zmiňované nové učitelské řády, uršulinky a Filles de Notre-Dame, nenahlížely chovanky internátu jako budoucí jeptišky a

¹⁴ To byl ve 20. letech 17. století případ kongregace Filles de Notre-Dame a uršulinek, které začaly v Paříži působit roku 1612. Srov. DUCHÊNE, *Être femme*, s. 101-104. Martine Sonnet však uvádí už rok 1610 jako datum založení prvního domu uršulinek v Paříži. Viz SONNET, s. 111.

¹⁵ K takovým kongregacím patřily například Filles de la Croix, Filles de Sainte-Geneviève, Dames noires de Rouen, Soeurs de Saint-Enfant-Jésus. Viz CHARTIER, s. 237.

¹⁶ ARIÈS, Philippe: *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien régime*. Paris 1973, s. 301.

¹⁷ SONNET, s. 137.

...dovaly řádový oděv, přizpůsobila struktura požadavků větší kontroly žáků ze strany učitelů. Ještě v 16. století neexistuje v návaznosti na uspořádání středověkých škol pojem třídy jako základní organizační jednotky.¹⁸ Rozlišení dětí podle věku samozřejmě souvisí také s diferenciací výuky, ale je zřejmé, že do škol se v průběhu sedmnáctého století vkrádala čím dál rázněji vyžadovaná disciplína, v jejímž důsledku se také předefinoval vztah mezi učitelem a žákem. Dřívější intimita, o které se kritické normativně didaktické prameny zmiňují jako o *mignotage*, tedy tělesném (mazlivém) kontaktu mezi mistrem a dítětem, ustupuje postoji úcty, projevujícím se tělesným odstupem, *respect du corps*.¹⁹ Tento aspekt nového školního klimatu je zajisté odrazem obecných celospolečensky probíhajících procesů, jež Norbert Elias definoval mimo jiné jako zvyšování požadavků na sebekontrolu. Obezřetný postoj k vlastnímu tělu je v případě dívek obzvlášť patrný v užívání stále elaborovanějších obleků, zvyšujících se účesů i podpatků. Paule Constant si všimla, že korzet lze bezesporu považovat za disciplinační prostředek *par excellence*, neboť zobecňuje, maskuje individuální rysy. Výsledkem je „*corps passif, immobile, dressé, raidi, fixé des femmes corsetées*“, proto není nijak podivné, že se tato dvě slova – „*corset*“ a „*corps*“ v některých pramenech sedmnáctého století zaměňují.²⁰ Kromě apropriace kýžených náboženských postojů si škola jakéhokoli charakteru a úrovně kladla za cíl vnuknout dětem základní pravidla vhodného společenského chování,

¹⁸ ARIÈS, s. 166.

¹⁹ Ibid., s. 139. K tomu též CHARTIER, s. 111.

²⁰ CONSTANT, Paule: *Un monde à l'usage des Demoiselles*. Paris 2002, s. 177.

vlivný kánon poskytoval Erasmův *te morum puerilium*, vydaný ve francouzském překladu poprvé v roce 1544 v Lyonu.²¹ Úspěch tohoto mnohonásobně vydávaného a donekonečna přepisovaného díla spočíval v jeho univerzálním zaměření a ve víře, že *civilité*, uhlazené chování, si lze osvojit.²²

Jestliže byl život ženy definován především péčí o rodinu a povinností vštěpovat dětem nejdůležitější zásady křesťanské morálky, považovalo se právě proto za nezbytné, aby sama byla vzdělána alespoň do té míry, aby se svého úkolu mohla úspěšně zhostit.²³ Ve druhé polovině 17. století se však ve vyšších společenských kruzích zdvihá vlna kritiky proti často velmi nedostatečně poskytovanému vzdělání v penzionátech a klášterech obecně.²⁴ Madame de Sévigné svou dceru svěřila do péče vizitantek, řádu založeného její vlastní babičkou z otcovské linie, avšak sama své rozhodnutí později označovala za „barbarství“ vynucené dobovými zvyklostmi²⁵ a kriticky se vyjádřila o stejném postupu v případě vnučky, poukazujíc na nedostatečné znalosti řádových sester jak v otázkách náboženství, tak v ostatních vyučovaných předmětech:

²¹ REVEL, Jacques: *The Uses of Civility*. In: Ariès, Philippe - Duby, Georges (edd.): *A History of Private Life*, vol. 3: *Passions of the Renaissance*. Cambridge - London 1989, s. 168.

²² Ibid., s. 190.

²³ Již bylo zmíněno, že nejranější výchova dívek (i dětí obecně) kladla důraz na osvojení křesťanské morálky a základních společenských návyků, neboť ty předurčovaly úspěšnost zařazení jedince do společnosti. Matka měla sloužit především jako model chování, její vzdělání hrálo roli druhotnou, ačkoli právě mateřství jí poskytovalo „legitimní“ prostor pro vlastní intelektuální rozvoj. Srov. CONSTANT, s. 326.

²⁴ CHARTIER, s. 232.

²⁵ Srov. dopis markýzy de Sévigné dceři ze 6.5. 1676, HARTMANOVÁ, Alena (ed.): *Rozhovory na dálku. Výbor z dopisů Marie de Rabutin Chantal de Sévigné*. Praha 1977, s. 206.

lez-la auprès de vous; ne croyez point qu'un couvent puisse redresser une éducation, ni sur le sujet de la religion, que nos soeurs ne savent guère, ni sur les autres choses."²⁶

Naopak své dceři paní de Grignan doporučovala, aby třináctiletou Pauline ponechala u sebe a věnovala se osobně její výchově, založené na konverzaci a četbě současných knih italské a francouzské provenience.²⁷ Nejen většina moderních historiků, ale také mnoho soudobých kritiků dává Marie de Rabutin-Chantal skutečně za pravdu, že učební programy řádových dívčích penzionů nabízely jen žalostně málo z dovedností a schopností, které se od dívky vyžadovaly, ať už ve společnosti či v domácnosti. Když uršulinky z Faubourg Saint-Jacques nabídly nový, velmi nadstandartní učební program, který měl zahrnovat historii, geografii, botaniku, zoologii a podle přání rodičů také latinu, musely na tento ambiciózní plán vbrzku rezignovat pro nedostatek vlastních kompetencí.²⁸ Velkým kritikem naprosto nedostatečného klášterního vzdělávání se stal v 80. letech 17. století pozdější vychovatel vévody de Bourgogne abbé Fénelon a v návaznosti na něj rovněž Françoise d'Aubigné, madame de Maintenon.

Z iniciativy této dámy vznikl roku 1686 ústav Saint-Louis v Saint-Cyr, jehož chovanky i učitelky podléhaly pečlivému dohledu až do zakladatelčiny smrti.²⁹ Počátky této internátní školy jsou spojené

²⁶ Dopis ze 24.1. 1689 citovaný podle DUCHÊNE, Roger: *Madame de Sévigné ou la chance d'être femme*. Paris 1982, s. 30.

²⁷ Ibid., s. 30.

²⁸ DUCHÊNE, *Être femme*, s. 103.

²⁹ Prakticky žádné dílo, věnující se tématu vzdělávacích institucí v sedmnáctém století nemůže ústav v Saint-Cyr pominout. Novodobá

studijním programem a především s
neboť v první fázi své existence
byl ústav poměrně úzce napojen na dvorské prostředí.
Avšak pokus madame de Maintenon smířit nesmiřitelné,
„*public and private life, spontaneity and discipline,
religion and society*“³⁰, byl předem odsouzen k nezdaru.
Důsledné uzavření se vnějšímu světu a s tím související
zesílený důraz na strohost a morálku prosadila madame
de Maintenon po uvedení Racinovy hry *Esther* v roce
1689, kterou dívky nastudovaly v hlavní roli s neteří
zakladatelky, budoucí madame de Caylus, a následně
opakovaně prezentovaly za přítomnosti krále a vybraných
členů dvora. Přílišné nadšení chovaneček pro divadelní
jeviště, v němž patronka ústavu spatřovala nebezpečí
pýchy a marnivosti, vedlo k zásadní revizi výchovného a
vzdělávacího programu.³¹ V závěru sedmnáctého století,
kdy z pera Claua Fleuryho nebo Françoise de la Mothe-
Fénelona vznikají první ucelené a systematické učební
plány pro dívky, se mondénní společnost mladým dámám
prezentuje jako hnízdo neřesti, do něhož lze vstupovat
jen s nejbezpečnější obezřetností. Spirituální posun
signalizovaný oblibou jansenismu, interiorizace
zbožnosti, mravní rozvolněnost panující na dvoře

historiografická produkce nahlíží téma pedagogického působení
markýzy de Maintenon jako projev hodnotového mentálního světa
prodchnutého osobní zbožností, bez aktualizáčních moralistních
přesahů 19. nebo ještě první poloviny 20. století, jak jsou
koncentrovány v oslavné studii DANIÉLOU, Madeleine: *Madame de
Maintenon, éducatrice*. Paris 1946.

³⁰ CRAVERI, Benedetta: *The Age of Conversation*. New York 2005, s.
226.

³¹ *Ibid.*, s. 226-228. Dívky poté nastudovaly ještě další Racinovu
hru *Athalie*, ale ta se předváděla pouze za zdmí penzionátu bez
účasti hostů. Divadlo tedy bylo samo o sobě i nadále vnímáno jako
vhodný výchovný prostředek, avšak zároveň bylo madame de Maintenon
spojováno s nebezpečím narušení morálky. Srov. BERTIÈRE, Simone:
Les Reines de France au temps des Bourbons. «*Les Femmes du Roi-
Soleil*». Paris 1998, s. 315-316.

ny tyto faktory, pravděpodobně ve , mohly zapříčinit velmi odlišné chápání povahy a funkce „světa“ v porovnání s dobou, kdy se francouzská mondénní společnost, která přesto rozhodujícím způsobem ovlivnila koncepty výchovy dívek a pojetí ženského ideálu vůbec, teprve formovala.

O hrdince šlechtické Frondy, Anne-Geneviève de Longueville, Benedetta Craveri napsala: „*The Duc d'Enghien was a masterpiece of Jesuit education, and his sister, that of the Blue Room*“.³² Modrý pokoj markýzy de Rambouillet se nasmazatelně zakořenil v kolektivní paměti Francouzů jako nejvznešenější sublimace společenské interakce.³³ Již v textech Anne-Thérèse de Lambert, sepsaných v závěru 17. a v první třetině 18. století, se zřetelně rýsuje zbožštění aristokratické uhlazenosti a intelektuální úrovně salonu Rambouillet, které patrně souviselo s kritikou namířenou proti jiným společenským centrům.³⁴ Také Linda Timmermans vyvrací mýtus Arthéniciny jedinečnosti a prvenství poukázáním na dvě další významná mondénní střediska, totiž salonu madame des Loges a „académie“ d'Auchy, která existovala současně s Modrým pokojem a rovněž kolem sebe soustředila vzdělané muže, literáty a urozenou společnost.³⁵ Tyto tři neoficiální, ale velice vlivné instituce dvacátých a třicátých let 17. století

³² CRAVERI, s. 76.

³³ Srov. oddíl věnovaný „*conversation*“ a „*galanterie*“ v NORA, Pierre: *Les Lieux de mémoire. Les France 2, Traditions*. Paris 1992.

³⁴ Srov. DUFOUR-MAÎTRE, Myriam: *Les Précieuses. Naissance des femmes de lettres en France au XVIIe siècle*. Paris 2008, s. 240-272. K tomu též s ohledem na kritiku literárně aktivních žen DEJEAN, Joan: *Classical Reeducation. Decanonizing the Feminine*. Yale French Studies, No. 97, 50 years of Yale French Studies: A Commemorative Anthology 2, 2000, s. 55-70, <http://www.jstor.org/stable/2903214>, [17.12.2008].

³⁵ TIMMERMANS, Linda: *L'Accès des femmes à la culture sous l'Ancien régime*. Paris 2005, s. 71-84.

francouzské sociability, která sice
francouzských a španělských zdrojů, ale
upravovala si je vlastním potřebám, a reflektují
politickou situaci ve francouzské monarchii. Vzhledem
k úpadkovému období dvorského života za vlády Ludvíka
XIII. se mohly poměrně svobodně rozvíjet takové formy
společenských kontaktů, jejichž tradici lze vystopovat
až do závěru předchozího století a jejichž rozkvět nyní
podpořila neexistence adekvátní alternativy.³⁶

Všestranný vzdělanec a filozof Pierre-Daniel Huet
ve spisu *Traité de l'origine des Romans*, který byl
poprvé vydán jako předmluva autorkou nesignovaného
dvoudílného románu Marie-Madeleine de Lafayette *Zaïde*,
považuje svobodný charakter francouzské mondénní
společnosti, pěstující „*politesse de galanterie qui
vient, à mon avis, de la grande liberté dans laquelle
les hommes vivent en France avec les femmes*“, za
naprosto výjimečný a umělecky plodný.³⁷ Urozené,
kultivované a často též vzdělané ženy coby *maîtresses
des salons* díky okruhu přátel šlechtického původu a
kontaktům s nově etablovanými autoritami v oblasti
krásných umění získávaly nesmírný kulturní vliv.³⁸
Salon jako instituce vytvořil prostor pro literární či
dokonce odborné diskuse, broušení umění konverzace,
prezentaci důvtipu a bystrosti, pěstování podivuhodných

³⁶ Téma utváření salonů (dobový jazyk takový termín nezná, ve stejném významu používá slovo „*ruelle*“) a jejich význam pro rozvoj nové sociability komplexně pojímá CRAVERI, s. 27-43.

³⁷ LAFAYETTE, Marie-Madeleine de: *Zayde, histoire espagnole par Monsieur de Segrais, avec un Traité de l'Origine des Romans par Monsieur Huet*, T. 1. Paris 1670-1671, s. 62.

³⁸ K tématu salonů a *salonnières* jako nejvlivnější instituci definující kvalitu uměleckého díla srov. PEKACZ, Jolanta: *The Salonnières and the Philosophes in Old Regime France: The Authority of Aesthetic Judgement*. *Journal of the History of Ideas*, vol. 60, No. 2, 1999, s. 277-297, <http://www.jstor.org/stable/3653856>, [17.12.2008].

mezi muži i ženami, kolektivní osazení málo známých aspirantů na zisk autorské slávy a v neposlední řadě prostor pro sociální promoci méně urozených pánů i dam, kteří se tímto způsobem směli začlenit mezi pařížskou smetánku.³⁹ Všechny zmíněné aspekty, související s neobvyklým postavením žen ve společnosti, zpětně vytvořily předpoklad pro silněji zaznívající „něžné“ hlasy, které na sebe snadno přilákaly kritiku ze strany stoupců klasické humanistické kultury, nelibě nesoucích nástup vernakulárních jazyků v literární oblasti. Konflikt se sice přenášel do roviny literární diskuse týkající se pravidel, žánrů, konformity vůči antickým modelům, ovšem ve skutečnosti tu vedle sebe stojí svět učenců, disponujících kulturním monopolem, a svět salonů, v jejichž intelektuálním kvasu ženy získávají pevnější půdu pod nohama a nesměle se pokoušejí ukrajet z lákavého pecnu aktivní účasti na uměleckém životě.

Bylo by samozřejmě zjednodušující a zavádějící redukovat komplexní problematiku přerodu renesanční kultury v klasicistní, při němž hrály významnou úlohu nejen salony, ale také akademie, na souboj mužského a ženského pohlaví. Prostředí salonu se spíše jako celek

³⁹ „C'est un grand jeu littéraire, qui suppose non seulement des règles du dialogue, des figures choréographiques, mais des décors et des lieux appropriés (loci amoeni), une foule d'accessoires (vêtements, coiffures, bijoux), une gestuelle, un jeu d'expression et de regards...“, FUMAROLI, Marc: *La diplomatie de l'esprit: de Montaigne à La Fontaine*. Paris 1998, s. 307. K tématu salonů v 17. století obecně existuje nepřehledné množství literatury, jejíž základní přehled byl podán v úvodu. Vynikající shrnutí vývoje náhledu na toto téma s ohledem na bádání o preciozitě poskytuje DENIS, Delphine: *Préciosité et galanterie: vers une nouvelle cartographie*. In: Wetsel, David - Canovas, Frédéric (edd.): *Les femmes au Grand Siècle. Le Baroque: musique et littérature. Musique et liturgie. Actes du 33e congrès annuel de la North American Society for Seventeenth-Century French Literature*, T. 2. Tübingen 2003, s. 17-39.

lěným formám erudice, ať už první
názel ze společenského vlivu žen,
které až na výjimky neměly k humanistickému vzdělání
přístup, či nikoli. Tato tendence zapříčila či
přinejmenším urychlila proces postupné fragmentace
vědění, probíhající od 20. let sedmnáctého století, při
níž se do centra pozornosti dostává literatura a s ní
postava spisovatele. Alain Viala dokonce hovoří o
opozici těchto dvou sfér - učenců (*lettrés*) a literátů
(*littérateurs*).⁴⁰ Jakkoli je toto štěpení forem vědění
nezpochybnitelné, nelze v salonní kultuře uvažovat
naprostou rezignaci na klasickou vzdělanost. Naopak,
zejména mužské vzdělání i nadále vydatně čerpá
z klasických zdrojů, avšak upravuje je v závislosti na
monděním ideálu. Benedetta Craveri zdůrazňuje
propojenost obou sfér, akademické a salonní, umožňující
plodnou spolupráci takových autorů jako byl Jean
Chapelain s Catherine de Vivonne, markýzou de
Rambouillet, Vincent Voiture s Julie d'Angennes, Jean
Renaud de Segrais s Anne-Marie-Louise d'Orléans,
vévodkyní de Montpensier, Gilles Ménage s Marie de
Rabutin-Chantal, markýzou de Sévigné, Pierre-Daniel
Huet a François de La Rochefoucauld s Marie-Madeleine
Pioche de la Vergne, komtesou de Lafayette, Paul
Pelisson s Madeleine de Scudéry.⁴¹

Otevřenou formu sociability podpíraly dva hlavní
pilíře - „*galanterie*“, odkazující na společenskou
interakci obou pohlaví, a *honnêteté*, garantující její

⁴⁰ VIALA, Alain: *Naissance de l'écrivain: sociologie de la littérature à l'âge classique*. Paris 1985, s. 23-27.

⁴¹ Srov. jednotlivé kapitoly věnované zmíněným dámám v CRAVERI, s. 27-43, 65-70, 137-174, 175-207. Obecně k problematice ženského autorství viz DUFOUR-MAÎTRE, s. 238-241.

šlechtické společnosti závislé na jším zdání, na *apparences*, se samozřejmě jevilo jako nezbytnost akceptovat kolektivně uznávaný model, což v případě žen znamenalo především zachovávat etablovaný mravní kodex. V prostředí salonů se vztahy mezi pohlavími odehrávaly pod taktovkou žertovného flirtování, souhrnně označovaného jako *galanterie*, ale tak se ženy zároveň paradoxně ocitaly v ohrožení, neboť *femme galante* narozdíl od galantního muže ve společnosti obstála jen s obtížemi.⁴³ Podle Myriam Dufour-Maitre se páteří ženského sociálního statusu stala jimi vypracovaná „etika milostné estetiky“, uskutečnitelná pouze díky víře v harmonii mezi světem, lidským rozumem a city. Tato etika, sama o sobě spočívající na idealizované formě vnímání stvoření, se postupně ke konci sedmnáctého století dostala do konfliktu s karteziánstvím a paradoxně také s jansenismem.⁴⁴

⁴² Ke konceptu „*honnêteté*“ viz REVEL, s. 194-195. Dále též MESNARD, Jean: „*Honnête homme*“ et „*Honnête femme*“ dans la culture du XVIIe siècle. In: Richmond, Ian - Venesoen, Constant (edd.): *Présences féminines. Littérature et Société au XVIIe siècle français. Actes de London (1985).* Paris - Seattle - Tuebingen 1987, s. 15-46. Téma „*galanterie*“ vždy tvořilo páteř bádání o preciozitě, pro shrnutí vývoje historiografického náhledu odkazujeme opět na D. Denis.

⁴³ Na souvislost mezi novými, otevřenými formami sociability, emancipačním procesem žen v aristokratických kruzích a rozvolňováním vztahů mezi pohlavími v prostředí habsburského soustátí srov. MAŤA, s. 555-564.

⁴⁴ Velké množství žen napojených na prostředí salonů bylo totiž spojováno s jansenismem, mnohdy oprávněně (Mme de Sablé, Mme de Longueville). Ve skutečnosti jde M. Dufour-Maitre v této otázce ještě dál, když za hlavní estetickou hodnotu ženské literatury považuje „radostného ducha“ (*esprit de joie*), který je v opozici k jansenistickému nahlížení světa. Její názor se však opírá především o studium textů Madeleine de Scudéry. V souvislosti s úpadkem této víry v harmonii citů a rozumu v literatuře upozorňujeme na tzv. „*crisis of representations*“, která se projevila jako důsledek překonání neoplatonského nahlížení světa, tzv. „*decline of correspondences*“. K tomu srov. BURKE, Peter: *The Fabrication of Louis XIV.* New Haven - London 1992, s. 126-127.

...tedy salon definovali jako český prostor uzpůsobený konverzaci a výměně názorů - za předpokladu, že se zamezilo hrozbě úpadku morálky - je zřejmé, že dlouhodobě představoval ideální výchovnou instituci pro mladé dámy, neboť je dokázal vybavit vším, co od nich koncept *honnêteté* požadoval.⁴⁵ Na příkladu čtyř žen, které po sobě zanechaly nesmazatelnou literární stopu, *mademoiselle de Montpensier*, *madame de Lafayette*, *mademoiselle de Scudéry* a *madame de Villegaignon*, *Natalie Grande* ukazuje, jak se jejich velmi nedostatečné nebo dokonce neexistující „primární“ vzdělání obohacovalo a zásadním způsobem tříbilo právě v procesu mondénní interakce, *l'usage du monde*, a zpětně se prostřednictvím literární tvorby stávalo nositelem určitých forem vědění, neboť románové fikce, aby naplnily neopomenutelný požadavek užitečnosti, zprostředkovaly obraz dob minulých, do kterých byly situovány.⁴⁶

Jedinečné specifikum francouzského salonního prostředí sedmnáctého století představuje zjevné stírání klasických kategorií, definujících status ženy ve vztahu k matrimoniu na etapu dívčí, manželskou a vdovskou, s nimiž se pojila různá společenská valorizace.⁴⁷ Od poloviny století se totiž objevuje

⁴⁵ K pedagogické roli salonu viz FAITH, Beasley: *Salons, History and the Creation of Seventeenth-Century France: Mastering Memory*. Aldershot 2006, s. 29. Dále též DUCHÊNE, Roger: *Écrire au temps de Mme de Sévigné: lettres et texte littéraire*. Paris 1982, s. 84-85.

⁴⁶ GRANDE, Nathalie: *L'instruction primaire des romancières*. In: Nativel, Colette (ed.): *Femmes savantes, savoirs des femmes: du crépuscule de la Renaissance à l'aube des Lumières: actes du colloque de Chantilly (22.-24./11. 1995)*. Genève 1999, s. 51-68.

⁴⁷ Viz STORCHOVÁ, Lucie: *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světectví raného novověku*. In: Ratajová, Jana - Storchová, Lucie (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha 2008, s. 508-541.

enomén, „laický celibát“, řečeno Maître⁴⁸, který některé ženy vedl v rámci zachování osobní svobody, samozřejmě za předpokladu jejich dostatečného finančního zajištění, k odmítnutí vstupu do manželství, přičemž jejich společenská role tímto rozhodnutím nikterak neutrpěla. Model, na jehož počátku stála Madeleine de Scudéry, se zejména v závěru 17. století se třetí generací literárně činných žen, které se hlásily k jejímu odkazu, dostává na vrchol. Harmonická koexistence svobodných a vdaných žen je v literatuře ženské provenience zobrazena v zásadě nerozlišeným postojem k účastnicím společenských událostí a radovánek. Slečny mohly excelovat právě tak, jako matrony či vdovy, protože mírou úspěšnosti nebyl status ženy, nýbrž její schopnosti získat si přízeň, i když musíme předpokládat znevýhodnění mladičkových dívek, které byly teprve do společnosti uvedeny.

Od konce 60. let 17. století, kdy se začíná razantněji prosazovat kulturně centralizační politika Ludvíka XIV., a také s jistým úpadkem eticko-estetické koncepce *galanterie honnête*, se tyto „městské“ společenské struktury oslabují ve prospěch dvorského života a jejich vliv klesá úměrně se vzrůstající kontrolou umělecké sféry ze strany státu.⁴⁹ Salony, které se dočkají vzkříšení v samém závěru století, sice budou nadále plnit svoji pedagogickou funkci z dob jejich prvního rozkvětu, ale v jiném, méně literárně zaměřeném duchu.

⁴⁸ DUFOUR-MAÎTRE, s. 582-587. Téma „laického celibátu“ se prozatím nahlíželo v souvislosti s preciozitou, protižensky zaměřenou satirou a překerní pozicí literárně aktivních žen. Spojitost se společenským postavením neprovdaných žen ještě čeká na podrobnější zpracování.

⁴⁹ BURKE, s. 58-59.

ŽEN NA VZDĚLÁNÍ ANEB

„QUERELLE DES FEMMES“

Otázka vhodnosti vzdělání pro ženy, diskutovaná v rámci „*querelle des femmes*“⁵⁰, sporu o podstatu ženství, což nelze považovat za fenomén výhradně francouzský⁵¹, představuje jen jeden z aspektů bohaté tematické škály této komplexně řešené problematiky. Celou otázku je v zásadě možno shrnout tak, že se jedná o přiznání přístupu k jiným formám získávání vědomostí, než je nápodoba.⁵² Výměna názorů, za nimiž stáli jak klerikové, tak laikové, probíhala v rámci veřejné učené diskuse, jejímž smyslem bylo mimo jiné ukázat, kterak autor vládne řečnickým uměním, proto někteří autoři, kteří spis pojali jako rétorické cvičení, nežřídka zastávali oba protivné názory.⁵³

Žánrově zahrnuje diskuse velmi rozličné spisy, které mohou různě zdůrazňovat edukativní, feministicky apologetický či moralistní aspekt problému. Tato pestrost je zřetelným důsledkem především společenské rozsáhlosti celé debaty, do níž zasahovali lidé odlišného postavení, vzdělání a vlivu, které samozřejmě determinovaly jejich motivaci chopit se brka a veřejně svůj postoj prezentovat. Formálně na tradici šestnáctého století navazovala obhajoba duševních a

⁵⁰ Pro přehled základních obrysů vývoje *querelle des femmes* ve francouzském prostředí srov. WINN, Colette: *Protestations et revendication féminines. Textes oubliés et inédits sur l'éducation féminine (XVIe-XVIIe siècle)*. Paris 2002, s. 7-28. Dále též ANGENOT, Marc: *Les champions des femmes: examen du discours sur la supériorité des femmes, 1400-1800*. Montréal 1977.

⁵¹ Přehled bibliografie pro říšské prostředí shrnuje STORCHOVÁ, s. 508-541.

⁵² „L'affirmation qu'il y a là des savoirs qui peuvent et doivent se transmettre à l'intérieur d'une relation pédagogique qui ne soit pas celle du voir-faire“, CHARTIER, s. 232.

⁵³ K pojetí apologie srov. DUCHÊNE, *Être femme*, s. 291-292.

, argumentačně vycházející v první logického hlediska, beroucí však v potaz také rozličné lékařské teorie.⁵⁴ Žánry „apologie“, „discours“, „harengue“, oblíbené zejména v počátku 17. století, je třeba zasadit do kontextu doznívání humanistické vzdělanosti a ovzduší zvýšené misogynie panující na dvoře Jindřicha IV.⁵⁵ Od třicátých let se vlivem naprosto odlišného sociálního a politického klimatu dostalo nevídané obliby „galeriím“, souborům medailonů příkladných žen, jejichž autoři upřednostňovali zejména nábožensko-morální charakter, jak tomu bylo u Nicolase Caussina, Françoise Dineta, Hilariona de Coste, Pierra Le Moyna či Françoise de Gerzan.⁵⁶ Podle Noemi Hepp jsou v období předcházejícím Frondě jedinými výraznějšími hlasateli feminismu církevní představitelé, což zajisté není pravda, i když jejich díla bychom mohli skutečně považovat za nejvlivnější. Ve druhé polovině 17. století, kdy už se některé ženy odvážily nastoupit strmou cestu na Parnas, podobné galerie usilovaly spíše představit ty, které se v minulosti i současnosti proslavily pro své umělecké

⁵⁴ L'ESCALE, Pierre de: *Le Champion des femmes, qui soustient qu'elles sont plus nobles, plus parfaites et en tout plus vertueuses que les hommes, contre un certain misogynès, anonyme auteur et inventeur de „l'Imperfection et malice des femmes“*. Paris 1618. TÝŽ: *Alphabet de l'excellence et perfection des femmes contre l'infâme alphabet de l'imperfection des femmes*. Paris 1631.

⁵⁵ Srov. WINN, s. 7.

⁵⁶ CAUSSIN, Nicolas: *La cour sainte*. Paris 1624 (do r. 1664 deset reedic); COSTE, Hilarion de: *Les éloges et vies des reynes, princesses, dames et damoiselles illustres en piété, courage et doctrine qui ont fleury de nostre temps & du temps de nos pères*. Paris 1630; DINET, François: *Le Théâtre françois des seigneurs et dames illustres*. Paris 1642; GERZAN, François de: *Triomphe des dames*. Paris 1646; LE MOYNE, Pierre: *Gallerie des femmes fortes par le P. Pierre Le Moyne de la Compagnie de Jésus*. Paris 1647 (pět reedic v 60. letech). Všechny tyto soubory exempel rozvíjejí téma kompatibility ženského hrdinství a ctnosti a směřují k oslavě dvora Anny Rakouské. K tomu viz DUFOUR-MAITRE, s. 134-135.

lletet či Jean de La Forge⁵⁷ svorně ženské účasti na literárním životě na základě antického předpokladu, že Múzy a Ctnosti jsou ženského pohlaví.⁵⁸

V celé této nadmíru polyfonní diskusi zaznívaly ženské hlasy spíše výjimečně. Z období doznívajícího humanismu, jež Colette Winn charakterizuje jako první vlnu francouzské *querelle des femmes*, nelze pominout jména Jacqueline de Miremont, Charlotte de Brachart a především Marie de Gournay. Spolu s ve Francii svého času velmi známou Annou Marií van Schurman tyto ženy mírou své vynikající erudice přímo dokládaly neopodstatněnost argumentů odpůrců ženského vzdělání akcentujících inferioritu jejich duševních schopností. Přesto především zmíněná holandská „učená dívka“ vystupovala v této otázce velmi obezřetně a pokorně se dožadovala názoru Andrého Riveta, profesora v Leydenu a později preceptora syna prince Oranžského. Rivet neodsoudil ženskou vzdělanost samu o sobě, ovšem tvrdil, že ji nelze skloubit s postavením vdané ženy.⁵⁹ Takové stanovisko samozřejmě nebylo ojedinělé, právě naopak. Autoři, kteří se obraceli na urozené dámy a

⁵⁷ COLLETET, François: *Les muses illustres*. Paris 1658; TÝŽ: *Académie familière des filles*. Paris 1665; LA FORGE, Jean de: *Le Cercle des femmes savantes*. Paris 1663.

⁵⁸ K dlouhé tradici využívání tohoto argumentu srov. DUCHÊNE, *Être femme*, s. 293.

⁵⁹ Část korespondence Anny Marie van Schurman a Andrého Riveta, probíhající v latině, byla v roce 1636 vydána pod titulem *Amica dissertia inter A. M. Schurmanniam et A. Rivetum de capacitate ingenii mulieris ad scientias*. Roku 1640 část jejich korespondence vyšla ve Francii s názvem *Problema practica. Num foeminae christianae conveniat studium litterarum*. Quillaume Colletet ji přeložil do francouzštiny jako *Question célèbre. S'il est nécessaire ou non que les filles soient sçavantes* (Paris 1646). Jednalo se tedy o zřejmý sémantický posun mezi slovy „vhodný“ v latinském originále a „nutný“ ve francouzském překladu. Srov. DUCHÊNE, *Être femme*, s. 310-311.

ícího se mondénního života a
alonů argumentovali ve prospěch
ženského vzdělání, pojímali jejich intelektuální
aktivity jako prevenci proti lenosti (*oisiveté*) a s ní
neodvratně spojenému úpadku morálky. Podle většiny
autorů se ženy měly věnovat studiu a četbě v rámci
otia. Péče o domácnost a vzdělání v jejich pojetí
nejsou komplementární, tedy ani kompatibilní, neboť
v případě, že se žena pro svůj nižší sociální status
musela více věnovat praktickým záležitostem vedení
domu, měla na prohlubování vzdělání naprosto
rezignovat.⁶⁰ A skutečně, ať už dávaly ženy těmto
názorům za pravdu z důvodů praktických či proto, že to
od nich vyžadovala úcta ke společenským pravidlům,
naprostá většina z těch, které se zapojily do
intelektuálního života a zanechaly po sobě nějakou
literární stopu, byly neprovdané dámy či vdovy,
popřípadě žily odděleně od manžela.

Ačkoli se feministický proud jako celek vymezoval
vůči misogynním postojům, označujícím ženy za morálně
zkažené a intelektuálně nedokonalé, a usiloval
retablovat jejich společenské uznání, lze postihnout
diametrální odlišnosti mezi mužským a ženským náhledem.
Zatímco Pierre de L'Escale, jehož vějíř chvalitebných
ženských vlastností zahrnuje pouze kvality spjaté se
zbožností a etikou, o duševních schopnostech nečiní
prakticky jedinou zmínku, ženské apologie počátku 17.
století jsou přímo zaměřené na obhajobu práva na
vzdělání. *Harengue faicte par damoiselle Charlotte de
Brachart qui s'adresse aux hommes qui veulent
deffendre le science aux femmes* z roku 1604 nebo
přečetné spisy Marie de Gournay tento požadavek

⁶⁰ TIMMERMANS, s. 265-266.

explicitně formulují.⁶¹ Pro ženské také typický výbojný postoj, díky němuž měla jejich obhajoba upoutat, ale také naznačit, že samy autorky nerespektují základní pilíř feminity, skromnost a zdrženlivost. Jelikož byly ženy až na naprosté výjimky vyloučeny ze studia rétoriky, spjatého se sférou veřejného působení, musely své nedostatky kompenzovat jinými prostředky, které Marc Angenot nazývá „*figures de passion*“, vyznačujícími se přepjatou citovostí. Argumentace měla ve čtenáři především probouzet emoce - hněv, stud, rozhořčení.⁶²

Klíč, podle něhož byly sestavovány soubory oslavných medailonů, se také podivuhodně liší u jednotlivých autorů. Hilarion de Coste klade na první místo dámy proslulé pro svou svatost, následují ženy známé svou odvahou a teprve nakonec se představí „*dames illustres pour leur sçavoir ou pour avoir affectionné les bonnes Lettres*“. Jezuita Pierre Le Moyne téma ženské erudice přešel úplně, neboť zmiňuje pouze jediný příklad vzdělané dívky, dcery Thomase Mora Margaret, ovšem v souvislosti s její věrností otci v době, kdy se hotovil kráčet na popraviště. Chvály se tedy dočkala její zbožnost, věrnost a odvaha, nikoli kvality intelektuální.⁶³ Avšak Marie de Gournay v pojednání o

⁶¹ „Et consequemment, pourquoy leur institution aux affaires & aux Lettres à l'égal des hommes, ne rempliroit-elle la distance vuide, qui paroist d'ordinaire entre les testes d'eux & d'elles?“ GOURNAY, Marie de: *Egalité des hommes et des femmes*. In: Les advis ou Les présens de la demoiselle de Gournay. Paris 1641, s. 299. I v dalších citacích z různých spisů Marie de Gournay budeme odkazovat na tuto soubornou edici jejích textů.

⁶² WINN, Colette: *Les femmes et la rhétorique de combat: aurgumentation et (auto)référentialité*. In: Nativel, Colette (ed.): *Femmes savantes, savoirs des femmes*, s. 40.

⁶³ Le Moyne navíc Marguerite definuje jako dílo svého otce. Přirovnává ji ke knize; Thomase Mora k autorovi. Takové srovnání

í převrací hierarchii hodnot tak, vzdělanosti a umění. Až po chvále antických básnířek se v jejím textu dostává pozornosti ženám, které se proslavily pro své ctnosti politické či vojenské, a teprve na posledním místě jsou zařazeny ženy světice.

Ačkoli její náhled jistě nebyl novému společenskému ovzduší cizí, přiklánělo se k hlasu učené znalkyně antického odkazu jen pramálo uší. Marie de Gournay se totiž velmi kriticky vymezovala vůči modernímu pojetí slova „*sçavant*“ a co horšího, odmítla přijmout diktát salonu, vyžadující tajit vlastní znalosti. Na rozdíl od Anny Marie van Schurman, o které nicméně hovořila s velkým obdivem, a zcela v nesouladu s představou ženské pokory a skromnosti dávala najevo rozhořčení nad přístupem „samozvaných vzdělavců“ k ženskému psaní⁶⁴ a dokonce se přiznala, že neumí šít.⁶⁵ Její vlastní apologie je smutným svědectvím zrození nového společenského ideálu spjatého s odsudkem pedantství, které Marie de Gournay hrdě reprezentovala navzdory všeobecnému odsudku milovnic studia.⁶⁶

Žánr galerie slavných žen neupadl v zapomnění ani ve druhé fázi *querelle des femmes*, korespondující podle Colette Winn se samostatnou vládou Ludvíka XIV. Formálně díla Marguerite Buffet a Jacqueline Quillaume, vydaná v 60. letech, nebo Gabrielle Suchon ze závěru

implikuje představu dívčiny totální pasivity, jelikož veškeré zásluhy jsou přičteny učitelům. LE MOYNE, ed. 1665, s. 82-83.

⁶⁴ „Cela me fait soubçonner, qu'en lisant les Escrits des hommes memes, ils voyent plus clair en l'anatomie de leur barbe, qu'en celle de leur raison: Ces traicts de mespris de tels docteurs en moustaches, sont en vérité fort commodes selon le goust populaire...“, GOURNAY, *Grief des dames*, s. 386.

⁶⁵ „On dit que les femmes n'ont jamais le filet, que pour recoudre leur linge: La reigle est pourtant fausse en moy, qui ne sçay queres coudre...“, GOURNAY, *Apologie pour celle qui escrit*, s. 605.

⁶⁶ „Ce descry général des femmes studieuses...“, Ibid., s. 605.

navazují na tradici apologie, ale zřetelné stopy hluboké proměny francouzské společnosti, která proběhla v období regentství Anny Rakouské. Ve spise *Nouvelles observations sur la langue françoise où il est traité des termes anciens & inusitez, & du bel usage des mots nouveaux, avec Les Éloges des Illustres Sçavantes, tant Anciennes que Modernes*, vydaném roku 1668 v Paříži, nabízí Marguerite Buffet čtenářkám - neboť se explicitně obrací na dámy - snadnou a zábavnou metodu, jak perfektně ovládnout francouzský jazyk. Tradiční apologie je doplněna souborem proslulých jmen, z nichž dvě třetiny pocházejí z autorčiny současnosti či relativně nedávné minulosti, a o zbývající prostor se dělí hrdinky antické a středověké. Tematicky jsou zcela ponechány stranou jiné možnosti, jak dosáhnout nesmrtelné slávy, než je cesta vzdělanosti a literární činnosti. „Buffet chooses only those women whose power and control over language and matters of mind make them players in the intellectual realm.“⁶⁷ Obhajobou svých současnic sledovala autorka dvojí cíl: legitimizovat svou vlastní literární aktivitu a získat si přízeň mocných dam, jejichž oslavné portréty jsou uspořádány v závislosti na společenském postavení.⁶⁸ Jako učitelce se jí pravděpodobně podařilo proniknout do vyšších společenských kruhů, kde si mohla zajistit přístup

⁶⁷ FAITH, s. 62.

⁶⁸ K otázce fungování dedikačních praktik, klientelismu a mecenátu v literární oblasti srov. VIALA, s. 57-77. P. Burke také upozorňuje na problém posuzování takových oslavných spisů s cílem získat přízeň mocných ochránců. Z hlediska etického je to pro 17. století naprosto legitimní postup. Viz BURKE, *The Fabrication of Louis XIV*, s. 36-37.

...jícím v salonech.⁶⁹ Beasley Faith
...učuje za pojítka mezi světem učenců
a mondénní kulturou, ovšem je skutečně zřejmé, že
Buffet si kladla za cíl oslavit klasickou vzdělanost,
založenou na studiu artes liberales, i čerstvě se
projevující zájem o karteziánskou filozofii a další
vědy stejnou měrou, jako ideál stylistické lehkosti a
výmluvnosti, který našel svůj odraz v literárních
textech salonní produkce.⁷⁰ Jak už bylo řečeno, tyto
dvě sféry byly od 30. let sedmnáctého století
v mondénním prostředí vnímány jako nekompatibilní a
navíc v kolektivní salonní imaginaci představovaly
jakousi genderově pojímanou dichotomii. Snaha o jejich
propojování, patrná v díle Marguerite Buffet, ale také
ve spise z roku 1665 *Les Dames Illustres ou Par bonnes
& fortes raisons, il se prouve, que le Sexe Feminin
surpasse en toute sorte de genres le Sexe Masculin*
další obhájkyně ženského pohlaví, Jacqueline Guillaume,
je ukazatelem vzrůstajícího zájmu urozených dam o
takové oblasti vědění, jako byla filozofie, fyzika,
astronomie, chemie.⁷¹ Pokusy proniknout do tradičně
mužského hájemství nebyly vždy přijímány pozitivně a
sloužily jako podnět pro košatou satirickou literaturu.
Dříve lichotivý kvalifikativ „*sçavante*“ se začíná už ve
velkých románových cyklech Madeleine de Scudéry
z padesátých let přibližovat typu směšné pedantky a
jako takový pronikat do literární fikce. Pozitivní

⁶⁹ Ve svých pochvalných medailonech totiž chtěla uvést pouze dámy, které zná osobně: „J’ay voulu ne parler que de celles qui sont dans ma connoissance..“, BUFFET, s. 282.

⁷⁰ K současným literárně aktivním ženám se vztahují tři oslavné medailony: chvála Mademoiselle de Scudéry („incomparable Sapho“), s. 246, komtesy de la Suze („Minerve française“), s. 262, Mademoiselle des Jardins, s. 271.

⁷¹ Srov. DULONG, Claude: *La vie quotidienne des femmes au grand siècle*. Paris 1984, s. 154-159.

tohoto adjektiva pak v apologiích
Jacquette Guillaume znamená jeho
labutí píseň.⁷²

Na začátku 18. století označila Anne-Thérèse de Lambert za hlavního viníka celospolečenské degradace ideálu vzdělané ženy Molièra a jeho hru *Les femmes çavantes*.⁷³ Nadměrný zájem o vědy je nahlížen optikou společenské hrozby, kterou v očích autora nepochybně představuje. Nejenom, že zapříčiní znerovnováženění partnerských vztahů, v nichž si žena uzurpuje autoritu, která jí nenáleží, ale především má katastrofální dopad na výchovu dětí, respektive dcer, neboť, následují-li matčina příkladu, mohou dospět až k odmítání sňatku. Typický motiv vlády žen a převrácení společenského uspořádání Molière využil i ve svých ranějších kusech, zejména v *Les Précieuses ridicules*. Ačkoli uvedení obou her oddělovalo třináct let, propojuje postavu preciozky a učené ženy velké množství témat.⁷⁴

Fenomén preciozity se týká desetiletí následující po překonání vnitřní krize francouzské monarchie, tedy přibližně let 1654-1665.⁷⁵ Ať už měl reálný sociální předobraz nebo existoval pouze v rovině jazykové⁷⁶,

⁷² K literárním proměnám typu „*femme çavante*“ podrobně TIMMERMANS, s. 329-336.

⁷³ „Depuis ce tems-là, on a attaché presque autant de honte au savoir des Femmes, qu'aux vices qui leur sont le plus défendus.“ LAMBERT, Anne-Thérèse: *Réflexions nouvelles sur les femmes*. In: Oeuvres complètes de madame la marquise de Lambert, suivies de ses Lettres à plusieurs personnages célèbres. Paris 1808, s. 159-192.

⁷⁴ MOLIÈRE: *Les précieuses ridicules*. Paris 1660 (premiéra 1659); TÝŽ: *Les femmes çavantes*. Paris 1672 (vydáno v roce uvedení), <http://www.toutmoliere.net/2008/oeuvres/index.html>, [9.3.2010].

Další citace se budou vztahovat k této textové verzi.

⁷⁵ Datace podle DUFOUR-MAÎTRE, s. 17. Někteří badatelé (Philippe Sellier) nabízejí širší pojetí, zahrnující období od 30. let 17. století do konce vlády Ludvíka XIV.

⁷⁶ K proměnám historiografických názorů na tuto otázku srov. DUFOUR-MAÎTRE, s. 11-19.

je souhrnně definován na základě jedně jsou preciozky definovány korporativně, což pravděpodobně svědčí o tom, že byly nahlíženy jako hrozba.⁷⁷ Je jim připisována afektovanost, přemrštěná delikátnost⁷⁸ a snaha vládnout nad „*République des Lettres*“. Diskutována je rovněž otázka přístupu k manželství.⁷⁹ Na základě výzkumu různých zdrojů satiry a společenského postavení jejích obětí dospěla Myriam Dufour-Maître k názoru, že za preciozky byly označovány ženy napojené na mazarinovsko-fouquetovský klientelský okruh, které tudíž profitovaly ze vzestupu obou významných mecenášů a milovníků umění.⁸⁰ Avšak nehledě na pravděpodobnou zakotvenost v politické situaci padesátých a šedesátých let, preciozita zůstává terčem posměchu v souvislosti s mondénními aktivitami žen, zejména s jejich vlivem na

⁷⁷ Neznámý autor hovoří v kolektivním portrétu preciozek o „jakési republice“ a „sektě“: „Ce seroit quasi une sorte de République“, „cette secte“, MONTPENSIER, Anne-Marie-Louise de: *Divers portraits*. Paris 1659, s. 301-306.

⁷⁸ P. Sellier tento excesivní zájem o vlastní tělo, strach z nemoci a zdůrazňování fyzické křehkosti označuje za „*névrose précieuse*“. Madame de Rambouillet skutečně rezignovala na kontakty se dvorem z důvodu tělesné indispozice a zavedla módu přijímat hosty na lůžku. Madame de Sablé a její přítelkyně madame de Maure byly pověstné úzkostným strachem z nemoci, takže se ani v sousedních pokojích nenavštěvovaly, nýbrž komunikovaly prostřednictvím korespondence, aby zamezily případné nákaze. Rovněž dopisy madame de Lafayette oplývají rozličnými stížnostmi na zdravotní neduhy. Sellier tyto nemoci považuje za excentrismus, který měl upoutat pozornost společnosti. Viz SELLIER, Philippe: *La Névrose précieuse: une nouvelle pléiade?* In: Richmond, Ian - Venesoen, Constant (edd.): *Présences féminines*, s. 95-125.

⁷⁹ Jedna z Molièrových hrdinek si strýci stěžuje, že myšlenka na sňatek ji šokuje, neboť nemůže snést představu, že ulehne vedle docela nahého muže: „Pour moy, mon oncle, tout ce que je vous puis dire c'est que je trouve le mariage une chose tout à fait choquante. Comment est-ce qu'on peut souffrir la pensée de coucher contre un homme vraiment nû?“ MOLIÈRE: *Les précieuses ridicules*, s. 28.

⁸⁰ DUFOUR-MAÎTRE, s. 88-121.

děl.⁸¹ Proto můžeme načrtnout
k zesměšňování žen, které rovněž

překročily společenské tabu a projevíly zájem o oblasti
věd, ze salonní sociability vyloučených.⁸²

Molière však, stejně jako další velký satirik
ženské vzdělanosti Nicolas Boileau, patřil k hostům
salonu velmi vzdělané markýzy de la Sablière,
který mezi lety 1668-1680 shromažďoval nadmíru
rozmanitou společnost. Urozené dámy a spisovatele
doplňovali filozofové a vzdělanci, kteří přispívali
k tematicky široké škále probíhajících diskusí.⁸³
Přestože Marguerite de la Sablière jednala v souladu
s požadavkem ženské skromnosti a nedávala své vědomosti
ostentativně najevo, nedočkala se všeobecného uznání a
přilákala na sebe kritiku, byť nepřímou, již zmíněných
autorů.⁸⁴

⁸¹ K rostoucímu vlivu „druhé generace salonů“ (kol. poloviny 17.
století) v otázkách literatury a jejího posuzování srov. FAITH, s.
28.

⁸² Molière obě témata explicitně propojuje v kritické řeči
Chrysalis, jehož žena Philaminte se vášnivě oddává vědám a
zanedbává domácnost: „Elles veulent écrire, & devenir Auteurs –
Nulle Science n'est pour elles trop profonde“, MOLIÈRE, *Les Femmes
sçavantes*, s. 30.

⁸³ Mmes de Sévigné, de Lafayette, de Coulanges, de La Suze, Mlle de
Scudéry, spisovatelé P. Pelisson, Ch. Perrault, J. de La Fontaine,
B. de Fontenelle, lékař J.-G. Du Verney, matematik G. de Roberval,
etc. Viz CRAVERI, s. 210.

⁸⁴ Charles Perrault sepsal svou *Apologie des femmes* (Paris 1694)
v reakci na Boileauovu satiru X *Contre les femmes*. Ačkoli Boileau
v satirě markýzu de La Sablière přímo nejmenoval, popsal
návštěvníky jejího salonu tak, že bylo snadné ji identifikovat. Na
mušku si ji vzal údajně proto, že odhalila nesrovnalosti v jiné
satirě, kde se Boileau chybně vyjádřil o principu otáčení
nebeských těles kolem své osy. Viz CRAVERI, s. 212. Ještě v edici
Boileauových satir z 19. století je markýzin postoj reflektován
kriticky v souvislosti s jejím domnělým pedantským postojem: „La
savante ou la curieuse que Boileau vient de peindre est madame de
La Sablière: elle avoit relevé, d'une manière un peu pédantesque
une faute que nous remarquerons au vers 28 de l'épître V de
Boileau“. DAUNOU, M. (ed.): *Oeuvres complètes de Boileau-
Despréaux*, T. 1. Paris 1825-1826, s. 214.

j skromnosti i zdůrazňování pohlaví zaujala též další vzdělaná žena, Anne-Thérèse de Courcelles, markýza de Lambert. Její salon v Hôtelu de Nevers, který otevřela na samém sklonku 17. století a který proslul jako skutečné intelektuální centrum v době podzimu vlády Ludvíka XIV. a následného regentství, kráčel ve stopách markýzy de La Sablière ve snaze snoubit literaturu, filozofii a další vědy v kulisách počestné konverzace v duchu salonu de Rambouillet. V rámci „querelle d’Homère“, v níž se diskutovalo o kvalitách překladu Odyssey, uskutečněném velkou obdivovatelkou řeckého poéty Anne Le Fèvre Dacier, madame de Lambert sice nezaujala ani jedno vyhraněné stanovisko, ale pochvalně se o překladatelce vyjádřila v souvislosti s její snahou dokázat vysoké intelektuální schopnosti žen.⁸⁵ Problému náhledu na ženské vzdělání a obzvláště jeho přijetí ve společnosti se markýza také sama věnovala v díle *Réflexions nouvelles sur les femmes*, které bylo samostatně vydáno v roce 1727. Ačkoli se zde otevřeně kriticky vyjádřila k negativnímu obrazu ženského vědění, vedoucímu k zanedbávání výchovy dívek a celkovému úpadku mravů, sama toto napětí mezi požadavky uměřenosti a svými vlastními ambicemi neřešila nijak originálně. V dopise jednomu učenému příteli poukazuje na svou genderově podmíněnou nedostatečnost vyjadřovat se k natolik závažnému tématu jako je překlad či adaptace Homéra. Dobře si přeci uvědomuje, že se od ní vyžaduje naslouchat a mlčet.

⁸⁵ „J’estime infiniment madame Dacier. Notre sexe lui doit beaucoup: elle a protesté contre l’erreur commune, qui nous condamne à l’ignorance.“ Viz LAMBERT, *Lettre au R.P.B***, jésuite, sur Homère*. In: *Oeuvres complètes*, s. 363.

d'honneur, mon R.P., de me juger
des matières si graves. Je sais
demeurer à ma place. Je dois vous écouter et me
taire."⁸⁶

Její postoj tak připomíná hru, neboť oba korespondenti navzájem znají svou intelektuální úroveň, ale vláda *bienséances* je tak mocná, že se ji markýza nepokouší narušovat, ačkoli s jejími principy není vnitřně ztotožněná. Jakkoli se tedy během 17. století v souvislosti se společenskými změnami, vznikem a rozkvětem salonů, pronikáním žen do různých sfér intelektuální a umělecké činnosti měnil také náhled na ženské vzdělání, jeho veřejné projevy byly i nadále tabuizovanou záležitostí. Překračování pravidel uměřenosti s sebou neslo zřetelná rizika veřejného zesměšnění a kritiky.

⁸⁶ LAMBERT, *Lettre au R.P.B****, s. 361.

V raném novověku se v porovnání s předchozími staletími velmi dařilo – mimo jiné díky vymoženosti tištěné knihy – preskriptivní literatuře, která pro historiky představuje lákavý pramen, ačkoli jej v podstatě omezuje na výzkum normativního ideálu.⁸⁷ V této kapitole se budeme zabývat obrazem, jaký nám o ženské výchově a jejích formách zanechal tento druh pramenů, zaměřených na definování pravidel, ať už se jedná o příručkovou produkci společenské povahy či literaturu v pravém slova smyslu didaktickou. S ohledem na charakter pramenů však předmětem našeho zájmu nebude samotný proces výchovy, nýbrž jeho výsledek – dívka, která se prezentovala ve společnosti.

Období středověké samozřejmě neponechávalo výchovu dětí v teoretické rovině stranou, ale žánrově velmi rozličné útvary královských zrcadel, sbírek, *exempel* či otcovských naučení (*avis parentaux*)⁸⁸, se obracely na sociálně i genderově striktně vymezenou skupinu. Prvním autorem, který věnoval pozornost dívkám a vytyčil základní rámec přiměřeného ženského vzdělání, byl tedy až humanista Juan Vives, jehož *De institutione faeminae christianae*, vydané v roce 1524, určilo po

⁸⁷ „Social behavior is indeed minutely codified in the manuals of civility, but like all normative sources these raise a fundamental issue. To what extent were the rules they prescribe actually followed?“ REVEL, s. 168.

⁸⁸ Jen namátkou odkazujeme na NEJEDLÝ, Martin: *Spisy středověkých cestovatelů*. In: Nejedlý, Martin a kol.: Guillebert de Lannoy: Cesty a poselstva. Praha 2009, s. 110. K tématu žánru „Naučení“ a ke známému „Ludvíka z Perštýna naučení rodičům“ viz KOLDINSKÁ, Marie: *Šlechtické školy v předbělohorských Čechách*. In: Bobková, Lenka (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století: Sborník příspěvků z konference v Ústí nad Labem 30.-31. října 1991*. Ústí nad Labem 1992, s. 218. K tomu též MAŤA, s. 301.

směr dalším renesančním díle zaznělo jisté implicitní obvinění stávajícího společenského řádu, když většinu neřestí, připisovaných ženám, kladl za vinu jejich nevzdělanosti.⁹⁰ Stejná kritika zazní o více než sto let později také z úst Françoise de la Mothe-Fénélon.

Faktorem, který zásadním způsobem zasáhl nejen do diskuse o ženské výchově, ale přímo pozměnil konkrétní společenské praktiky, byl příliv příruček dobrého chování, zapadající do kontextu „civilizačního procesu“, projevujícího se zjemňováním maskulinního charakteru pozdně renesanční dvorské společnosti a paralelně probíhajícími strukturálními proměnami francouzské šlechty, jejichž přímým produktem bylo formování salonů a mondénní sociability obecně. Ve Francii se v sedmnáctém století dostalo značné obliby preskriptivní literatury italské, popřípadě španělské provenience, přístupné jak v originále, tak v překladech⁹¹, ale postoje aristokratické společnosti formovala rovněž tvorba domácí, která se přímo formálně inspirovala cizími renesančními autory, jejichž kánony adaptovala na specifika francouzského prostředí, nebo vytvářela originální šlechtické utopie, propojující odkazy antiky s nostalgií středověké dvorské kultury a nově formulovaným *modem vivendi*. *Astrée*, čtyřdílné, více než pětistícistránkové dílo, které vyšlo postupně

⁸⁹ SONNET, s. 113.

⁹⁰ Ibid., s. 113-114. V této souvislosti poukazujeme také na téma „zlého dítěte“ či „dítěte čaroděje“, srov. JULIA, Dominique: *L'enfance aux débuts de l'époque moderne*. In: Becchi, Egle - Julia, Dominique (edd.): *Histoire de l'enfance en Occident*, vol. 1. Paris 1998, s. 309-329.

⁹¹ Pro přehled překladů *Dvořana* do různých evropských jazyků srov. BURKE, Peter: *The Fortunes of the Courtier. The European Reception of Castiglione's Cortegiano*. Pennsylvania 1996, s. 66-69. K dalším převzatým kánonům správného chování též REVEL, s. 190-197.

1619 a 1627, definovalo literární převzala románová i galantní tvorba rodící se v prostředí salonů v průběhu celého sedmnáctého století.⁹² Je důležité si uvědomit, že šlechtickou společnost jako celek, jejíž ideál se zrcadlil v pojmu *honnêteté*, formovala značně polyfonní příručková a literární produkce.⁹³

Pouhé dva roky po vydání nejvlivnějšího textu stanovujícího pravidla správného společenského chování u dvora, *Honneste homme ou l'art de plaire à la Cour*, sepsaná Nicolasem Faretem a vydaná v roce 1630⁹⁴, se objevuje tematicky podobný dokument tentokrát určený ženám. Autor díla *Honneste femme*, kněz Jacques Du Bosc, který pravděpodobně patřil do okruhu vikontesy d'Auchy, projevuje dosud neobvyklou otevřenost vůči ženské participaci v mondénní kultuře a lze na ni nahlížet jako na přijetí v zásadě již daného stavu společenské sociability určované především vzrůstajícím vlivem salonů a jejich *maîtresses*.⁹⁵ Ti, kdo podobně jako páter Du Bosc, věnovali svůj spisovatelský um ženám, usilovali propojit apel na zachovávání křesťanských

⁹² BERTAUD, Madeleine: *L'Astrée et Polixandre. Du roman pastoral au roman héroïque*. Genève 1986, s. 8-9. M. Cuénin vysvětluje nevídaný úspěch *Astrée* v salonech 17. století z hlediska „ideologie lásky“, která - pojímaná jako „věda“ či „umění“ - poskytuje báječné náměty ke konverzaci, neboť se nabízí jako filozofie dostupná ženám. Viz CUÉNIN, Micheline: *Idéologie amoureuse en France (1540-1627)*. Paris 1987, s. 64.

⁹³ BURY, Emmanuel: *Littérature et politesse: l'invention de l'honnête homme (1580-1750)*. Paris 1996, s. 54.

⁹⁴ P. Burke uvádí 12 edic *Honneste homme* mezi lety 1630-1681. Ještě větší popularity se dostalo *Nouveau traité de civilité* Antoina de Courtin, která se dočkala 14 edic mezi lety 1671-1700. Viz BURKE, *The Fortunes of the Courtier*, s. 125.

⁹⁵ MESNARD, Jean: *La culture au XVIIe siècle: enquêtes et synthèses*. Paris 1992, s. 142-144. Autor klade důraz na úspěšnost Du Boscova díla na základě dvou reedic už během 30. let a rovněž poukazuje na zásadní rozdíl v rozsáhlosti Du Boscova díla v porovnání s Faretovým.

řirozeně genderově konstruovaných, možnosti adaptovat se na nové společenské ovzduší. Jestliže to byly v řadě případů duchovní osoby, které definovaly pojem *honnête femme* či *honnête fille* jako smíření tradičních požadavků kladených na ženské chování církví s duchem salonu⁹⁶, pak proto, že na samém počátku století podal příklad takového kompromisního postoje mezi sférou náboženského prožitku a sociální angažovanosti František Saleský. Jeho spis *Introduction à la vie dévote*, pojednaný ve formě dialogu mezi zpovědníkem a urozenou dámou, srozumitelným jazykem nabídl možnost dosáhnout upřímné laické zbožnosti praktikované v rámci společenského života.⁹⁷

Odkaz tohoto díla, pojetí ženy jako vychovatelky mužů na cestě k dobrým mravům, k *honnêteté* – ať už jí rozumíme pouze ctnosti společenské, či také duchovní⁹⁸ – si v první polovině 17. století rozhodně našel své následovníky.⁹⁹ Také *La gallerie des femmes fortes* jezuity Pierra Le Moyna, která poprvé vyšla v roce 1647 a jen v 60. letech se dočkala pěti reedic, sleduje

⁹⁶ L. Timmermans mluví o „náboženském feminizmu“. Narozdíl od prožensky pišících autorů však další obsáhlé trojsvazkové dílo Françoise de Grenaille, věnované jednotlivým etapám ženského života (*Honneste fille, Honneste veuve a Honneste mariage*), vydané v Paříži mezi lety 1639-1641, odmítalo tento smírčí přístup. Podle J. Mesnarda se ale pravděpodobně nejednalo o vlivné dílo, neboť se nedočkalo ani jediné reedice. Viz MESNARD, *La culture au XVIIe siècle*, s. 149.

⁹⁷ K významu tohoto díla pro celé 17. století srov. FUMAROLI, *La diplomatie de l'esprit*, s. 324-325.

⁹⁸ „It must be admitted, however, that *honnêteté* could take on a different meaning depending on the sex to which it was applied. For men *honnêteté* represented a thoroughly lay ideal of social behavior: the art of pleasing. For his female counterpart, however, it was inseparable from the religious values of devotion, piety, and chastity.“ CRAVERI, s. 20.

⁹⁹ K pojetí žen jako vychovatelek k dobrým mravům srov. CRAVERI, s. 23-24.

elmi obsáhlé předmluvě dedikované zdůrazňuje významný a ušlechtilý úkol regentky stát příkladem křesťanské morálky pro lid. Implicitně zde propojuje Annino ženství a mateřství s majestátem královského úřadu, tradičně asociovaného s představou rodičovského vztahu k poddaným. Její zbožnost, skromnost a půvab evokuje spravedlivou a požehnanou vládu, ale zároveň z ní činí ztělesnění ženského společenského ideálu. Představa femininní dokonalosti se tak snoubí s ideálem matky a vychovatelky. Nejen v dedikační *épistre panégyrique*, ale také v ódě určené regentce, Le Moyne nadšeně oslavuje mír, který ve Francii zavládl po ukončení Třicetileté války a po překonání hrůz Frondy, a neváhá jí udělit titul ženy statečné, *femme forte*.¹⁰⁰

Tento literární typ, původně vycházející z postavy biblické „ženy statečné“, se rychle identifikoval s prototypem bájně Amazonky, a záhy se obohatil o celou sérii historicko-mytologických postav převážně antické provenience.¹⁰¹ Jestliže se kult ženského heroismu zdárně rozvíjel v průběhu 30. a 40. let, aktivní účast některých vysoce postavených žen ve Frondě mu zasadila smrtelnou ránu. Postavu „silné ženy“, bojovnice, oslavované během válečného vření, nahradil model ženy, která přispěje k pacifikaci a zjemnění společnosti. Chvála ženského hrdinství se vrátila do tradičních genderových kategorií, i když ani v první polovině sedmnáctého století se nevymanila

¹⁰⁰ LE MOYNE, *La gallerie des femmes fortes*, ed. 1665, *Epistre panégyrique*, bez paginace. K tomuto vydání se budeme odvolávat i nadále.

¹⁰¹ K ženskému heroismu viz HEPP, Noémi: *La notion d'Héroïne*. In: Leiner, Wolfgang (ed.): *Onze études sur l'image de la femme dans la littérature française du dix-septième siècle*. Tübingen 1984, s. 11-24. Dále též MACLEAN, Ian: *Woman triumphant. Feminisme in French literature (1610-1652)*. Oxford 1977.

... s ženskou cudností.¹⁰² Vždyť podle
ryze ženské kvality, zbožnost a
vytrvalost, které umožnily vítězství zbraní nad
nepřáteli Francie i královské moci.¹⁰³

Na několik desetiletí vítězí mondénní ideál
salonem formované dámy, duchaplné, s vybroušeným uměním
konverzace, ale také konformní přísně vymezeným
pravidlům hry pro něžné pohlaví. O ženami nově dobytém
terénu zajímavým způsobem svědčí rozdíl ve čtvrté edici
Honneste Femme z roku 1662, kde Jacques Du Bosc v úvodu
věnovaném „dámám“ reflektuje svoje úsilí poskytnout
ženám návod, jak dokonale skloubit „*civilité et*
dévotion“, a s uspokojením konstatuje, že jeho dílo
dámám dodalo odvalu opět se ujmout vlády nad svými
právy. Domnívá se, že přispěl k horlivějšímu přístupu
žen ke studiu a četbě a k vybroušení jejich vkusu
v otázkách úsudku o literárních dílech.¹⁰⁴ Zdá se, že
autor si přál složit poklonu nejenom sobě, ale také
vlivným ženám. Společenské klima se totiž od prvního
vydání knihy v roce 1632 zjevně proměnilo natolik, že

¹⁰² Zenobie, která byla považována za model ženské chrabrosti par excellence, zdůrazňuje ve své řeči dcerám význam propojení těchto kvalit, v jejím pojetí tvořících tradiční dichotomii mužského a ženského charakteru: „J'ay toujours crû, mes Filles, que toutes les vertus ne pouvoient estre incompatibles: qu'il étoit possible, qu'une mesme personne les possedast toutes: que celles des hômes pouvoient estre pratiquées par des femmes: [...] qu'on pouvoit estre chaste & vaillante tout ensemble.“ SCUDÉRY, Madeleine: *Femmes illustres ou les harengues héroïques de Monsieur de Scudéry avec les véritables portraits de ces Héroïnes, tirez des Medailles Antiques*. Paris 1642, s. 112.

¹⁰³ „Toutes ces prosperitez, MADAME, sont apres Dieu, les ouvrages de vostre pieté, sont le fruit de vos devotions & la recompense de vos bonnes oeuvres.“ LE MOYNE, Epistre panégyrique.

¹⁰⁴ „Elles ont estudié avec plus de soin, elles se sont beaucoup plus addonnées à la lecture. Elles se sont fait enseigner la Morale et plusieurs autres Sciences. Elles ont appris à juger des beaux Ouvrages.“ DU BOSCO, předmluva ke čtvrtému vydání, Paris 1662, bez paginace.

...lé dedikace mocnému patronovi či
...a vhodné připojit ještě další
kolektivní věnování urozeným dámám, jejichž kvality
nadšeně vyzvihl, pravděpodobně aby svému dílu zajistil
vlídnější přijetí. V porovnání s ranější edicí, kde si
vytyčuje pedagogický program v duchu pro ženy
adaptovaného snadného a zábavného textu, rozděleného na
dvě části, aby čtenářky nezastrašila délka pojednání,
nyní již nevystupuje natolik autoritativně, aby
odsuzoval nedostatky ženského intelektu a chování, ba
právě naopak.

Jestliže se formy setkávání v prostředí salonů
rozvíjejí na základě popsaného modelu definovaného
příručkovou tvorbou, zdůrazňující uhlazené chování a
především jazykovou vytríbenost, pak také záhy samy
sebe vnímají jako jistou normu, která se zrcadlí v
sémanticky velmi bohatém pojmu *bienséances*, na nějž
zde již bylo poukázáno. Podle souhrnného slovníku
Antoina Furetièra ze závěru 17. století je toto slovo,
které se vztahuje na schopnost dodat určité věci půvab,
vnímáno jako závazný model vystupování jedince ve
společnosti s důrazem na morální rovinu v případě
žen.¹⁰⁵ Ideální obraz chování se tedy v kultuře salonu
utvářel ve střetávání, či spíše dialogu mezi písemně
fixovanými modely chování, tlumočící požadavky etiky,
šlechtické sebezprezentace, a společenskými praktikami,
které nezřídka v reakci na kritiku směřovaly ke
konformitě. *Bienséances* se tak stávají hlavním měřítkem
úspěšnosti dívčí výchovy.

¹⁰⁵ Jako příklad užití adjektivní verze *bienseant* (*ante*) ve větě
uvádí skromné chování dívky ve společnosti: „Il est bienseant à
une fille d'estre modeste et de rougir“. FURETIÈRE, Antoine:
*Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots
françois tant vieux que modernes, et les termes de toutes les
sciences et le arts*. La Haye 1690.

í ucelené výchovně-vzdělávací objevily v 80. letech 17. století, již reflektovaly situaci v naprosto odlišném světle. Za základní a vlivné dílo lze zajisté považovat *Traité de l'éducation des filles*, sepsanou Françoisem de la Mothe-Fénelonem v roce 1687 na žádost vévodkyně de Beauvillier, ačkoli se v budoucnosti mělo více cenit úsilí, jaké věnoval výchově chlapecké. Claude Fleury, který stejně jako Fénelon pečoval od roku 1689 o výchovu a vzdělání vnuků Ludvíka XIV., sepsal ještě v období předcházejícím jeho jmenování na post pomocného preceptora *Traité du choix et de la méthode des études*, kde věnuje jednu kapitolu dívkám.¹⁰⁶

Na rozdíl od těchto systematicky a komplexně řešených pojednání pokrývají výchovně zaměřené spisy z pera žen nejružnější hybridní žánry, většinou nevelkého rozsahu, které mají velmi mnoho společného se salonní literární tvorbou, oralitou a sociální interakcí (*maximes, entretiens, avis, proverbes*). Reprezentativní jsou v tomto ohledu *Maximes Madeleine de Sablé*, vydané až po její smrti v roce 1673¹⁰⁷, či na mnoho způsobů vydávané odlehčené konverzace s didakticko-morálním vyzněním zasloužilé autorky Madeleine de Scudéry, které Françoise d'Aubigné považovala za ideální četbu pro chovanky ústavu v Saint-Cyr před oním osudným obratem ke strohé uzavřenosti. V žánru rodičovským naučení, tradičně věnovaných chlapcům, připojila svůj hlas Jeanne de

¹⁰⁶ BERTIÈRE, s. 372-385. Tomuto tématu se stručně věnují též LENDEROVÁ, Milena - RADIMSKÁ, Jitka: *Barokní čtenářky Eleonora a Anna Kateřina Šporckovy, Marie Arnoštko Eggenbergová*. In: Lenderová, Milena a kol.: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, s. 132.

¹⁰⁷ K salonu a intelektuálnímu zázemí markýzy de Sablé srov. CRAVERI, s. 97-135.

de Liancourt, když sepsala u své vnučky v roce 1665 *Règlement donné par une dame de haute qualité à M*** sa petite-fille pour sa conduite & celle de sa maison*¹⁰⁸, a dále markýza de Lambert, udělující poměrně obsáhlé rady svým dvěma dětem, synovi a dceři.¹⁰⁹ Od 90. let se Madame de Maintenon, výrazně ovlivněná duchovními a pedagogickými názory abbého Fénelona, sama věnovala literární tvorbě určené chovankám v Saint-Cyr. Prostřednictvím dopisů, naučení, přísloví a dalších drobných žánrů jim předkládala svou vizi reality, postavenou na základní dichotomii dobrého a špatného, ztělesněnou v ideálu klidného ústraní kláštera oproti neřestnému prostředí společnosti, plné pokušení.¹¹⁰ Toto jednoznačně negativní nahlížení „světa“ (*monde*) ji v porovnání s autory pedagogicky zaměřených příruček správného chování, kteří přesto také kladli obrovský důraz na jednání v souladu s křesťanskou morálkou, vede k mnohem asketičtější formulovaným postojům s přímým dopadem na vzdělávací program. Také v naučení markýzy de Lambert dceři se celým textem vine jako červená nit snaha postihnout kompromisní řešení mezi příliš mondénním přístupem, který by ohrozil ženskou ctnost, a odmítáním účasti na společenském životě, což by uráželo

¹⁰⁸ Naučení vévodkyně de Liancourt bylo vydáno až roku 1698. „Rodičovská naučení“ tradičně patřila k žánru sepsovanému muži jako zdroj poučení svým dětem, obzvláště synům, s důrazem na vlastní zkušenosti z dvorského života či na úspěchy vojenské. Srov. MOTLEY, Mark: *Becoming a French Aristocrat: The Education of the Court Nobility 1580-1715*. Princeton 1990, s. 52.

¹⁰⁹ Spis *Avis d'une mère à sa fille* byl podle B. Craveri sepsán mezi lety 1688-1692, *Avis d'une mère à son fils* 1695-1702. CRAVERI, s. 267. Podle L. Timmermans oba texty vznikly zároveň v období od začátku 90. let 17. století do roku 1703. Markýza de Lambert dále napsala *Lettre sur l'éducation d'une jeune demoiselle* (před 1715). Všechna tato díla nadále citujeme podle již uváděné edice *Oeuvres complètes*.

¹¹⁰ K oblibě drobných hybridních žánrů pro výchovné účely srov. TIMMERMANS, s. 209-210.

o by její dobrou pověst. Neustálé dvěma póly, které mají v pojetí zakladatelky ústavu Saint-Louis absolutní morální hodnotu v negativním a pozitivním smyslu, v podstatě tlumočí napětí mezi vnitřním světem jedince a požadavky společnosti, mezi *être* a *paraître*.¹¹¹ Proto je každá rada formulovaná podle stejného schématu „ano, ale ne přespříliš“, odpovídající základnímu principu umírněnosti. V jedné didaktické hře nechává madame de Maintenon vystupovat alegorie Spravedlnosti (Justice), Síly (Force), Opatrnosti (Prudence) a Umírněnosti (Tempérance), které se přou, kdo z nich má největší zásluhy. Umírněná Umírněnost nechá napřed všechny přednést své argumenty, a pak je přesvědčí, že ačkoli je zapotřebí všech, jí připadá úloha nejvýznamnější, neboť jen tak mohou ostatní předcházet excesům.¹¹²

V otázce četby restriktivní přístup madame de Maintenon, která doporučovala co nejmenší množství knih, a to výhradně náboženského zaměření, mezi nimiž figuroval rovněž spis *Introduction à la vie dévote*¹¹³, kontrastuje se vstřícností Du Bosca vůči neduchovní četbě, především antické provenience. Ani tento tolerantní autor však nepohlížel vstřícným okem na romány, které dokonce nazývá „*corrupteurs de*

¹¹¹ V posledních dekádách 17. století je stále ostřeji vnímán rozpor mezi vnitřním světem jedince a jeho veřejným obrazem, který se četné literární texty ženské produkce (hlavně Madeleine de Scudéry) snažily usmířit. Mnozí autoři - François de La Rochefoucauld nebo Madeleine de Sablé - naopak poukazovali na falešnost „společenské masky“. J. Revel upozorňuje na souvislost se zvětšujícím se rozdílem mezi ideálem postavy dvořana a *honnête homme* v preskriptivní literatuře, spojený s přílišnou ritualizací dvorského života. Viz REVEL, s. 194-196.

¹¹² ARDANT, s. 88-94.

¹¹³ Výchovné zásady pro ústav v Saint-Cyr z roku 1688 uvádí v bodě 10: „On les réduit à un très petit nombre de livres“ a 11: „On évite tout ce qui pourrait trop exciter leur esprit et leur curiosité“, Ibid., s. 159-160.

čtenáře pod rouškou zábavy a jistě vlákají do světa morální zkaženosti. Jako výmluvnou ukázkou zcela zastrašujících příkladů nemravného chování uvádí neposlušnost dcer, které se vlivem nevalné četby rázem zamilují a kvůli svému milému se postaví rodičovské autoritě.¹¹⁴

Otázka vhodnosti četby fiktivních příběhů je ostatně velké téma, k němuž se bohatě vyjadřovali satirikové, ale také samy ženy, často v rámci jistého autokorekčního a zároveň omluvného postoje. Ten je patrný například v korespondenci Marie de Sévigné¹¹⁵ či v autoportrétech vzniklých v okruhu mademoiselle de Montpensier¹¹⁶. Jistě se nejednalo pouze o bezpomínečné přijetí církevního normativního náhledu, který souhrnně románovou produkci zavrhoval, ale také o společenský kontext pronikání žen na půdu literatury, který byl v jistých kruzích kritizován. Proto také Madeleine de Scudéry vkládala do svých textů formou názorů některé z postav úvahy nad funkcí románu, který měl podle ní – a jistě to můžeme interpretovat zároveň jako obhajobu vlastní práce – vplest do příběhu určité morální naučení a přinášet čtenáři návod správného chování.

S otázkou četby souvisí rovněž problém imaginace, již madame de Maintenon jednoznačně odsuzovala jako

¹¹⁴ DU BOSQ, ed. 1639, s. 29.

¹¹⁵ „Je ne veux rien dire sur les goûts de Pauline pour les romans; je les ai eus avec tant d'autres qui valaient mieux que moi que je n'ai qu'à me taire. Vous ne les aimez pas; vous avez fort bien réussi. Je les aimais; je n'ai pas trop mal couru ma carrière.“ Dopis markýzy de Sévigné paní de Grignan ze 16.11. 1689, citováno podle DUCHÊNE: *Madame de Sévigné*, s. 25.

¹¹⁶ „J'avoue non seulement que je n'ai pas haï les Romans mais que je les ai cherement aimés et qu'ils ont fait tout le divertissement de ma jeunesse; je m'en suis toutefois retirée a l'age de vint ans“. Portrait de madame de Pontac, premiere presidente de Bordeaux, de la maison de Thou, fait par elle mesme. In: MONTPENSIER, *Divers Portraits*, s. 114.

krajinu lidské mysli, v níž na kalí idealizace a následné nespokojenosti s všední realitou života. Stejně desktruktivní důsledky vzletné představivosti na spokojenost s vlastní existencí své dceři velmi živě vylíčila markýza de Lambert.¹¹⁷ Jacques Du Bosc však imaginaci definuje zcela odlišně, když ji klade do přímého vztahu s reflexí sebe sama.¹¹⁸ Četba je pro ženy nezbytná, neboť jim stejně jako zrcadlo předkládá pravdu a ukazuje nedostatky ducha, které lidé v jejich okolí nemohou projevit z respektu nebo nutnosti ohlížet se na společenskou uměřenost.¹¹⁹ Je ovšem zřejmé, že Françoise d'Aubigné svá stanoviska formulovala s ohledem na adresátky, tedy zchudlé dívky šlechtického původu, které z velké většiny nemohly pomýšlet na mondénní, či dokonce dvorskou kariéru. Proto také kladla nesmírný důraz na píli dívek a praktické zaměření jejich výchovy. Podobně jako Fénelon a Fleury se domnívala, že vzdělání by mělo být naprosto podřízeno budoucím rolím manželky, matky a velitelky domu, a tedy užitečné. Z tohoto důvodu oba zmínění pedagogové považovali za legitimní základní orientaci dívek v aritmetice, právu a domácím léčitelství na rozdíl od studia cizích jazyků, jejichž zvládnutí by jen přispělo k ženské pýše a marnivosti. Madame de Maintenon nejen opakovaně zdůrazňovala, že počátkem všech neřestí je lenost (*oisiveté*), ale také vybrala za námět jednoho ze svých výchovných přísloví aktivní

¹¹⁷ Spokojit se s aktuální životní situací pro markýzu znamenalo nalézt pravé štěstí, jehož hledání zasvětila prakticky všechny své literární aktivity. CRAVERI, s. 270-271.

¹¹⁸ „Par la Lecture nous entretenons les morts, par la Conversations les vivants, & nous-mesmes par la Resverie“, DU BOSQ, ed. 1639, s. 1.

¹¹⁹ Ibid., s. 8.

osté chudoby, což dámu, která v něm
elka, čímž mimochodem autorka
implicitně vzdává hold vlastnímu ústavu, ochrání od
závislosti na milosrdenství druhých.¹²⁰ Jen s maximální
opatrností je však potřeba přistupovat k činnostem
duševním. Když si schovanka Odille v naučné rozpravě
na téma píce stěžuje, že manuální práce ji nudí,
uvědomělá družka Camille ji upozorňuje na úskalí
překročení sféry vhodné pro ženské pokolení:

*„C'est aussi dangereux pour notre sexe que l'autre lui
est avantageux, notre partage est le silence, la
modestie et la simplicité“.*¹²¹

Didaktická metoda Françoise d'Aubigné, která vychází ze
zkušenosti salonní sociability, činí přímo z dívek
účastníky konverzace. Při této výměně názorů se vždy
projeví, které z nich jsou zavrženíhodné, a aby se
naučení dostalo skutečného uznání, přijímají jej
v rámci příběhu i ty dívky, které nejdříve stály
v opozici, ale nyní uznávají svůj omyl a děkují svým
družkám za prozření.¹²² Mírnost a skromnost nejen, že
tvoří exaltované jádro ženského chování, ale přímo
determinují tón, v jakém probíhá dívčí sociální
interakce, jak ji definoval na počátku 17. století
František Saleský a ještě dříve italští pěvci dvorského

¹²⁰ ARDANT, s. 133-137.

¹²¹ Ibid., s. 111-115.

¹²² Takové schéma samozřejmě nepředstavuje žádnou novinku. Již Castiglionův *Dvořan* se odehrává ve stejném duchu. Didaktické využití konverzace také praktikovala Madeleine de Scudéry, ale madame de Maintenon se liší v míře, s jakou typizuje jednotlivé postavy. Vlastnosti, na které si přála poukázat, se u ní objevují v absolutní, dokonalé podobě. Také vzájemné odkazy na naučný aspekt konverzace jsou podstatně silnější.

se zapovídá snaha úmyslně se konce při konverzaci žertovat.¹²⁴

Madame de Maintenon nesčetněkrát opakovaný výraz „*notre partage*“ odkazuje na naprosté ztotožnění se se stávajícím společenským řádem, který si autorka nepřála nijak zpochybňovat ani kritizovat. Její pedagogický program směřoval především k tomu, aby dívky připravila na bezbolestný vstup do hry, v níž už byly karty rozdány, ačkoli se z jejích naučení nezdá patrné, že by takový stav považovala za dílo božské mysli. Mnohem výrazněji se v její argumentaci rýsuje zřetel lidský, společenský. Neboť mírou veškerého chování ženy je její pověst a způsob, jakým ji nahlízejí ostatní, nesmí na sebe za žádnou cenu přilákat kritiku či dokonce posměch. Proto se musí raději vyhnout intelektuálním aktivitám.

Zájem o pro ženy neobvyklé vědy přirozeně není až na naprosté výjimky doporučován, jak jsme ukázali ve druhé kapitole, a dá se shrnout do jednoho propagovaného principu, jímž byla zdrženlivost. Du Bosc ženské vzdělání nahlížel optikou salonní kultury a s ní spojené sebe prezentace, a proto považoval za ideální studium hudby, historie a poněkud překvapivě též

¹²³ Ve *Dvořanovi* se dámám sice přiznává právo skromně dát najevo svou dokonalost, hlavně v oblasti společenských dovedností, ale ženy samy se prakticky nikdy ke slovu nedostanou a pokud ano, pak jedině tehdy, když je konverzace unavuje, protože jí přestávají pro její filozofickou hloubku rozumět. Srov. CASTIGLIONE, Baldassare: *Le parfait courtisan et la dame de Cour. Traduction nouvelle de l'Italien du Comte Baltasar Castiglione. Ouvrage également avantageux pour réussir dans les belles Conversations, & pour former les jeunes personnes de qualité de l'un & de l'autre sexe.* Paris 1690.

¹²⁴ M. Motley upozorňuje na zjevný rozdíl v přístupu madame de Lambert k synovi, jemuž radí, jak opatrně využívat ironie (*douce raillerie*), a dceři, jíž je doporučováno mlčení. Viz MOTLEY, s. 73.

umožní dámám úspěšně se zhostit
čenského úkolu - líbit se a vést
zábavnou konverzaci.

Už jsme se zmínili o vzrůstajícím zájmu žen o jiné vědy, než jaké tvořily základ salonní kultury, v 50. a 60. letech 17. století a o pobouřených reakcích s ním souvisejících. Naprosto opačný názor prezentoval François Poullain de la Barre, jehož dílo je vskutku výjimečné, a proto není s podivem, že nenalezlo ve své době žádnou výraznější odezvu.¹²⁵ Tento přesvědčený stoupenec karteziánské metody šel ve svém radikalismu tak daleko, že požadoval identické vzdělání pro muže a ženy, a to i mimo oblast jim tradičně vyhrazených disciplín.¹²⁶ Nicméně většinový názor se dosti lišil. „*Nous courons après des vérités qui ne sont pas faites pour nous*“, zaznívá obvinění Anne-Thérese de Lambert, přičemž kolektivní genderově pojaté „my“ staví samu autorku do perspektivy napomínaného.¹²⁷ Jaké jsou však její podpůrné argumenty? Nespolehlivost smyslů, které šálí lidský rozum, a ten zase odmítá smyslové poznání.¹²⁸ Takový předpoklad se ovšem v jejím pojetí vztahuje na člověka chápaného genericky. Jestliže její názor sice není podmíněn příslušností k určitému pohlaví, přesto odhaluje vědomí společenského odsudku vzdělanosti žen - neboť tuto radu uděluje pouze dceři,

¹²⁵ POULLAIN DE LA BARRE, François: *De l'égalité de deux sexes*. Paris 1673; TÝŽ: *De l'éducation des dames pour leur conduite de l'esprit dans les sciences et dans les moeurs*. Paris 1674. Ačkoli se badatelky 20. století často vášnivě rozplývaly nad tímto prvním bojovníkem za správnou věc, ve skutečnosti o recepci jeho vzdělávacího programu vypovídá jediný článek, otištěný v *Journal des savants*. K tomu viz MAGNÉ, Bernard (ed.): *De l'éducation des dames de François Poullain de La Barre*. Toulouse 1982, s. 13.

¹²⁶ SONNET, s. 115.

¹²⁷ LAMBERT, *Avis d'une mère à sa fille*, s. 75.

¹²⁸ *Ibid.*, s. 75.

i, a tedy odpovídá jejímu již

Tíha ženského údělu je v jejím podání rovněž patrná v rozdílném přístupu k oběma dětem. V obou textech se objevuje téma spokojenosti člověka sama se sebou a se svou situací. Nicméně v případě svého syna učiní markýza pouhou zmínku, zatímco v naučení určené dceři se tento motiv pečlivě rozvíjí na úkor části určené životu ve společnosti. Zjednodušeně bychom mohli uvažovat o dichotomii soukromé - veřejné sféry, kterou s oblibou rozvíjí *women's history*, z níž vyplývá nutnost akcentovat význam toho, aby se žena spokojila se svou životní situací. *Avis d'une mère à sa fille* vznikají v době, kdy se dcera Anne-Thérèse de Lambert vdává a uniká tedy z dohledu mateřské autority. Tento spis je jakýmsi symbolickým prodloužením dohledu na dceřino správné chování. Na druhou stranu autorka v závěru podotýká, že prostřednictvím rad udílených dceři nastavuje sama sobě jakési zpovědní zrcadlo, které odhalí její vlastní nedostatky. Jedině následováníhodný příklad může totiž dodat udělovaným radám potřebnou váhu: „*Les conseils sont sans autorité, dès qu'ils ne sont pas soutenus par l'exemple*“.¹²⁹

Ačkoli se náhled preskriptivní literatury na ženskou vzdělání a výchovu v průběhu sedmnáctého století proměňuje v závislosti na politicko-společenském klimatu a od něj se odvíjejících různých diskurzů, ať už feministických či opačně laděných, nikdy se v teoretické rovině nevymanil z genderově konstruovaných kategorií. Mondénní kultura salonu, která ženu do jisté míry osvobozuje, její výchovu podřizuje pouze tomuto společenskému ideálu. Také autoři představující

¹²⁹ LAMBERT, *Avis d'une mère à sa fille*, s. 104.

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

17. století kritický proud
í nevnímají ženské vzdělání jako
hodnotu samu o sobě, nýbrž jej definují pouze ve vztahu
k míře užitečnosti vzhledem k sociálním rolím, z nichž
se nemůže vymanit, ať už je tento aspekt nahlížen
pozitivně či naopak.

V předchozích kapitolách jsme se věnovali obrazu ideální dámy především ve vztahu ke společnosti, nahlíženému optikou preskriptivní literatury. Do jaké míry tyto koncepty sebe prezentace našly v mondénní prostředí úrodnou půdu, nám napoví způsoby jejich literárního zobrazování. Přestože se i nadále pohybujeme v rovině diskurzivní, stejně jako v případě zkoumaných příruček vhodného chování, pouštíme se zároveň na půdu vytváření nové reality na základě „jazykové performance“.¹³⁰ Takto teoreticky pojatý problém otázky vztahu mezi skutečností a textem se v prostředí námi zkoumané sociální skupiny stává velmi významným faktorem, který má určující vliv na způsob, jakým můžeme pracovat se zvolenými prameny. Propojenost mezi společností, jejími postoji a literárním dílem se totiž ve francouzské společnosti salónů sedmáctého století díky specifickým způsobům sociability a jedinečnosti literárního pole, v němž se často nerozlišitelně mísí oralita, kultura konverzace, s písemnými uměleckými formami, projevuje ve vysoké míře korespondenci mezi těmito dvěma rovinami.¹³¹ Jinými slovy, domníváme se, že jakkoli se literární text utváří v závislosti na akceptovatelné formě, což ovlivňuje velké množství esteticko-sociálních determinantů, obzvláště jedná-li se o ženské psaní, je možné celou řadu postojů, názorů a představ pojímat

¹³⁰ K tomuto pojetí textu viz STORCHOVÁ, s. 510.

¹³¹ K otázce charakteru literárního pole srov. VIALA, s. 136-137. Dále též FUMAROLI, Marc: *L'âge de l'éloquence. Rhétorique et „res litteraria“ de la Renaissance et au seuil de l'époque classique*. Paris 1980, s. 32.

álních předobrazů, přičemž „reálný“
ápeme jako „veřejně prezentovaný
v rámci vymezené skupiny“. Nicméně vzhledem k již
naznačeným faktorům, určujícím konkrétní podobu
formální výstavby textu, v žádném případě nelze mluvit
o konceptuálním charakteru textu.

Preskriptivní literatura upravující pravidla
monděnní sociability a z ní vycházející společenská
norma zpočátku nepřipouštěly, aby se dámy autorsky
účastnily literárních aktivit, a i později, když si
v době regentství Anny Rakouské toto právo vybojovaly,
musely přesto akceptovat zásady diktované *bienséances*.
Psaní je, jak velmi výstižně poznamenává Myriam Dufour-
Maître, jedinečná forma řeči a její přivlastnění, které
je samo o sobě zdrojem moci, musí být legitimizováno.¹³²
Tato autorka také brilantním způsobem analyzuje
společenskou situaci vynucené rozličné strategie
pronikání žen do literárního pole se zaměřením na
Madeleine de Scudéry, ženu pocházející z nižší šlechty,
bez většího jmění a krásy, zato nadanou bystrým duchem
a spisovatelským nadáním.¹³³ Její debut je spojen právě
s velmi originálně pojatou obhajobou práva žen aktivně
se účastnit literárních radovánek. *Femmes illustres ou
les harengues héroïques*, dílo vydané jménem jejího

¹³² DUFOUR-MAÎTRE, s. 300. K tématu řeči jako zdroje moci srov. FOUCAULT, Michel: Slova a věci. Brno 2007.

¹³³ Rozdílné hodnocení Madeleine de Scudéry samo o sobě svědčí o historiografických proměnách náhledu na téma preciozity a společenské sociability obecně. V návaznosti na antifeminismus 17. století (k tomu komplexně DEJEAN, *Classical Reeducation*, s. 55-70) jí badatelé 19. století popisují jako „měšťanku“ a drzou vetřelkyni, jejíž salon rozhodně nemohl konkurovat vytříbenosti hôtelu Rambouillet. Ve stejném duchu se nesou i velké syntézy první poloviny 20. století a teprve od 70. let, kdy se fenomén preciozity, s nímž je Madeleine de Scudéry vždy spojovaná, začal nahlížet jako „acte langagier“, tedy jev existující v rovině jazykové, stejně jako sociální, dočkala se rehabilitace jako jedna z nejvýznamnějších autorek, která ukazovala cestu ostatním ženám s literárními ambicemi. Konkrétní díla a jejich autoři jsou představeni v úvodu.

Scudéry v roce 1642, je souborem
ných žen dávné minulosti, jejichž
osudy autorka nenahlíží z pozice vypravěče, třetí,
nezúčastněné osoby, nýbrž jejich vlastníma očima.
Vybrané hrdinky promlouvají k různým adresátům,
v drtivé většině mužům. Takovýto postup dokládá význam,
jaký prostředí, v němž se Madeleine de Scudéry
pohybovala, a pro nějž psala, příkládalo konverzaci a
schopnosti zaujmout publikum (*éloquence*), ale především
umožňuje autorce ztotožnění se s vysloveným názorem
díky promlouvajícímu „je“, a zároveň zaštitění se
autoritou. Citování všeobecně uznávaných osobností má
své kořeny ve středověké vzdělanecké kultuře a
nepředstavuje tedy žádné novum, ovšem mademoiselle de
Scudéry tento narativní postup převádí na osobní rovinu
a začleňuje se tak do linie ženských autorek, již se
cítí být součástí a pokračovatelkou.¹³⁴

Ve své galerii portrétů se autorka rozhodla
nezobrazit zvolené hrdinky v okamžiku triumfu, právě
naopak. K smrti odsouzené (Mariamne), umírající
(Zenobie), poražené (Sophonisbe)... všechny se ve
vypjatých okamžicích, v nichž jsou zachyceny, starají
především o obraz, který si o nich vytvoří budoucnost.
Jejich promluvy jsou obhajobou vlastního jednání a
postojů, a tudíž také snahou o ospravedlnění. Přání
zachovat památku na své jméno, uniknout smrti se
obsesivně vrací ve všech příbězích a nejsilněji zaznívá
v promluvě básnířky Sapho k Erinne, která - jak ji
varuje přítelkyně - zemře docela, pokud nebude studiem

¹³⁴ „Le champ littéraire se légitime par son inscription dans une
lignée scripturaire, dans un ordre de succession des écrivains“,
DUFOUR-MAÎTRE, s. 308.

elnost.¹³⁵ Tento poslední obraz
umožnil autorce veřejně vyslovit
své názory na téma ženských schopností a
nespravedlnosti společenského diktátu, který v ženách
od malička pěstuje pocit inferiority či přinejmenším
nevhodnosti dát najevo své duševní kvality. „Je
nezbytné, Erinne, abych umlčela vaši nedůvěru v sebe
sama, váš falešný stud, jež vám brání rozvinout kvality
ducha.“¹³⁶ Argumenty, jimiž se Madeleine de Scudéry
snaží Erinne přesvědčit, aby se také chopila pera,
pouze okrajově vycházejí z klasických feministických
apologií, zásadněji čerpají z představ, formujících
společnost salonů. Přesto vůči nim autorka neprojevila
požadovaný respekt, když se odvážila explicitně
vyjádřit ambice získat si prostřednictvím umělecké
činnosti slávu.¹³⁷ Snaha Madeleine de Scudéry
identifikovat situaci svých současnic i svou vlastní
s příklady z minulosti, které byly všeobecně chápány
jako nejspolehlivější zdroj poučení¹³⁸, je zjevná již
v dedikaci, v níž autorka své „Věhlasné dámy“ věnuje
„dámám nejvěhlasnějším“, aby nad nimi držely ochrannou
ruku a tak prospěly jim i sobě:

¹³⁵ „Et vous mourrez tout entiere - Si pour vaincre la Parque, & la fatalité - Vous n'allez par l'estude, à l'immortalité.“ SCUDÉRY, *Femmes illustres*, s. 441.

¹³⁶ „Il faut Erinne, il faut que je surmonte aujourd'hui en vostre ame, cette deffiance de vous-mesme, & cette fausse-honte, qui vous empeschent d'employer vostre esprit, aux choses dont il est capable.“ SCUDÉRY, *Femmes illustres*, s. 423-424.

¹³⁷ Ačkoli se Madeleine de Scudéry nepovažuje za pokračovatelku rétorických ženských apologií, svou výbojností s nimi má její dílo mnoho společného. Jsou totiž také postavené na identifikaci autorky s velkou skupinou - v tomto případě ženským pohlavím - jejichž jménem promlouvá, a tak legitimizuje svou „prise de parole“. Srov. WINN, *Femmes et la rhétorique de combat*, s. 40.

¹³⁸ V předmluvě autorka podotýká, že nebude dodržovat chronologické uspořádání. Zvolená posloupnost je čistě arbitrární, jako by chtěla podtrhnout představu, že jednotlivé příběhy nejsou determinovány dobou, v níž se odehrávají, nýbrž mají obecnou platnost, takže je možné se s nimi identifikovat.

ILLUSTRES, aux plus illustres des femmes, & les conjure d'en vouloir prendre la protection. En soutenant la gloire de ces Héroïnes, elles soutiendront la leur propre".¹³⁹

Pomocí jakési zrcadlové hry mezi osudy historicko-mytologických hrdinek a vlastními postoji vyzývá mademoiselle de Scudéry, aby se dámy, k nimž se obrací, nechaly inspirovat nejen příkladem oněch slovuťných žen, ale také jejím. V roce 1702, rok po její smrti, vydala Marie-Jeanne L'Héritier de Villandon *L'Apothéose de Mademoiselle de Scudéry*, v níž pomocí podobných naračních strategií oslavuje svou předchůdkyni i ženské spisovatelky svého století jako celek.¹⁴⁰ V jednoznačně genderově vystavěném líčení snové slavnosti přijetí hlavní hrdinky na Parnas je ženské pohlaví různými detaily vyzdvihováno nad spisovatele mužské¹⁴¹ a mademoiselle de Scudéry se dostává neobyčejných poct ze strany antických velikánů, což mělo ponouknout současné obdivovatele starověkého odkazu k následování jejich příkladu. Spisovatelka se také neopomněla vřadit do legitimizační autorské linie a diskrétně složit poklonu

¹³⁹ SCUDÉRY, předmluva k *Femmes illustres*, bez paginace.

¹⁴⁰ Stejně tak sepsala mademoiselle de L'Héritier *Le Triomphe de Mme Des-Houlières, receue dixième muse au Parnasse* (Paris 1694), v němž podobným způsobem skládá hold této básniřce, která se sama publikací svých textů bránila, takže se řada z nich dočkala vydání až z iniciativy její dcery, která se rovněž aktivně věnovala poezii.

¹⁴¹ Ženy, jež se kdy proslavily díky svým dovednostem v literární rovině, v průvodu přijíždějí ve skvostných zlatých vozech, podobně jako samotné Múzy a další alegorické postavy, na rozdíl od opěšalých spisovatelů. L'HÉRITIER, Marie-Jeanne de: *L'Apothéose de Mademoiselle de Scudéry. Par Mademoiselle de L'H****. Paris 1702, s. 40.

že jí jedna z defilujících ve
přátelsky pokynula.¹⁴²

Tyto dva texty, které rámuji literární kariéru jedné z nejvýraznějších postav společenského života druhé poloviny 17. století odhalují, jakým způsobem ženy obhajovaly svou touhu trvale zapsat své jméno do kolektivní paměti. Madeleine de Scudéry však musela záhy po svém razantním nástupu veřejně proklamovanou ambicí znesmrtelnit své jméno ukrotit a osvojit si principy, podle nichž jedině bylo pro ženu přípustné stát se autorkou. Afektace skromnosti, odkazy na naléhání přátel, aby se rukopis podal k tisku, zdůrazňování užitečnosti díla a možnosti morálního poučení, vkládání pochvalných dopisů uznávaných osobností, vyjadřujících se k danému textu, dedikační praktiky a zisk ochrany mocného patrona... Všechny tyto postupy tvořily běžně užívaný repertoár strategií legitimizujících ženské psaní. V mnoha případech uváděly titulní strany pouze iniciály. Většina z nich však byla pro současníky snadno dešifrovatelná, takže maskování mělo spíše formální charakter.¹⁴³ Stejně důležitá jako cirkulace nezřídka anonymních textů byla mnohostranná výměna korespondence, v níž se literární počiny salonní tvorby obšírně komentovaly. Mnohé zmínky tak odhalují, že se otázka oficiálně tajného autorství stávala prostřednictvím dopisů veřejně známou.¹⁴⁴ Navíc tyto epistolární literární diskuse a komentáře ukazují,

¹⁴² L'HERITIER, *L'Apothéose*, s. 42.

¹⁴³ Ačkoli M. Dufour-Maître ukazuje, že v období nejsilnější antipreciозní satiry, užívání pseudonymů - masek - mělo ochranný význam, neboť celé toto společenské vření mělo svůj politický kontext. Viz DUFOUR-MAÎTRE, s. 124-126.

¹⁴⁴ J. DeJean podrobně rozebírá příklad takového postoje v případě spisů Marie-Madeleine de Lafayette. Srov. DEJEAN, Joan: *Tender Geographies. Women and the Origins of the Novel in France*. New York 1993, s. 94-126.

la skutečně v určité společenské
lož je zejména v souvislosti
s preskriptivní literaturou otázka, kterou často nelze
spolehlivě zodpovědět.

Dalším rozhodujícím momentem při pohledu na literární prameny je jejich tematika, která se v případě románové fikce vztahovala výhradně na otázky milostné.¹⁴⁵ Román se však zároveň ženám nabízel jako privilegovaný literární útvar, neboť v žánrové hierarchii se pohyboval na nejnižší příčce a neohrožoval tedy mužskou nadvládu nad poezií a dramatem¹⁴⁶. Proto je nezbytné poznamenat, že dostupné prameny z okruhu ženské umělecké tvorby, se zabývají otázkami ženské vzdělanosti spíše okrajově. Na druhou stranu nám poskytují reflexi normativního obrazu ženské či dívčí dokonalosti, ačkoli musíme mít na paměti vysokou míru typizace.

Literární zobrazení ideálního ženského typu pracuje s předpokladem harmonie vnitřní a vnější složky osobnosti hrdinky. Promluva Pietra Bemba ve IV. knize Castiglionova *Dvořana* v duchu neoplatonské filozofie pojímá lidskou duši jako produkt božské emanace, která svou krásou prozařuje hmotu.¹⁴⁷ Nejen vlivem italských importů, ale především jejich domácích adaptací, zejména pastýřské utopie Honoré d'Urfé, a vírou ve vrozenost požadovaných šlechtických kvalit se mondénní společnost ztotožnila s vidinou souznění dobrého a krásného, duše a těla. Fyzický vzhled nevyžaduje

¹⁴⁵ „L'amour doit estre le principal sujet du Roman“, HUET, *Traitté de l'Origine des Romans*, s. 6.

¹⁴⁶ Po celé 17. století je román považován za spíše ženský žánr a skutečnou prestiž získává až v polovině 18. století. A naopak, dramatu se v 17. století věnovalo jen velmi málo žen - objevují se až v jeho závěru. Srov. DEJEAN, *Tender Georgraphies*, s. 162-163.

¹⁴⁷ CASTIGLIONE, s. 559.

jelikož odpovídá kolektivnímu takže jej stačí potvrdit pomocí několika hyperbolických výrazů typických pro romaneskní slovník (*la plus belle personne du monde*), specifikovaných kvalitami, které neodmyslitelně patřily k ženskému ideálu – *grâce* a *douceur*, bez nichž krása zůstávala jen formální dokonalostí bez schopnosti zaujmout. Tato substantiva, ač zásadním způsobem dotváří celkový vzhled osoby, se spíše vztahují ke sféře vystupování, což odhaluje klíčový význam pojmu „zdát se“, „jevit se“ (*paraître*). Krása se ve smyslu divadelní prezentace stává událostí, okamžikem překvapení, momentem vyjevení, odhalení a recepce.¹⁴⁸ Proto také popisy většinou navozují představu třpytu a jiskření, vyvolávající okamžik očarování. Královská nevěsta se v jedné z povídek Marie-Catherine d’Aulnoy před lidem objevuje „*toute brillante de sa beauté et le peuple ébloüi de tant d’éclat alloit jusqu’à l’adoration de sa Reine incomparable.*“¹⁴⁹ Umění okouzlit, naprosto nezbytné ve společnosti salonů i dvora, propojuje v románových fikcích genderovou topiku s obecným modelem šlechtické sebezprezentace, založené na „*impression management*“, jak jej popsal Peter Burke. Není bez zajímavosti, že slovo „*éclat*“ ve smyslu lesku, nádhery rovněž fungovalo jako jeden z klíčových atributů Ludvíka XIV.¹⁵⁰

Podle konceptu harmonie je fyzická dokonalost hrdinek doplněna ušlechtilostí duše a bystrostí ducha.

¹⁴⁸ K otázce estetického vnímání ženské krásy srov. NAHOUM-GRAPPE, Véronique: *La belle femme*. In: Duby, Georges – Perrot, Michelle (edd.): *Histoire des femmes en Occident*, vol. 3, s. 99.

¹⁴⁹ AULNOY, Marie-Catherine d’: *Les illustres fées, contes galans. Dédié aux dames*. Paris 1698, s. 7-8.

¹⁵⁰ BURKE, *The Fabrication of Louis XIV*, s. 5. K pojetí sociální interakce jako divadla TÝŽ, s. 6-8.

losti dokázaly zaujmout, musely se které duchaplným způsobem krátily dlouhé chvíle aristokratické nečinnosti a zaplašovaly nudu. Zábavná konverzace se špetkou jemně kousavého žertování na adresu druhých (*douce raillerie*) je ceněna nade vše a kýžené dovednosti mohla dívka dosáhnout zase jedině prostřednictvím konverzace. Vzpomeňme na markýzu de Sévigné, která své dceři doporučovala, aby se svou třináctiletou Pauline často rozmlouvala. Hrdinka stejnojmenného románu mademoiselle de Scudéry Mathilde vyrůstala ve společnosti Laury a jejího zbožňovatele Petrarky, svého přirozeně bystrého ducha brousila neustálou konverzací a četbou Petrarkovy poezie a díky styku s těmito „výjimečnými osobami“ mentálně dospěla mnohem rychleji, než ostatní děti jejího věku.¹⁵¹ Pojem „*esprit cultivé*“ v sobě zahrnoval i další žádoucí společenské ctnosti - jistý rozhled a sečtělост, umění rozpoznat kvalitu literárního díla a provozovat nesčetné žertovné hry, od vyprávění příběhů, přes veršování na předepsané rýmy, až po divadelní miniinscenace na téma rozličných přísloví, která museli diváci odhalit.¹⁵² Vlivem schematizace, vlastní dobové literární produkci, se téměř vždy setkáváme s harmonizací různých složek osobnosti hrdiny jakéhokoli pohlaví a je tedy obtížné stanovit případnou hierarchii hodnot. Jen naprosto výjimečně jsou mužem

¹⁵¹ „Son esprit s'étoit tellement avancé dans la conversation continuelle de tant de personnes excellentes, que n'ayant pas esté nourrie parmi des enfans, elle estoit sortie de l'enfance beaucoup plûtost que son âge ne le devoit permettre.“ SCUDÉRY, Madeleine de: *Mathilde*. Paris 1662, s. 26.

¹⁵² Pro poznání forem monděnní sociability, ač v idealizovaných, většinou přírodních kulisách, odkazujeme na romány Madeleine de Scudéry a Henriette-Julie de Murat, kde je jako rámec vložených povídek použito boccacciovské schéma bavící se urozené společnosti.

í kvality ženy před fyzickými.¹⁵³ Julie de Murat *L'Anguillette* však hlavní hrdinka, již se zželé víly proměněné v úhoře a určené k ozdobě královské tabule, pohrdne krásou i bohatstvím a ze tří nabízených forem odměny zvolí bystrého ducha, který ji okamžitě dodá schopnost vyjadřovat se tak, že každý okouzleně naslouchá.¹⁵⁴ Zajisté není na základě jednoho příkladu možné definovat odlišný náhled na hierarchii hodnot pouze v závislosti na pohlaví posuzující postavy, přesto je zřejmé, že jednání zmíněné princezny odráží aspirace ženských spisovatelek oslavit „*éloquence*“, výřečnost, ve smyslu zábavné a jemné promluvy, která stojí v přímém protikladu k nudné a pedantské rétorice.¹⁵⁵ Tento motiv rozvíjí také Marie-Jeanne L'Héritier de Villandon v povídce *Les Enchantements de l'Éloquence*, kde vystupuje víla Eloquentia nativa, jež s oblibou pomíjí přezdobné šaty a raději se obléká do jednoduchého oděvu pastýřky. Proto je také její vkus ceněn „tisíckrát více“, než dovednosti víly Rétoriky.¹⁵⁶

¹⁵³ Jeden nejmenovaný vévoda pokročilého věku vypráví o své lásce k dámě, která ho okouzila jiskrou svého ducha tak, že zcela pomínil dokonalé krásky sedící nedaleko: „Elle me parut si brillante par le feu de son esprit, que des beautés parfaites qui étoient à deux pas d'elle, n'attirerent pas mes regards.“ MURAT, Henriette-Julie de: *Voyage de campagne, par Mme la Ctesse de M**** – *Comédie en proverbes, par Catherine Bédacier, née Durand*, T. 2. Paris 1734, s. 40.

¹⁵⁴ MURAT, Henriette-Julie de: *Contes de fées dédiés à Son Altesse Serenissime Madame la Princesse Doüairiere de Conty*. Paris 1698, s. 142.

¹⁵⁵ Ke spojování ženského stylu s estetikou přirozené výmluvnosti srov. DUFOUR-MAÎTRE, s. 597-600.

¹⁵⁶ „Car Eloquentia n'étoit pas moins belle avec une simple parure. Au contraire quand elle mettoit des ajustemens affectés, cela offusquoit sa beauté.“ L'HÉRITIER, Marie-Jeanne de: *Oeuvres meslées contenant L'innocente tromperie, L'avare puny, Les enchantements de l'Éloquence, Les aventures de Finette, nouvelles et autres ouvrages en vers et en prose de MAD^elle L'H*** avec le Triomphe de Madame Des-Houlières, Tel qu'il a été composé par Melle*

je nastíněn v zásadě pouze model společenskou sebezprezentaci, ačkoli o jejím charakteru nepadne prakticky jediná zmínka a čtenář o její úspěšnosti usuzuje pouze na základě konečného výtvoru, čímž je dívka vystupující z anonymity domácího prostředí. Většina autorek shrne toto období v jediné větě, naznačující, že si rodiče či jiné osoby výchovou pověřené - v pohádkách tuto roli často zastávají víly - uvědomovali svou zodpovědnost a věnovali dívce velkou péči: „*On l'éleva avec beaucoup de soin*“.¹⁵⁷ Nicméně výchově a vzdělání chlapců je i v povídkách určeno více prostoru, a kromě obvyklých fyzických cvičení v jízdě na koni a ovládání různých zbraní se v příbězích klade důraz na velkou snadnost, s jakou mladý hrdina chápal a osvojil si vše, co mu jeho učitelé předkládali. Takový postoj odpovídá tradičnímu předpokladu, že muži mají v porovnání se ženami více síle a schopnosti koncentrace, takže se náročnému studiu mohou věnovat delší dobu a zvládají složitější předměty. Ženský studijní program, ať už se týká klášterní penzionátů, či domácí výchovy, byl až na výjimky naopak poznamenán značnou rozvolněností.¹⁵⁸ Také styl a metoda pedagogicky zaměřeného díla určeného ženám byla uzpůsobena tak, že se dámy měly učit zábavnou cestou.¹⁵⁹

de L'H***. Paris 1696, s. 218. A dále: „Le Prince fut ravi d'entendre louer l'éloquence de Blanche par une Fée dont il estimoit mille fois plus le goût & les talens que ceux de la Rhetorique.“ Ibid., s. 225.

¹⁵⁷ CAUMONT LA FORCE, Charlotte-Rose de: *Les contes des contes par Mademoiselle de ****. Paris 1698, s. 3.

¹⁵⁸ V pokynech vychovatelkám ústavu Saint-Louis madame de Maintenon vybízí, aby dívky nebyly přepínány, což by bylo krajně neopatrné. Stačí k nim promlouvat několik hodin denně: „Il suffit de les instruire quelques heures par jour et ce serait même une grande imprudence de les accabler plus longtemps.“ ARDANT, s. 161.

¹⁵⁹ CONSTANT, s. 417-418.

temperatura o dívčím výchovném procesu je nedostatečně, z několika popisů, věnovaných způsobům trávení volného času, je zřejmé, že byly dívky vedeny ke klasickým dovednostem v tanci, hudbě, ručních pracích a také k četbě. Ačkoli se žánr knih nikde nepřibližuje, zdá se pravděpodobné, že se jednalo o zábavné literární formy, neboť jsou zmiňovány v souvislosti s kratochvilnými aktivitami. Ve výše uvedené povídce *mademoiselle de L'Héritier* se kultivovaná šlechtická dcera dostane do konfliktu se svou macechou měšťanského původu, která je zde vykreslena v obzvláště nelichotivém světle jako osoba hrubé řeči i mravů, domýšlivě se stylizující do role urozené dámy. Její nespokojenost se týká dívčiny četby románů, kterou zde autorka ústy jejího otce - jehož autorita má v tomto ohledu větší váhu než tvrzení ženy - obhajuje s odkazem na morální přínos takovéto literatury, která navíc dívky naučí vyjadřovat se přesně a zdvořile.¹⁶⁰ Již jsme zmínili, že románová produkce byla jako celek nahlížena ve velké míře negativně, ať už z důvodů morálních či pragmatických, v nichž se jednalo především o kritiku ženského psaní, a její obhajoba, která signifikantně graduje na konci 17. století, zároveň představuje legitimizaci ženských literárních aktivit.¹⁶¹ Ve fiktivní cestě malé šlechtické společnosti na venkov *madame de Murat* kreslí portrét směšné místní slečinky, která pohrdá módními

¹⁶⁰ Podle otce četba románů přispěje k „vybroušení ducha a zdvořilosti“ („*ouverture d'esprit & de la politesse*“). Nevede nikterak k morální zkaženosti, neboť tam jsou vyobrazeny jen ušlechtilé city a dobré příklady, neřest je potrestána a ctnost odměněna. Dokonce v porovnání s historickými knihami představují výhodu, že malují lidi, jací by měli být, ne jací skutečně jsou, což může mladé lidi šokovat. L'HÉRITIER, *Oeuvres meslées*, s. 181-183.

¹⁶¹ DEJEAN, *Tender Geographies*, s. 159-182.

je za pouhé „bagatelles“. Podle preferuje závažnější četbu, i když neupřesňuje jakou. Společnost, která se ráda baví na účet druhých, ji vyzve, aby se s nimi podělila o nabyté znalosti, přičemž podle očekávání vyplyne najevo, že její vzdělání je jen velmi povrchní a zmatečné. Terčem kritiky je však zejména způsob, jakým mladá dáma domnělou vzdělanost projevuje, ne vědění jako takové.¹⁶² Dívčino pedantské vystupování, grimasy a afektovanost dokonale korespondují s typem preciozky, od něhož se mondénní kultura salonů jednoznačně distancovala.¹⁶³

S obhajobou četby se pojí téma literární tvořivosti, která je zmiňována jako jediný projev ženského intelektuálního potenciálu. Skládání drobných poetických útvarů s pastorálními motivy tvořilo běžnou součást společenského života.¹⁶⁴ Avšak v několika zmínkách takové aktivity nabývají ještě jiného rozměru, než je šlechtické rozptýlení. V novele *Anaxandre* představuje Marie-Catherine-Hortense de Villegardie dívku Iris, jejíž poetická tvorba vyniká nad básnické počiny jejího snoubence, a podobný motiv rozvíjí Marie-Catherine d'Aulnoy, jejíž Dona Eugénie de Sant-Angelo píše ve verších, zatímco hrdinčin žárlivý manžel pouze v próze.¹⁶⁵ Zřejmě i tyto narážky je třeba interpretovat jako další, byť velmi nevtíravou, obhajobu kvalit ženské literatury.

¹⁶² Společnost sama sebe nepovažuje za „příliš nevědomou“ („*trop ignorante*“) a v jednom vloženém příběhu komtesa de Murat líčí přátelství staršího muže s velmi vzdělanou dámou, nadšenou stoupenkyní karteziánské filozofie. MURAT, *Voyage de campagne*, T. 2., s. 2.

¹⁶³ MURAT, *Voyage de campagne*, T. 1., s. 69.

¹⁶⁴ Srov. CRAVERI, s. 50-56.

¹⁶⁵ VILLEDIEU, Marie-Catherine-Hortense de: *Anaxandre, nouvelle par Mademoiselle Desjardins*. Paris 1667, s. 31; AULNOY, Marie-Catherine d': *Nouvelles espagnoles. Par Madame D****. Paris 1692, s. 60.

no, nejen literárně-humanitního
aprosté výjimky neobjevují. Přesto
se v určité skupině textů slovo "sçavante" hojně
vyskytuje jako výhradně ženský atribut. Tímto žánrem
jsou již několikrát zmiňované pohádky, jejichž obliba
zachvacuje mondénní společnost v samém závěru 80. let.
17. století.¹⁶⁶ Ačkoli se do těchto narativně sevřených
útvárů, vycházejících z formálně totožných "galantních
povídek", postupně vkrádaly prvky nadpřirozena, přesto
je lze nahlížet především jako transpozici mondénního
světa sedmnáctého století s jeho hodnotovým systémem a
způsobem žití do sféry, v níž vládne magie.¹⁶⁷ Jádro
prakticky všech příběhů tvoří motiv lásky mezi dvěma
ušlechtilými bytostmi a překážek, které oddalují její
naplnění. Za zásadní ženskou hodnotu se navzdory
vyžadovaným kvalitám duševním a morálním považuje
krása, díky níž se mladíci nechávají očarovat. Význam
vizuální složky vnímání „druhého“ dokládají časté
zmínky mužských i ženských portrétů, které zde nejsou
spojovány s připomínkou drahé osoby, jak je tomu v
galantních povídkách, ale jejich funkce je spíše ryze
ikonická. Reprezentují totiž nepřítomnou osobu v
okamžiku, kdy první pohled na dosud neznámou tvář,
vypodobněnou na obraze, probudí v divákovi láskyplné
city, které jsou pak pouze potvrzeny setkáním s reálným
předobrazem.

U nadpřirozených bytostí však valorizace
neprobíhá podle naznačeného schématu. Ač často vynikají
krásou, vyznačují se víly především svým uměním,
vědomostmi a mocí, souhrnně označovanými jako

¹⁶⁶ DUFOUR-MAÎTRE, s. 595.

¹⁶⁷ SUMMERFIELD, Gionanna: *Contes de fées by Women of the Seventeenth-Century: New Discourses of Sexuality and Gender*. In: Wetsel, David - Canovas, Frédéric (edd.): *Les femmes au Grand Siècle*, s. 134.

Reine du Promontoire merveilleux,
sa beauté, & plus encore pour sa
science.”¹⁶⁸ Na rozdíl od princezen, které jsou
popisovány pomocí adjektiv *belle, douce, aimable,*
charmante, spirituelle, nejtypičtějším kvalifikativem
víly je slovo „*sçavante*“. Sémantické propojování vědění
a moci je více než zřejmé, ne vždy se však objevuje
v pozitivním významu. V pohádkách tohoto období se
v návaznosti na starší tradice žánru objevuje velmi
bohatá vílí typologie, nicméně hlavní kritérium,
rozlišující tyto bytosti na dobrodějně a zlé, spočívá
ve způsobu nakládání s věděním vyjádřeném ve vztahu
k lidem; to tedy neexistuje jako hodnota sama o sobě.¹⁶⁹
Antická dichotomie mezi zneužitím svých schopností a
naopak jejich využitím pro veřejné blaho se zde
z politického prostoru přesunuje do roviny hledání
osobního štěstí, které ovšem nejen, že zajišťuje
stabilitu sociálního řádu, ale také garantuje
politickou jistotu, neboť hrdinové jsou svým původem
téměř vždy předurčení k vládnutí.

Podstata vílího umu tkví ve správné manipulaci
s knihami, jejichž charakter většinou není objasněn,
nicméně je zjevné, že jejich studium odhaluje věci
současné i budoucí. S jejich pomocí víly sice
neprovazují konkrétní magické úkony, ale zjišťují, jaká
kouzla by měla být použita, takže motiv knihy, který
v pohádkách hraje roli nejvýznamnějšího zdroje moci,
opět oslavuje v kontextu ženské umělecké tvorby
literární aktivitu. Časté odkazy na jiné spisovatelky a

¹⁶⁸ CAUMONT LA FORCE, s. 211.

¹⁶⁹ Ve francouzštině funguje v těchto adjektivech morfologicko-sématická symetrie: „*bienfaisant/malfaisant*“, přeloženo doslova znamená: „dobro-konající/zlo-konající“. Tak se ještě explicitněji vyjadřuje vztah vědění a jeho konkrétního, reálného užívání.

ženy ospravedlňovaly své autorské
átých letech posílily sbližováním
postavy víly se samotnou vypravěčkou příběhu. Předivo
osudů, do kterých víly zasahují, je přirovnáváno k
jemné práci snování příběhu. Propojení těchto dvou
obrazů se rovněž vyjadřovalo pomocí intertextualizace
či přímo v dedikacích.¹⁷⁰ V *Histoires sublimes et
allégoriques* z roku 1699 komtesa de Murat oslavuje své
současnice, tyto „*fées modernes*“, jejichž vypravěčská
dovednost mnohonásobně převyšuje staleté folklorní
příběhy, uchovávané mezi kojnými a chůvami.¹⁷¹ Chvála
novodobých autorek pak nachází svou paralelu v osudech
nadpřirozených bytostí začleněných do narace, kde je
reflektována motivem vítězství dobrých a učených víl
nad silami zla, v několika případech reprezentovaných
muži. V příběhu *Le Roy magicien* zmiňuje Madame d'Aulnoy
téma zuřivé a nekonečné války mezi vílami a čaroději,
konotované s představou boje dobra se zlem, v tomto
případě korespondující s genderovým rozlišením.¹⁷²
Porážka nehodného čarodějného krále znamená počátek
blahodárné vlády vítězné víly, která do své nové země
přenesla „své knihy a tajemství magie“.¹⁷³ Také v pohádce
L'Isle inaccessible se dobrodějná víla odměnou za svou
pomoc ujme jménem královského páru vlády nad blahobytem
překypujícím ostrovem.¹⁷⁴

Ač je u některých autorek jako madame de Murat,
mademoiselle de L'Héritier, mademoiselle de Caumont La

¹⁷⁰ BÖHM, Roswitha: *Fées modernes et création d'une mémoire féminine*. In: Wetsel, David - Canovas, Frédéric (edd.): *Les femmes au Grand Siècle*, s. 126-127.

¹⁷¹ Ibid., s. 127.

¹⁷² AULNOY, *Les illustres fées*, s. 27.

¹⁷³ „La Fée fut priée de s'établir dans le Royaume où elle se trouvoit; elle l'accorda & y transporta ses Livres & ses secrets de Féerie.“ Ibid., s. 54.

¹⁷⁴ Ibid., s. 338.

možnost rezignovat na kouzla a
na lidské síly, přesto jsou víly
často navzdory zlému charakteru některých nahlíženy
jako dokonalejší bytosti a v příběhu *L'Heureuse peine*
jsou dokonce podávány za příklad harmonického způsobu
soužití, neboť o sobě navzájem nikdy nešíří pomluvy.¹⁷⁵
Touto formou Henriette-Julie de Murat odsoudila
pozemskou společnost, plnou přetvářky a zášti. Její
vize ideálního života se zdá zrcadlit v popisu sídla
víly Lumineuse. Její palác, locus amoenus par
excellence, obklopený sedmi okruhy zahrad, parků,
lesíků a jezírek, překypující květinami, barvami a
vůněmi, je bezpečně chráněn před nevítanými hosty a
vládne v něm jen dokonalé štěstí, protože z něj víla
vykázala vášnivost milenecké lásky.¹⁷⁶ Tažení proti
nástrahám strhujícího citu se v tradici Madeleine de
Scudéry a Marie-Madeleine de Lafayette právě v závěru
17. století ocitlo na vrcholu.¹⁷⁷

V pohádkách se tedy zřetelně rýsují dvě jednoznačně
odlišné roviny. Víly, jakožto bytosti nadané mimořádnou
a výjimečnou mocí, překračují úzce vymezený rámeček
ženského chování a přechod do sféry nadpřirozena mohl
představovat určitou tribunu, odkud bylo možné
s odkazem na dávnou tradici žánru, a tedy bez přímého
nebezpečí kritiky, hlásat nekonformní postoje vůči

¹⁷⁵ MURAT, Henriette-Julie de: *Les nouveaux contes des fées par Madame M***. Paris 1710, s. 86.

¹⁷⁶ „C'est ici le charmant séjour - De la félicité parfaite - Lumineuse a bâti cette belle retraite - Elle y reçoit les ris, elle en bannit l'amour“, Ibid., s. 83.

¹⁷⁷ „Les jeunes femmes qui, entre 1690-1709, contribuent si largement à la floraison du conte de fée littéraire sont étroitement liées aux précieuses de la génération précédente. Mlle Lhéritier en particulier semble faire le lien entre Mlle de Scudéry et Mme Deshoulières d'une part, et mesdames et mesdemoiselles de La Force, d'Aulnoy, d'Auneuil, et Murat, qui sont ses amies ou parentes d'autre part.“ Viz DUFOUR-MAITRE, s. 595.

matům. Ovšem pozemským hrdinkám se rá je má nadat všemi přednostmi, potřebnými pro okouzlení společnosti. Jednají v souladu se sociálními rolemi, definujícími jejich životy, a takový obraz nám poskytují i další, nepohádkové literární texty. Jak velmi přesně shrnuje Paule Constant, dívka musí svádět a společnost se chce nechat svádět.¹⁷⁸ Teprve prostřednictvím společenských kontaktů se projeví kvalita výchovy a ještě se tam vybrousí do žádoucího lesku.¹⁷⁹ Takový obraz není nikterak překvapivý u autorek, jejichž texty jsme se zde zabývali a které samy z této výchovy salonu vydatně čerpaly.

¹⁷⁸ „La demoiselle doit séduire et le monde veut être séduit par elle.“ CONSTANT, s. 70.

¹⁷⁹ Z tohoto jednostranného modelu vybočuje pouze Marie-Jeanne L'Héritier de Villandon, neteř vzdělance Charlese Perraulta, sama velmi vzdělaná - zejména v historii. Její povídky oslavují všestranně vychované dívky, jemné, ctnostné a skromné, ale také odvážné, schopné jezdit na koni, lovit a zacházet se zbraní, jejichž výsadou je rozumnost, šetrnost, péče o domácnost a záliba v ručních pracích. Tak komplexní obraz hospodyňky, Amazonky a ozdoby salonů je vskutku velmi vzácný, neboť tyto jednotlivé ženské podoby byly nahlíženy jako nekompatibilní. V pojetí této autorky neměla případná maskulinizace ohrozit typicky ženské chování, ani ji odvádět od určené společenské role, takže se nejedná o překrývání genderových obrazů, ale jejich propojování.

**NSKÝ (AUTO) PORTRÉT:
ITOU A SEBEPREZENTACÍ**

Ženská románová produkce se tématům výchovy a vzdělanosti věnovala spíše okrajově, jak jsme ukázali v předchozí kapitole, a nahlížela je především ve vztahu k prezentaci sebe sama ve společnosti. Specifický pramen pro poznání recepce fyzického, morálního a duševního ideálu nabízeného autory společenské příručkové tvorby nám poskytne soubor literárních portrétů, které vznikly v okruhu Anne-Marie-Louise d'Orléans, vévodkyně de Montpensier, řečené Grande Mademoiselle, ve druhé polovině padesátých let, konkrétně mezi lety 1656-1658.¹⁸⁰ Narativní rámec, pozice vypravěče, jednání postav, vztahová síť, to jsou momenty, jimž jsme věnovali pozornost při četbě literární fikce. Řeč (auto)portrétu je však odlišná - explicitnější a do jisté míry ošemetnější. Peter Burke analyzoval obraz jako jeviště, neboť jej definoval jako „určitou formu komunikace, němou řeč, divadlo statutu, soustavu znaků reprezentující postoje a hodnoty a jako prostředek sebe prezentace“.¹⁸¹ Takto můžeme bezpochyby vnímat i portrét literární, neboť vznikal rovněž v perspektivě zveřejnění, což zajisté výrazně ovlivnilo náhled pisatele na sebe sama i na druhého. Benedetta Craveri na druhou stranu zdůrazňuje neobvykle realistický tón většiny portrétů, což je patrné obzvláště v popisech

¹⁸⁰ Portréty ve sbírce *Divers Portraits* jsou z velké části datované. Jedná se o zmíněné rozmezí 1656-1658, což ale nevylučuje možnost, že některé portréty zařazené do druhé sbírky *Recueil des portraits et éloges* mohly být vytvořeny později.

¹⁸¹ BURKE, Peter: *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická antropologie raně novověké Itálie: eseje o vnímání a komunikaci*. Jinočany 2007, s. 224.

nímán jako jedna z nejzásadnějších
oben důkladnému zkoumání pod lupou.

Neostýchaly-li se urozené dámy otevřeně hovořit o své nadváze, nesouměrnosti obličeje či příliš velkých ústech a nedokonalé pleti, je nutné skutečně usoudit na velkou dávku kritičnosti. Hranici, na níž se střetává záměrná idealizace nebo potřeba ukázat šlechtickou prestiž se snahou postihnout „realitu jedince“, nelze vytyčit zřetelně, přesto se pokusíme na základě společných témat, jež se v portrétech souhrnně objevují, stanovit, jaké hodnoty považovala mondénní společnost pro ženu za nezbytné a jak o nich referovala.

V roce 1659 byly vydány dva soubory portrétů, *Divers Portraits*, o jehož realizaci se podle pokynů patronky celého zábavného projektu, mademoiselle de Montpensier, postarali literáti Jean Renaud de Segrais a Pierre-Daniel Huet, a o něco pozdější *Recueil des portraits et éloges en vers et en prose dédié à son Altesse Royale Mademoiselle*. Tato druhá, podstatně obsáhlejší sbírka má výrazně oslavný charakter, obrazy v ní totiž nejsou řazeny podle logiky chronologie, nýbrž v závislosti na společenské hierarchii. Na předním místě tedy figuruje vyobrazení krále a královny regentky, následují čtyři portréty mademoiselle de Montpensier, již byla sbírka dedikována, a dále popisy dalších nejurozenějších postav dvorského života. Avšak první sbírka vznikla přímo jako počín vévodkyně, která sama rozhodla, jaké portréty do ní budou zařazeny a podle jakého pořadí.¹⁸² Móda literárních portrétů se ve Francii rozšířila po pobytu kněžny de Tarente a vévodkyně de La Trémouille v Holandsku, kde se s tímto

¹⁸² CRAVERI, s. 159.

řenesly jej do Francie, nejprve na
oiselle de Montpensier v Saint-
Fargeau, odkud se brzy rozříšil do Paříže a dokonce do
provinčních oblastí Francie.¹⁸³ Ačkoli vydavatelé sbírky
Divers Portraits hlásali, že prezentují formálně nový
útvár, je zřejmé, že čerpal z oslavných portrétních
galerií první poloviny 17. století a dokonce se přímo
vymezoval vůči způsobu prezentace jednotlivých postav
velkých románových cyklů Madeleine de Scudéry.¹⁸⁴ Přesto
je tento žánr jedinečný svou vytržeností z narativního
rámce, bezvztažností k chování postavy, jímž se
v příběhu prověřuje pravdivost charakteristiky. Zde
obraz promlouvá pouze ve vztahu k referenční skupině,
totožné se zprvu uzavřenou společností dvora Grande
Mademoiselle, v níž se zábavné psaní provozovalo. Proto
se mnohé autoportrétní texty – obzvláště ženské –
odvolávají na neschopnost posoudit sebe sama nestranně,
přičemž se autorky spoléhají na správný úsudek přátel.
Velmi vysoký počet urozených lidí, převážně žen, kteří
se po vzoru vévodkyně de Montpensier pro vytváření
portrétů nadchli a osobně se do něj zapojili, svědčí
nejen o komplexní rozsáhlé společenské síti, ale také o
výrazně tvůrčí atmosféře. Vždyť ve zmíněných souborech
nalezneme jména již tehdy spisovatelsky aktivně činných
žen jako byly Henriette de La Suze, Charlotte de Brégy
nebo Antoinette Deshoulières vedle těch, která se
teprve měla spisovatelsky zviditelnit, jako Marie-
Madeleine de Lafayette.

Při zkoumání jednotlivých textů, ať už se jedná o
autoportrét či portrét jiné osoby, vždy musíme uvažovat

¹⁸³ MONTPENSIER, Anne-Marie-Louise de: předmluva vydavatele *Divers Portraits*. Paris 1659, bez paginace.

¹⁸⁴ „Mlle Scudéry beautified, sweetened, and praised. The Grande Mademoiselle, on the other hand, was not worried about pleasing anyone except the King.“ CRAVERI, s. 159.

ace, která odvisí od celé řady sociálního statusu pisatele (ve vztahu k popisovanému), s tím související větší či menší potřeba sebe prezentace a v neposlední řadě kategorie genderu. Toto hledisko je zvláště patrné ve způsobu konstruování obrazu sebe sama, v kladení akcentů na určité charakterové rysy a naopak potlačování jiných, které nejsou v souladu s genderovým ideálem. Proporčně většina portrétů vznikla z pera žen a zobrazuje ženy. Prakticky všechny upozorňují na neexistenci jistých vlastností, jež naopak muži, přistoupivší k vytvoření vlastního portrétu, uvádějí jako svou přednost. Patří mezi ně především zvědavost, respektive zvědavost (francouzské slovo „*curiosité*“ se v češtině nabízí v obou variantách), duševní schopnosti a úroveň dosažených vědomostí či znalostí. U žen rozhodně nenajdeme chválu vlastního stylu, naopak jej zpravidla považují za podprůměrný. Výrazné rozdíly se také rýsují v přístupu k hodnocení vlastní zbožnosti. Kníže de Tarente píše: „*Je suis ferme et bien instruit dans ma Religion [...] mais je n'ay pas toute la piété nécessaire à un fort bon Chrestien*“.¹⁸⁵ Navzdory malému ústupku z jeho strany, který uznává, že nemá všechnu zbožnost potřebnou k tomu, aby se mohl nazývat dobrým křesťanem, je jeho výpověď v porovnání s bagatelizací vlastní zbožnosti žen zajisté méně sebekritická. Navíc je třeba podotknout, že ženy se většinou o této otázce zmíní hned v úvodu (auto)portrétu po popisu fyzického vzhledu, zatímco v tomto námi uvedeném případě je naopak informace odsunuta až k samému závěru.

¹⁸⁵ Portrait de Monsieur le Prince de Tarente fait par luy mesme à Touars au mois de novembre M.DC.LVII. In: *Divers Portraits*, s. 28.

je v obecné rovině vystavěn okolo
h témat: společenské ctnosti, k
nimž patří bystrý duch (*esprit*), zdravý úsudek
(*jugement*), stále veselé rozpoložení (*humeur*), snaha či
ochota zalíbit se (*complaisance*), jemnost (*grâce*,
douceur) a morální kvality příslušející ženskému
pokolení, především skromnost (*modestie*), milosrdnost
(*charité*), uměřenost (*modération*). Za všechny uvedme
tento příklad:

*La Prudence qui est la guide de toutes ses actions,
l'accompagne toujours, [...], la Civilité, la Douceur, &
la Courtoisie sont nées avec elle, aussi bien que la
Piété & la Charité.*¹⁸⁶

Tento obraz poskytuje základní schéma platné pro obecný
ženský model, samozřejmě uvažovaný ve vymezené
společenské vrstvě. Existují ovšem nuancovanější
genderové konstrukce korespondující s životním cyklem
ženy a jeho jednotlivými etapami. U neprovdaných dívek
je tedy pozornost zaměřena na zmiňovanou skromnost,
nenápadnost, postoj ke „*galanterie*“, která v padesátých
letech ještě nemusí nutně mít negativní konotace,
ačkoli jednoznačně odkazuje na otevřený postoj
k opačnému pohlaví.¹⁸⁷ U zralých žen se více poukazuje
na křesťanské ctnosti a formy devočních projevů.

Vynikající přehled chvályhodných a naopak
nežádoucích vlastností nám poskytuje autoportrét
pětileté dcery kněžny de Tarente. Tento kratičký text
se prezentuje jako určitý druh zpovědního zrcadla,

¹⁸⁶ Portrait d'une Princesse sous le nom d'Alcidiane. In: *Recueil
des portraits*. Paris 1659, s. 108-109.

¹⁸⁷ K proměnám významu slova „*galanterie*“ v průběhu 17. století
srov. DEJEAN, *Tender geographies*, s. 161-182.

že pětiletá dívenka už dokáže bez
ě vlastnosti se od ní očekávají, a
proto je ve vlastním portrétu reflektuje, někdy
s uspokojením, jindy kriticky. Je schopná porovnat
ideál, o němž má velmi přesnou a jasně definovanou
představu, s vlastní povahou, i když i o ní již
referuje v závislosti na zájmech svého postavení a
sebe prezentace. Nacházíme zde prakticky všechny
komponenty obrazu dobře vychované dívky, která je
duchaplná, štědrá, jemné povahy, zbožná. V obratu „*je
ne suis plus opiniâtre*“ lze číst schopnost aplikovat
autokorekci, neboť je zřejmé, že zde autorka poukazuje
na svou dřívejší zarputilost, kterou se jí už podařilo
potlačit. Dalšími styčnými body, tvořícími tradiční
repertoár všech výchovných příruček, jsou lež, pýcha,
vztek, mlsnost a lenost, jež jsou zde svorně
zamítnuty.¹⁸⁸ Oprávněně se můžeme domnívat, že její
matka do textu kriticky zasahovala či přinejmenším
dohlížela na jeho přiměřenost, avšak stylistická
neobratnost, celková neurovnaná kompozice, jednoduchost
výrazů a omezená slovní zásoba podle našeho názoru
jednoznačně dokazují rozhodující podíl malé slečny de
Tarente na autorství tohoto portrétu, což z něho
skutečně činí pro sedmnácté století jedinečné svědectví
o sugestivnosti genderově jasně definované morální
výchovy započaté ve velmi mladém věku.

Velký rozdíl mezi ženským a mužským přístupem se
jeví také v oblasti dosažené vzdělanosti a především ve
způsobu její prezentace ve společnosti, což je
záležitost klíčového významu pro vnímání té které
osoby. Mnoho poznámek v ženských portrétech nás

¹⁸⁸ Portrait de la fille de Madame la Princesse de Tarente, âgée de cinq ans et demy, escrit par elle mesme à Paris au mois de juin M.DC.LVIII. In: *Divers portraits*, s. 64-65.

é zatajování vlastních znalostí a zřejmě platí o to více ve vlastní podobizně. Požadavek ženského vystupování prodchnutého skromností byl jasně definován již v prvních příručkách správného chování, a tvořil tedy nezbytnou součást dodržování pravidel společenské přiměřenosti.¹⁸⁹ K tomuto klasickému pojetí ženského chování pak přistupuje ještě další faktor, který jsme již zmiňovali v předchozích kapitolách, totiž odklon mondénní sociability od „pedantských“ projevů vzdělání. Grande Mademoiselle s posměškem odsoudila zájem nejmenované dámy, zobrazené pod jménem Amarante, o otázky filozofické s tvrzením, že její vědomosti jsou jen velmi povrchní a není třeba je dávat na odiv.¹⁹⁰ Sama vévodkyně však rozhodně neměla dostatečné vzdělání na to, aby směla hloubku jejích znalostí kriticky zhodnotit. Jestliže se v literárním textu připouštěla chvála ženské vzdělanosti, pak jedině za předpokladu, že se ve společnosti projevuje zcela diskrétně. Proto si básnířka Antoinette Deshoulières v portrétu slečny de Vilenne dovolila oslavit její přesný úsudek, skvělou paměť, literární talent, duchaplnou konverzaci a znalost italštiny a latiny. Dotyčná mladá dáma totiž

¹⁸⁹ Ve 30. letech byl takový postoj vnímán o to ostřeji, že se ženy ještě nezapojovaly do literárních aktivit. L. Timmermans si všimá nenávistného postoje spisovatelů Gueze de Balzaca a Jeana Chapelaina, v obou případech nadšených stoupenců salonu markýzy de Rambouillet, vůči vikomtese d'Auchy, která od roku 1628 ze svého domu učinila jedno z pařížských literárně-diskusních center. Za jejich odsudkem pravděpodobně stál odlišný postoj obou žen. Na rozdíl od Catherine de Rambouillet se Mme d'Auchy aktivně zapojila do odborných debat, veřejně prezentovala svůj názor a dokonce sepsala homélie na některé svatopavelské epištoly. Viz Chapelainův dopis Balzacovi: „*Rien n'est si dégoûtant que de s'ériger en écrivaine*“. Citováno podle TIMMERMANS, s. 83.

¹⁹⁰ Portrait d'Amarante écrit par Mademoiselle. In: *Divers portraits*, s. 89.

ary pečlivě skrývá a to je samo o
ze strany autorky:

„Elle a du jugement et beaucoup de mémoires - Ses billets sont galants, ils sont beaux, pleins d'esprit - Elle parle du moins aussi bien qu'elle écrit - [...] - Elle n'a pas besoin qu'on lui traduise rien - de ce que nous avons du Tasse et de Virgile - Cependant chaque jours cette admirable Fille - Cache soigneusement tous ses dons précieux - Qui luy rendent l'Esprit aussi beau que les yeux.“¹⁹¹

Pokud se přesto některá dáma odvážila upozornit na své intelektuální zájmy, pak v rámci postoje distancujícího se od ustáleného genderového obrazu. Toto vzdálení se modelu je představováno jako specifikum, což si sice vynucuje jisté autokorekční poznámky, ty však mohou sloužit pouze k ospravedlnění odlišnosti vlastního vypočtení, ve svém důsledku vyznívajícího meliorativně. Tak mladá komtesa de Brienne upozorňuje, že její „malba a pravopis jsou na ženu dobré“ a že se celkově velmi odlišuje od dam jejího věku.¹⁹² Ne vždy portrétistky respektovaly při vytváření obrazu sebe sama zásady *bienséances*, ale taková neskromná tvrzení, jaké uváděla madame de Pontac ohledně své „přebohaté četby a všeobecných hlubokých

¹⁹¹ Portrait de Mademoiselle de Vilenne Fait par Mad. Deshoulières. In: *Recueil des portraits*, s. 312-313.

¹⁹² „Mon esprit est si éloigné des sentimens qu'ont toutes celles de mon âge [...]. Les conversations des gens sçavants me plaisent [...]. Je peins bien pour une femme & sçais mieux l'orthographe qu'elles ne la sçavent d'ordinaire“. Portrait de Madame la comtesse de Brienne la fille, fait par elle mesme. In: *Divers portraits*, s. 135.

...rují spíše vzácnost a pravděpodobně
...e autorka nepohybovala v pařížské
společnosti, a proto se necítila být vázána jejími kódy
nebo o nich neměla přesné povědomí. Většina žen naopak
pociťovala potřebu čtenáře ujistit, že jejich pero
nevede pýcha a marnivost, takže se odvolávaly na
naléhání přátel či na módu, která jim káže následovat
příkladu ostatních urozených dam.¹⁹⁴ Nejvýrazněji se
„*discours de modestie*“ projevuje v textech, sepsaných
etablovanými autorkami galantní literatury, jejichž
jména zde již byla zmíněna. Komtesa Charlotte de Brégy
se odvážila vypodobnit princeznu Henriette, dceru Karla
I. a Henriette de France, Kristýnu Švédskou a řadu
dalších dam, ale opakovaně ubezpečovala, že její ruka
je „*peu sçavante*“, že malovat tak vzácné předlohy je
troufalost, kterou ospravedlňuje pouze žádost a
přátelství Grande Mademoiselle, a její autoportrét
ostatně není v prestižní sbírce *Divers portraits* vůbec
zařazen.¹⁹⁵ Její příklad – a našli bychom mnoho dalších
– dosvědčuje, nakolik byl společenský diktát pro ženy
s určitými literárními ambicemi determinující.

Výjimku ve způsobu představování sebe sama, které
sice v mnoha směrech vykazovalo prvky realismu, přesto
však podléhalo celé řadě vlivů, o nichž jsme již

¹⁹³ „Je suis née avec une passion violente pour les livres [...]: il se trouvera peu de femmes qui ayent plus lû que moi; cela me donne une connoissance presque universelle de toutes choses, mais particulièrement de l’histoire.” Portrait de Madame de Pontac, premiere presidente de Bordeaux, de la maison de Thou, fait par elle mesme. In: *Divers Portraits*, s. 114.

¹⁹⁴ B. Craveri upozorňuje na význam příkladu vévodkyně de Montpensier, která „took it upon herself to contravene one of the basic rules of bienséances, which forbade talking about oneself”, CRAVERI, s. 159.

¹⁹⁵ Přesto se domníváme, že byl mondénní společnosti jistě znám, neboť byl později zařazen do sbírky jejích dopisů a poezie *Les Oeuvres galantes de Madame la comtesse de Brégy* (Paris 1667).

crét iniciátorky celého zábavného e Montpensier. Ta si směla z výše svého titulu dopřát podstatně méně kritičnosti, a to i v otázkách, kde byly ostatní ženy nuceny akceptovat *modus scribendi*. Celý popis své osoby, který mimochodem podle autora úvodu k vydání *Divers portraits* sepsala za patnáct minut, což je další topos šlechtického psaní, poukazující na lehkost a přirozenost stylu¹⁹⁶, směřuje od samého počátku k vykreslení vysoce urozené osoby, jíž jsou ostatní povinni úctou, poslušností a obdivem. Pro Mademoiselle je nejcharakterističtější rys obsažen v jejím přístupu k vojenství a válce, jenž zaznívá jako poslední ozvěna ženského heroismu první poloviny sedmnáctého století, zrcadleného v typu *femme forte*. Fronda, během níž se některé urozené dámy aktivně zúčastnily vojenských akcí¹⁹⁷, vírou v kompatibilitu mužské udatnosti a ženské ctnosti povážlivě otrásla, takže se od konce padesátých let jen obtížně slučovala s představou *honnête femme*.¹⁹⁸ Ovšem vévodkyně de Montpensier, která nechala v roce 1652 na rozkaz svého otce, Gastona d'Orléans, střílet z děl Bastily do řad vojáků královského vojska a ve šlechtické Frondě se angažovala i jinak, ani po utišení rozbrojů nehodlala zaujmout smířlivý a pokorný postoj poraženého.¹⁹⁹ Naopak ze svého exilu, střídavě probíhajícího v Saint-Fargeau, Champigny, Fontainebleau a Forges, neváhala vychvalovat

¹⁹⁶ Srov. BURKE, *The Fortunes of the Courtier*, s. 30-31. K tématu afektace přirozenosti s ohledem na ženskou literární produkci DUCHÊNE, *Écrire au temps de Mme de Sévigné*, s. 49-58.

¹⁹⁷ Vedle mademoiselle de Montpensier mj. ještě vévodkyně de Longueville, vévodkyně de Chevreuse. Srov. CRAVERI, s. 79.

¹⁹⁸ BOUSQUET, Philippe: *L'Héroïsme féminin au XVIIe siècle*. In: Wetsel, David - Canovas, Frédéric (edd.): *Les femmes au Grand Siècle*, s. 102.

¹⁹⁹ BLUCHE, François: *Louis XIV*. Paris 1986, s. 78.

svou odvahu a ambicióznost.²⁰⁰ Její
sahuje i jiné maskulinní rysy.

Autorka se nebojí uvést, že se rozhoduje rázně a své závěry nemění. Přirozeně vzbuzuje respekt a úctu. Lichotí si, že dokáže v lidech rozpoznat jejich kvality, a její úsudek v oblasti literatury je tak přesný, „jako kdyby byla učená“ („*que si j'étois sçavante*“)²⁰¹. Chválu nebojácnosti a udatnosti vévodkyně de Montpensier pělly také další autorky. Komtesa de La Suze, proslulá svým básnickým nadáním, přirovnává Grande Mademoiselle ve svém veršovaném portrétu k Pallas Athéně, čímž její vojenské ctnosti ospravedlňuje, ačkoli deizace hrdiny v rámci žánru oslavného díla představuje zcela běžný, prakticky kanonický postup.²⁰²

Podobu literárních portrétů, jimiž jsme se zde zabývali, naprosto zásadním způsobem ovlivňovala kategorie genderu a spolu s ní postavení v rámci společenské hierarchie. V případě portrétu vévodkyně de Montpensier je konstrukce obrazu sebe sama v menší míře ovlivněna touhou prezentovat se v souladu s normativním ideálem ženství, než je tomu u ostatních autorek, které se jednoznačně snažily této metě přiblížit. A stejně jako v případě románové fikce je i zde obraz vymalován z pohledu „veřejné tváře“ portrétované osoby, „*the front*“, řečeno slovy Petera Burka (s odvoláním na Ervinga Goffmana).²⁰³ Opět touto divadelní terminologií

²⁰⁰ Portrait de Mademoiselle fait par elle mesme à Champigny au mois de novembre M.DC.LVII. In: *Divers Portraits*, s. 33-34. Také Paměti sepsala Grande Mademoiselle jako obhajobu své angažovanosti v opozičním táboře. Srov. FUMAROLI, *La diplomatie de l'esprit*, s. 209-210.

²⁰¹ Portrait de Mademoiselle, s. 32.

²⁰² Portrait de Mademoiselle fait par Madame la Comtesse de la Suze. In: *Recueil des portraits*, s. 38.

²⁰³ BURKE, *Žebráci, šarlatáni, papežové*, s. 224.

kromí, tedy „zákulisí“, je pouze
áři mohli docenit skutečné úsilí,
jaké dotyčná osoba věnuje rozptýlení společnosti. Mnoho
autorů vlastních medailonů - mužů i žen - totiž
poukazuje na svou přirozeně melancholickou povahu,
kterou však potlačují „*par complaisance*“, takže se jeví
jako veselí a zábavní společníci. V kontextu sociální
interakce v prostředí salonu či dvora má klíčový význam
pojem „*paraître*“, který jako třetí faktor zásadně
ovlivňuje podobu (auto)portrétu. Ve vztahu k tématu
intelektuálních schopností žen je tato dimenze obzvláště
patrná v otázce aktivní účasti žen na literární tvorbě
a kompetence vyjadřovat se k ní, která byla ve druhé
polovině 17. století nadmíru aktuální. Jak
dokládá již zmiňovaný portrét preciozek, zařazený na
konec souboru *Divers portraits*, bylo jakékoli neskromné
chování nahlíženo velmi negativně, proto je ve většině
ženských medailonů patrný značně obezřetný přístup
stran prezentace svých schopností.

LE MATKY VE VÝCHOVĚ

Vztahy uvnitř raně novověké rodiny se utvářely zejména na základě právně-ekonomickém, zdůrazňujícím patriarchální model uspořádání, a role matky se omezovala na emocionální rovinu.²⁰⁴ Ovšem pedagogickou funkci mateřství, jehož prioritou bylo předat dítěti nejdůležitější dovednosti a především základy pravé víry, samozřejmě definované s ohledem na konfesijní příslušnost rodiny, nelze podceňovat.²⁰⁵ Odborná literatura zabývající se výzkumem forem soužití ve šlechtické domácnosti se shoduje na oddělení mužské a ženské sféry ve výchově a zejména women's history se zaměřuje na témata spojená s ženskou intimitou v počátcích života dítěte.²⁰⁶ V případě chlapců a dívek se samozřejmě jedná o odlišný přístup a také o rozdílně dlouhé období, kdy bylo dítě svěřeno do péče žen. U dívek se tato doba, pokud nebyla přerušena pobytem v klášteře, protáhla až do okamžiku odchodu z otcovského domu. Tak se vytvářel specificky ženský svět, postavený na nápodobě mateřských gest, v němž

²⁰⁴ MAŤA, s. 543. Velmi limitované mocenské postavení ženy v rámci rodiny P. Maťa kromě právních argumentů dokumentuje *Zprávou o naučení* Jana Hasištejnského, kde je zmiňován pouze vztah mezi otcem a dětmi a mezi manželi, nikoli mezi matkou a dětmi. K vymezení pojmů užívaných v raném novověku v souvislosti se vztahy uvnitř rodiny srov. TÝŽ, s. 535-542.

²⁰⁵ Zde odkazujeme na bibliografii uvedenou ve 2. kapitole, kde jsme se věnovali výchovným a vzdělávacím institucím a kde byla rovněž zmíněna zásadní role matky-vychovatelky.

²⁰⁶ K tématu existuje nepřehledné množství literatury. České bádání navazuje zejména na německojazyčnou produkci, reprezentovanou pracemi Beatrix Bastl, Heide Wunder, se zaměřením na výzkum šlechtického života a rodinných praktik. Pro francouzské prostředí jsou základní studie *Histoire des femmes en Occident*, *Histoire de l'enfance en Occident*. Dále odkazujeme na BURGUIÈRE, André a kol.: *Histoire de la famille*, vol. 2: *Le choc des modernités*. Paris 1986.

úležitou roli osobní příklad, šším morální normu, neboť „matka vlastní klíče odemykající dveře světa, jen ona zná jeho principy a chová se podle jeho zvyklostí“.²⁰⁷ V předchozích kapitolách jsme ukázali, že proces výchovy s ohledem na vzdělání nebyl literárně prakticky nikdy podrobněji reflektován. Přesto právě význam autority, role matky a jejího vztahu k dceři patří k tématům, jimiž se můžeme na základě těchto pramenů zabývat.

Obrazy, které nám předkládá literatura, jsou samozřejmě vždy více či méně schematizované a poplatné smyslu vzniknuvšího díla, a mohou se tedy v porovnání se studiem pramenů osobní povahy jevit jako zavádějící. Například velmi bohatá a historiky náležitě oceňovaná korespondence mezi Marií de Rabutin-Chantal, markýzou de Sévigné a její dcerou, hraběnkou de Grignan, nechává nahlédnout do citově překypujícího vztahu, dokonce jevícího známky adoračního přístupu matky k dceři.²⁰⁸ Z markýzinych dopisů vyplývá, že chovala velmi vřelou city k oběma svým dětem, druhorozenému Charlesovi i zmíněné Françoise-Marguerite, avšak nadmíru zajímavý dopis pana de Sévigné, adresovaný krátce po markýzině smrti sestře, svědčí o matčiných zjevných citových

²⁰⁷ „La mère possède les clés du monde, elle en connait tous les principes, elle en pratique tous les usages“. CONSTANT, s. 152.

²⁰⁸ Teze Philippa Arièse o velmi omezené citovosti ve vztazích mezi rodiči a jejich dětmi v raném novověku byla v historiografii již vyvrácena, mimo jiné na základě studia pramenů osobní povahy, ale je pravda, že v takové míře, jakou nacházíme v korespondenci markýzy de Sévigné, se citová vyznání vůči dětem objevují jen vskutku výjimečně, a to i v prostředí francouzské epistolografie, která přesto nepodléhala tak přísným formálním pravidlům jako říšské nebo české prostředí. Korespondenci Marie de Rabutin-Chantal se dlouhodobě zabýval R. Duchêne, který také ve třech svazcích edičně zpřístupnil velkou část dochovaných dopisů.

ch si byli oba vědomi.²⁰⁹ Roger tuto zuřivou lásku matky k dceři jako touhu promítnout vlastní mondénní úspěchy na svou pokračovatelku v okamžiku, kdy markýza pro svůj věk a s ním spojenou společenskou nevhodnost na takové chování sama rezignuje.²¹⁰ Larry Wolff na základě studia korespondence madame de Sévigné v rámci jednoho velmi úzce vymezeného období zmiňuje zajímavý postřeh, nahlížející mateřství a mateřský cit vůbec jako významné propojení intimní a společenské sféry v životě pisatelky. Diskuse o dceři totiž v zrcadle jejích dopisů tvoří podstatnou část markýziny sociability v prostředí intimním i dvorském.²¹¹

Románová literatura tak bohatými projevy citů ve vztazích mezi rodiči a jejich potomky rozhodně neoplývá, ačkoli naznačuje klíčový význam rodičovství v zajištění správného budoucího směřování hrdiny. Jak již bylo řečeno, funkce každého z rodičů je velice odlišná a v životě dívky se zdá, že místo matky je na rozdíl od otce jen stěží nahraditelné. Hlavní hrdinka románu Marie-Madeleine de Lafayette *Princesse de Clèves* je vychovávána ovdovělou matkou a absence otce ji nijak nepoznamenává. S matčinou smrtí však ztrácí cenného rádce a morální oporu v tísnivé situaci, kdy je

²⁰⁹ „Quand il serait vrai que qu'il y aurait eu dans son coeur quelque chose de plus tendre pour vous que pour moi, croyez-vous en bonne foi, ma très chère soeur, que je puisse trouver mauvais qu'on vous trouve plus aimable que moi?" Nedatovaný dopis sepsaný po smrti markýzy de Sévigné v roce 1696, citovaný podle DUCHÊNE, *Madame de Sévigné*, s. 398.

²¹⁰ Ibid., s. 460.

²¹¹ WOLFF, Larry: *Religious Devotion and Maternal Sentiment in Early Modern Lent: From the letters of Madame de Sévigné to the Sermons of Pere Bourdalou*. French Historical Studies, vol. 18., No. 2, 1993, s. 359-395.

<http://www.jstor.org/stable/286872>, [3.2.2009].

é vlastní síly.²¹² I když je ve
zena jinou osobou - jak už bylo
zmíněno, v pohádkách se této role často ujmou víly,
výsledek je vždy uspokojivý, zůstává-li vázán na
ženskou linii. V případě matčina úmrtí a následné
otcovské výchovy už taková jistota garantována není,
ačkoli se přirozeně nepředpokládá, že by na dívky
nedohlížela guvernánka. V povídce Marie-Jeanne
L'Héritier de Villandon *Marmoisan* pečuje ovdovělý muž o
pět dcer a jednoho syna. Ze všech dětí však pouze
jediná dcera naplňuje svou povahou, schopnostmi a
poslušností rodičovské požadavky. Ostatní vykazují
především charakterové vady jako jsou pokrytecká
zbožnost, přemrštěná cudnost, koketnost, rozhazovačnost
a v případě syna rovněž slabošství. V důsledku
neúspěšné výchovy se otec rozhodne umístit nejmladší
dceru již od tří let do kláštera, aby neměla na očích
natolik nenásledováníhodné příklady.²¹³ Zásadní podíl na
tomto neštěstí tedy není třeba přičítat otcovské
neschopnosti, nýbrž absenci ženského modelu, který by
dívkám ukazoval správné chování.²¹⁴

Genderově podmíněná rodičovská autorita se rovněž
vztahuje na odlišné sféry zasahování do života dcery.
Otec je ten, kdo reprezentuje patriarchální přísnost a
neústupnost, kdo rozhoduje v otázkách sňatku, zatímco
ženu literatura spojuje se vztahem založeným na

²¹² „Elle se trouvait malheureuse d'être abandonnée à elle-même, dans un temps où elle était si peu matresse de ses sentiments et où elle eût tant souhaité d'avoir quelqu'un qui pût la plaindre et lui donner de la force.“ LAFAYETTE, Marie-Madeleine de: *La Princesse de Clèves*, ed. Maurice Favergat. Paris 1935, s. 33.

²¹³ L'HÉRITIER, *Oeuvres meslées*, s. 1-20.

²¹⁴ Z povídky se však jeví, že na vině byl také nedostatek autority, což bylo zpravidla nahlíženo velmi negativně. V obou výše zmiňovaných Molièrových hrách, *Les précieuses ridicules* a *Les femmes sçavantes*, je na vině odsuzovaného chování dívek především slabá otcovská či manželská autorita.

ní pedagogicky zaměřené prameny . století začaly do výchovného procesu pronikat nové postoje k dítěti, založené primárně na laskavém přístupu, což samozřejmě nevyklučovalo sktriktně vyžadovanou disciplínu ani přísné kázeňské tresty v případě neposlušnosti. Ve stanovách pro chovanky v Port-Royal, sepsaných představenou novicem Jacqueline Pascal, či v dopisech, které madame de Maintenon adresovala vychovatelkám a učitelkám v Saint-Cyr, se objevují výzvy, aby se k dívkám přistupovalo nejprve jemně, „avec douceur“.²¹⁵ Mateřská láska se v literatuře sice neprojevuje v expresivních gestech, ale je patrná v důvěře a otevřenosti dcery vůči matce a někdy přerůstá do formy jakéhosi ženského spiklenectví. Kněžna de Clèves nemá před matkou žádné tajnosti a neváhá ji vyrušit uprostřed noci, aby se jí svěřila s tíživými pocity, které vnímá jako hrozbu. Její postoj je o to pozoruhodnější, že už je vdaná a teoreticky tedy nepodléhá mateřskému dozoru.²¹⁶ V povídce Marie-Catherine-Hortense de Villegardien *Le comte de Dunois* je mladička mademoiselle d'Alençon odsouzena ke sňatku s vévodou milánským. Tento politický plán je oběma rodiči zprvu nahlížen příznivě, ale vlivem přímluv královny Anny Bretaňské za svou chráněnkou se vévodkyně d'Alençon postupně přikloní na dceřinu stranu. Jejich dosud nepoznaná intimita probudí v dívce důvěru a přiměje ji k doznání citů k jinému muži. Matka sice pociťuje soucit s dceřiným hořem, sdílí její slzy, ale neodvažuje se vstoupit do otevřené opozice vůči

²¹⁵ Srov. DUCHÊNE, *Être femme*, s. 101.

²¹⁶ LAFAYETTE, *La Princesse de Clèves*, s. 24.

le ve vztahu k dívce je na rozdíl
ě disciplinační. Je to on, kdo
k dceři dlouze promlouvá o nutnosti podřídít se
rodičovské vůli, a ještě se z této příležitosti
raduje.²¹⁸ V příběhu je charakterizován jako přísný otec
(„*père sevère*“), což autorce poskytuje příležitost ke
kritice tvrdého přístupu k dcerám.

Otázka sňatků je v literatuře ženské produkce
velmi diskutovaným tématem, zejména na přelomu 17. a
18. století, kdy se namísto pojetí sňatku jako svátosti
prosazuje představa smlouvy ve snaze státu získat
převahu nad církevním dohledem v této oblasti.²¹⁹ Dívky,
které se odhodlají rebelovat vůči rozhodnutí rodičů, se
v románové fikci objevují jen velmi vzácně, je tedy
zřejmé, že ani rozvíření této diskuse v závěru století
nezakymácelo mentální zakotvenosti dětské poslušnosti
vůči rodičům.²²⁰ Zato je zde patrný odlišný přístup mužů
a žen v této otázce. Nekompromisní postoje jsou
spojovány s mužskou - otcovskou či bratrskou -
autoritou, kdežto ovdovělé matky většinou berou ohled
na rozhodnutí svých dcer, ačkoli na výběr samozřejmě
samy dohlížejí.²²¹ Výjimky, které se objevují, mají
velmi tragické vyznění, neboť hrdinky vnímají matčino
chování za nespravedlivé a cítí se jím být zaskočené a

²¹⁷ VILLEDIEU, Marie-Catherine-Hortense de: *Le comte de Dunois*.
Paris 1671, s. 129-130.

²¹⁸ „Il fit appeler Mademoiselle d'Alençon en presence de sa mere, &
luy fit un long discours sur l'obeissance qu'une fille bien née
doit aux personnes qui luy ont donné la vie“, VILLEDIEU, *Le comte
de Dunois*, s. 33-34.

²¹⁹ DEJEAN, *Tender Geographies*, s. 150-151.

²²⁰ Parafrázujeme P. Maťu, který hovoří o „zakotvení představ o
synovské poslušnosti v mentálním světě české aristokracie“, MAŤA,
s. 550-551.

²²¹ Jako příklad uvádíme *La Princesse de Clèves* Marie-Madeleine de
Lafayette, *Mathilde Madeleine de Scudéry, Voyage de campagne
Henriette-Julie de Murat*.

Jacqueline de Bavière vylíčila Anne kdy velmi inteligentní ženy, která se podřídila matčině přání a provdala se za duševně skomírajícího bratrance, vévodu z Brabantu, jehož nevěra postupně přerůstá ve fyzický a psychický nátlak na nenáviděnou choť. Jacquelininy pokusy získat matku na svou stranu se mívají účinkem, přesto jí po dlouhou dobu stále prokazuje úctu a podřízenost („*beaucoup de soumission*“)²²², nakonec je však dohnána ke dvojí vzpouře, proti matce a proti manželovi. Její žádost o anulaci manželství, uznaná schizmatickým papežem Benediktem XIII., a druhý sňatek uzavřený s vévodou z Gloucesteru by mohly být nahlíženy jako jednoznačně skandální, jak uvádí autorka v samém úvodu. Právě snaha rehabilitovat zkaženou pověst této „překrásné a rozumné“ dámy a ospravedlnit její činy poukázáním na nekalou hru štěstěny dovedla Anne de Roche-Guilhem podle vlastních slov k sepsání Jacquelinina příběhu.²²³ Ve skutečnosti spisovatelka ústy své hlavní postavy jednoznačně obviňuje matčino nepřirozené a tvrdé jednání, lhostejnost, která dceři rozvrátila mysl, a naprostý nedostatek lásky:

*„C'est vostre indifférence, Madame, qui a troublé ma raison, & si vous m'aviez véritablement aimée, ma reconnaissance auroit égalé vos bontéz.“*²²⁴

Podobný motiv matky komplotující s tyranským manželem a jeho rodinou proti vlastní dceři použila komtesa de Murat ve svých románových Pamětech, v nichž obhajuje

²²² ROCHE-GUILHEM, Anne de: *Jacqueline de Bavière, comtesse de Hainaut, nouvelle historique par Mlle La Roche-Guilhem*. Paris 1710, s. 35.

²²³ Ibid., s. 1-2.

²²⁴ Ibid., s. 54.

manžela a žádost o rozluku v zájmu pověsti. Podle Joan DeJean se autorka nesnažila pouze vylíčit svůj individuální tragický osud, nýbrž chtěla přitáhnout pozornost „*to an issue of general importance for the female contemporaries*“.²²⁵

Nicméně obecně lze říci, že něžné a přívětivé matky jsou rozhodně zastoupeny většinou, a v pohádkových příbězích je možné hovořit o kontrastním páru biologické - nevlastní matky, odpovídajícímu základnímu rozlišení na pozitivní a negativní postavy.²²⁶ Citlivý a chápavý přístup matky k dceři však z její strany nevyklučuje vysokou míru kontroly zahrnující dívčino chování, způsoby trávení času, sociální kontakty. Právě naopak. Normativně-pedagogická literatura zdůrazňuje žádoucí přítomnost dcer pod matčíným dohledem. V *Règlement donné par une dame de haute qualité à M*** sa petite-fille pour sa conduite & celle de sa maison* radí vévodkyně de Schomberg své vnučce: „*Keep your daughters with you in your room as much as possible, so they can learn all that they need to know.*“²²⁷ Ačkoli autorka naučení zmiňuje pouze didaktický rozměr matčiny přítomnosti, aspekt s ní spojeného dohledu a kontroly z formulace zřetelně vyplývá. V epizodickém příběhu *Voyage de campagne* vypráví jedna z postav, mladá vdova madame Arcire, kterak probíhalo dvoření jejího nastávajícího. Její matka umožnila jednostrannou korespondenci pod podmínkou, že se mladík bude písemně obracet na obě - matku i dceru - současně.²²⁸ Zdá se, že madame Arcire

²²⁵ DEJEAN, *Tender Geographies*, s. 142-143.

²²⁶ SUMMERFIELD, s. 137.

²²⁷ Citováno podle MOTLEY, s. 50.

²²⁸ MURAT, *Voyage de campagne*, T. 2., s. 19.

výhody soukromých dopisů, přesto se
ovála ve výchovných instrukcích
patřičná pozornost. Françoise d'Aubigné chovankám svého
ústavu vštěpovala postoj naprosté otevřenosti vůči svým
matkám, důrazně zapovídajíc jakékoli tajnůstkářství, a
to i v případě, že by u nich nenalezly něhu a
přátelství.²²⁹ Její napominání také zrcadlí praktiky
přímo ostřížního střežení dívek v Saint-Cyr, kde
vychovatelky nesměly ani na okamžik polevit, neboť by
jim mohlo uniknout něco z toho, co dívky psaly, či
bezprostředně navázaná konverzace.²³⁰

Nejvýmluvnějším obrazem katastrofálních důsledků
tajnůstkářského chování dcery vůči matce představuje
román Pierra Choderlose de Laclos *Liaisons dangereuses*,
jenž sice vznikl až v 80. letech 18. století, přesto
výborně ilustruje neměnicí se ideál transparentnosti
dceřiného počínání. Cécile de Volanges, právě
vystoupivší z klášterního penzionátu, matce zatají své
milostné city a později i spády, jichž se dopouští pod
vlivem morálně naprosto zpustlé markýzy de Merteuil, až
se nakonec pod tíhou viny a nenávratně zkalené pověsti
uchýlí do kláštera. S postavou mladé naivní slečny
kontrastuje chování již zmiňované kněžny de Clèves,
kterou důvěra k matce a svědomitější výchova uchrání od
společensky odsouzeníhodného kroku k cizoložství.
Přiznání této mladé krásky je bezesporu motivováno
charakterem jejich vztahu, který se odvíjí více v
rovině přátelské, než autoritativní:

²²⁹ „Honorez et respectez madame votre mère, quand même vous ne
trouveriez pas en elle la tendresse et l'amitié que je suis
persuadée qu'elle a pour vous.“ ARDANT, s. 32.

²³⁰ Ibid., s. 192.

ait ce péril et ne songeait qu'aux sa fille. Elle la pria, non comme sa mère, mais comme son amie, de lui faire confidence de toutes les galanteries..."²³¹

Také Madeleine de Scudéry v románu *Mathilde* vyzdvihuje model téměř rovnoprávného, přátelského vztahu mezi dívkou a její tetou, která na ni dohlíží po matčině smrti a podává jí dokonalý vzor společensky úspěšné ženy.²³² Takové pojetí se tedy prosazuje již ve druhé polovině 17. století, ale plného rozkvětu dosáhne model výchovy založené na vztahu důvěry, otevřenosti a laskavého přístupu zejména ve století následujícím, jak dokládá pedagogická literatura určená pro dívky, sepsaná takovými významnými vychovatelkami jako byly Louise d'Épinay, Jeanne-Marie Leprince de Beaumont, Stéphanie-Félicité de Genlis.²³³

Jakkoli je zjevné, že ženská prozaická tvorba obecně vyzdvihuje obraz mateřské citlivosti a pochopení, rozhodně nelze ve vztahu k dětem hovořit o stírání autority. V příběhu milenky Karla VII. Agnès Sorel ukazuje Anne de Roche-Guilhem, že pronikavý zrak a dohled ctnostné madame de Mignelais zdržoval její žárlivou dceru, provdanou za markýze de Villequier, od pokoutného, pletichářského chování, namířeného proti

²³¹ LAFAYETTE, *La Princesse de Clèves*, s. 19.

²³² „Ce n'estoit pas une de ces tantes qui ressemblent à des meres, elle n'avoit que trois ou quatre ans plus que Laure; elle estoit belle, elle sçavoit beacoup de choses agreables, elle faisoit des vers agreablement aussi bien que Laure, & sçavoit le monde parfaitement.“ SCUDÉRY, *Mathilde*, s. 11.

²³³ „C'est donc la mode de l'institutrice-amie, de la maîtresse mondaine ou de la mère-maîtresse, qui constitue à partir du XVIIe siècle, mais surtout au XVIIIe siècle, l'essentiel du rapport pédagogique et la majorité des situations éducatives telles que nous les représente la littérature destinée aux Demoiselles.“ CONSTANT, s. 402.

která po smrti vlastní matky²³⁴ Tyto uvedené příklady nebývale partnerského přístupu ze strany osob zodpovědných za výchovu se týkají dívek už značně vzrostlých, samostatně se pohybujících ve společnosti či vdaných. Extrémně láskyplný přístup, označovaný za zbožňování, je naopak nahlížen jako rozhodně nezdravý, plodící defektní povahy nebo přinejmenším nadměrnou sebelásku a neschopnost ustoupit ze svých požadavků. Marie-Jeanne L'Héritier vypočetila hned několikrát neblahé důsledky takové „idolatrie“, která se nesnaží dceru v ničem usměrnit a vše by obětovala jejím rozmarům.²³⁵ Proti takové zhoubné pedagogické chybě klade madame de Maintenon obraz bezpodmínečné poslušnosti, tichosti, skromnosti, píle a snahy ve všem se své matce zalíbit, čehož lze dosáhnout pouze vhodným postojem matky, laskavým, ale neústupným a rozhodným. V jednom didaktickém přísloví se matka rozhodne poslat svou nezvedenou dceru na krátkou převýchovu k dámě ze Saint-Cyr, která slečně okamžitě sdělí, že nemá v oblibě dívky, které mluví, nepracují, časně nevstávají, přespříliš se zaobírají samy sebou a zanedbávají užitečné věci. Když ale zjistí, že se dívka chová přesně podle jejích požadavků, objasní se, že na vině vzájemných neshod je matka a její špatné výchovné metody.²³⁶

²³⁴ „Madame de Villequier qui ne se voyait plus observée par des yeux dont elle avoit craint la pénétration...”. ROCHE-GUILHEM, Anne de: *Agnès Soreau sous Charles VII. Roi de France*. In: *L'Histoire des favorites contenant ce qui s'est passé de plus remarquable sous plusieurs regnes*, Par Mademoiselle D***. Constantinople, datum vydání neuvedeno, s. 130.

²³⁵ L'HÉRITIER, *Oeuvres complètes*, s. 171; TÁŽ, *Les Caprices du destin*, s. 365.

²³⁶ „Voudrez-vous bien suivre ce que je vous dirai?” - „Oui, Madame, je ferai en tout” - „Je n'aime pas les filles qui parlent”

o novověku se koncept výchovy jak u chlapců tak u dívek zakládal na imitaci určitého modelu, který měli v první řadě skýtat rodiče, jejichž úkolem bylo předat potomkům také vědomí urozenosti a hodnoty šlechtického světa. Avšak u dívek – obzvláště u vysoce postavených – se rodové sebevědomí dostávalo především v klášterních penzionátech do konfliktu s genderově podmíněnou výchovou ke skromnosti a podřízenosti.²³⁷ Ačkoli se matky měly postarat o základní vzdělání svých dcer, což osmnácté století rozvinulo do ucelených, komplexně vypracovaných učebních plánů založených na didaktických konverzacích, primární úkol výchovy spočíval v poskytnutí určitého modelu chování.²³⁸ Když byla markýza de Lambert přítelkyní požádána, aby sepsala zásady dívčí výchovy, neboť v této době již obě její děti dosáhly dospělosti, zaměřila se výhradně na oblast morálky a rozvíjení patřičných kvalit jako je ctnost, mírnost, vděčnost. Ani jediným slůvkem nezavadila o jakoukoli podobu učebního plánu či o předměty, v nichž by měla být dívka vzdělávána.²³⁹ Význam matčina inspirativního příkladu pro dceřino chování je patrný v porovnání dvou novel Marie-Madeleine de Lafayette. Ranější *La Princesse de*

- „Je me tairai autant que vous le voudrez“ - „Je veux que l'on travaille“ - „C'est mon inclination et quand cela ne serait pas, je le ferais pour vous obéir...“. ARDANT, s. 156.

²³⁷ CONSTANT, s. 28-31.

²³⁸ Jak ukázala Ottavia Viccoli, v Itálii 16. století byla tato role příkladu připisována výhradně otci, neboť matčina výchova byla považována za příliš rozvolněnou, vedoucí k pokřivenosti charakteru a nedostatku sebekázně. Srov. VICCOLI, Ottavia: *Éducation et discipline: les bonnes manières des enfants dans l'Italie de la Contre-Réforme*. In: Romagnoli, Daniela (ed.): *La ville et la cour. Des bonnes et des mauvaises manières*. Paris 1995, s. 207.

²³⁹ LAMBERT, Anne-Thérèse de: *Lettre de madame la marquise de Lambert à madame de Saint-Hycinthe, en lui envoyant un écrit à madame la supérieure de la Madeleine de Tresnel, sur l'éducation d'une jeune demoiselle*. In: *Oeuvres complètes*, s. 351-371.

matky a hlavní hrdinky naprosto
řazuje, že dívka byla ve třinácti
letech nucena se provdat proti své vůli. Dochované
rukopisy přinášejí odlišnou verzi příběhu, než jaká se
dostala do tisku v roce 1662. Budoucí kněžna je v nich
totiž označována za sirotka.²⁴⁰ Přes tuto rozdílnost obě
verze spojuje naprostá absence mateřského prvku v
příběhu. V románu *La princesse de Clèves* autorka naopak
chápe roli matky jako stěžejní, neboť její smysl není
omezen na poskytování útěchy, ochrany a cenných rad,
ale dotýká se přímo podstaty ženské výchovy. Myriam
Dufour-Maitre hovoří o „l’empreinte d’une mère“,
mateřské pečetí.²⁴¹

Práce madame de Lafayette, sepsané v 60. a 70.
letech 17. století, obsahují zjevný didakticko-morální
rozměr, v němž se rýsuje důležitost, přikládána výchově
dívek. Nejen tato autorka, ale i mnoho dalších, jimž
zde byla věnována pozornost, nahlížela galantní svět
mondénní společnosti a dvora jako výsostně nebezpečné
místo přetvářky a právě v této perspektivě jsou
koncipovány vztahy mezi matkami a jejich dcerami
v ženské románové tvorbě. Jakkoli se většina textů
k tématu výchovy vyjadřuje velmi stroze, jednoznačně
z nich vyplývá nutnost poskytnout dívkám „dobrou
výchovu“, neboť ta přímo ovlivní jejich vstup do
společnosti a pověst, jakou si v něm vydobydou. Místo
matky se přitom skutečně jeví jako nezastupitelné,

²⁴⁰ Viz ediční poznámka k LAFAYETTE, Marie-Madeleine de: *Histoire de la princesse de Montpensier suivie de Histoire de la comtesse de Tende*, ed. Laurence Plazelet. Paris 2003.

²⁴¹ DUFOUR-MAÎTRE, Myriam: *La Princesse de Clèves*. Paris 2004, s. 95-96. K této otázce dále srov. DELACOMPTÉE, Jean-Michel: *La Princesse de Clèves: la Mère et le courtisan*. Paris 1990, s. 51-57.

PDF
Complete

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

dva nejvýznamnější principy dívčí
í disciplinaci a afektivitu.

8. ZÁVĚR

Téma ženské výchovy a vzdělání tvoří přirozenou součást bádání o dějinách žen. Většina studií spočívá na kvantitativním výzkumu nebo se opírá o normativní či pedagogicky zaměřené prameny, což je zajisté nezbytné pro poznání hlavních cílů ustavujícího se systému základního vzdělávání, spojeného s katolickou reformou, i pro pochopení zásadní úlohy ženy coby vychovatelky. Tato diplomová práce se nicméně pokusila na tyto dvě otázky pohlédnout optikou společenských změn, které probíhaly v 17. století ve Francii. Rozkvět salonů ve dvacátých a třicátých letech, vzrůstající role žen v kulturním a uměleckém životě, jejich zapojení se do definování estetických norem, jakož i aktivní účast na literárním životě jsou doklady měnící se šlechtické společnosti a přímé důsledky nových forem sociability. Když Pierre-Daniel Huet ve svém pojednání o původu románů vyzdvihl nadmíru pozitivní dopad velké svobody, v níž ve Francii v porovnání s jinými zeměmi žijí muži se ženami, potvrdil to, co satirikové dávali najevo opačným postupem: ženy zastávají významnou úlohu v mondénním životě. Celá řada autorů sedmnáctého století, stejně jako většina dosavadní historiografické produkce chápe zmíněné společenské proměny jako součást emancipačního procesu žen. Přirozeným důsledkem by tedy měla být jistá reformulace pohledu na ty momenty života ženy, které do značné míry předurčují úspěšnost jejího vstupu a zapojení se do života salonů či dvora, totiž výchovy a s ní spojené intelektuální výbavy.

Salon, ač jej lze nepochybně považovat za prostor ženám přátelský, ve skutečnosti fungoval zároveň jako kontrola zachovávání genderově rozlišené normy vhodného

podílel na jejím vytváření. Tento *enséances*, čerpal z mnoha zdrojů, především z dlouhodobě platného katolického pojetí ženského ideálu a ze společenské příručkové tvorby italské provenience, kombinované s domácí románovou produkcí. Piliřem ceněného ženského chování tak nadále zůstává zejména skromnost a cudnost, které měly tvořit samotný základ výchovy i veřejného vystupování ženy, a to i v době rozkvětu kultu ženského heroismu v první polovině 17. století. Ovšem aktivní účast na literárním životě společnosti, včlenění se do spisovatelské obce, je v případě ženy v přímém rozporu s těmito hodnotami. Marie de Gournay a některé další autorky apologií ženského vzdělání z počátku století, tedy z období doznívajícího humanismu, se požadavku skromnosti vzpouzely a jejich výbojná kritičnost, daleko překračující rámec genderově definovaného chování, směřovala k odsudku většinového skepticizmu panujícího v otázce intelektuálních schopností žen. Podobně buřičský postoj však v průběhu sedmnáctého století napodobily pouze ty autorky, které nebyly přímo spjatý s mondénní společností. Ženské literární prameny vzešlé z okruhu salonů naopak dokládají vysokou míru konformity vůči zděděným a zároveň přetrvávajícím náhledům na vzdělání žen, i když jejich ztotožnění se s ideálem skromnosti, odklon od netradičních oblastí vzdělání a resignace na jakékoli intelektuální ambice mohly - a v řadě případů nepochybně byly - pouze zdánlivé. Úcta ke společenským normám se skutečně ukazuje jako hlavní faktor determinující ženské psaní, které proto zdůrazňuje skromnost a křehkost žen, jež je vedou k tajezení vlastních uměleckých dovedností i duševních kvalit. Za obzvlášť odpornou a zavrženíhodnou

... kultura salonu, shodně u obou jevovanou vzdělanost. V případě žen však satira kritický postoj salonu vůči „pedantství“ přetavila v typ „*femme savante*“, směšné vzdělanyně, který má mnoho společného s preciozkou, další karikaturou ženy zapojují se do literárního dění. Míra převážně mužské kritiky naznačuje nedocentitelný význam obezřetného postupu žen v otázkách veřejných projevů svých intelektuálních zájmů.

Ženské literární texty nabízejí ideál výchovy zaměřené na budoucí společenskou sebe prezentaci dívky. V centru pozornosti spisovatelek stojí takové kvality, které měly rozhodující vliv na to, jaký obraz si o jejich hrdinkách měla společnost vytvořit. Vedle fyzických předností je za nejvýznamnější kritérium považována schopnost vést zábavnou konverzaci, správně a vhodně se vyjadřovat, nenudit, decentně projevovat svou duchaplnost, dokázat zformulovat správný úsudek. I když ženské literární texty narozdíl od velkých pedagogů ludvíkovského století, jakými je François de La Mothe-Fénelon nebo jeho stoupenkyně Françoise d'Aubigné de Maintenon, v naprosté většině pomíjejí dimenzi výchovy připravující ženu na roli hospodyně, neboť za základní míru úspěšnosti ženské výchovy považují schopnost okouzlit a bavit společnost, vždy ženu pojímají v mezích genderově konstruované představy a akceptují všechna omezení přístupu ke vzdělání. Ke konci 17. století se sice ze strany nové generace spisovatelek množí kritika a je vskutku pozoruhodné, že se v rámci žánru pohádky přesouvá do roviny fantaskní, kde bylo nepochybně možné odvážit se otevřenějších projevů nespokojenosti, ale obhajoba ženského vzdělání je i nadále spíše decentní.

PDF Complete
Your complimentary use period has ended.
Thank you for using PDF Complete.

[Click Here to upgrade to Unlimited Pages and Expanded Features](#)

dukce sedmnáctého století, ač se starším obdobím francouzské raně novověké historie nejexplicitnějším a nejúplnějším projevem jisté větší svobody žen, vázané na salonní formu sociability, přesto sama tuto svobodu relativizuje nutností neustále se přizpůsobovat společenským tlakům, definujícím pravidla ženského autorství, a problematizuje představu „pokrokovosti“ tohoto období v souvislosti s postavením žen. Současná historiografie věnuje ženským spisovatelským aktivitám velkou pozornost v úctyhodné tematické šíři. Zkoumání pohledu žen sedmnáctého století na výchovu a vzdělání je pro badatele lákavé zejména spoustou dochovaných pramenů. I z tohoto důvodu rozhodně nelze toto téma považovat za uzavřené.

9. ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Vejrychová Věra

Název katedry a fakulta: Katedra historie

Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Názory na výchovu a vzdělání žen v prostředí francouzských salonů v sedmnáctém století

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Martin Elbel, Ph.D.

Počet znaků: 175 161

Počet příloh: 9 stran

Počet titulů použité literatury: 90

Klíčová slova: historie

sedmnácté století

gender history

ženská výchova a vzdělání

francouzské salony

sebeprezentace

Charakteristika diplomové práce: Práce se zabývá pohledem na výchovu a vzdělání žen ve francouzských mondénních vrstvách sedmnáctého století ve světle ženské literární produkce. Pozornost je věnována utváření společenské normy ženského chování v prostředí salonů a zejména reflexi takto nastavených pravidel v ženské prozaické tvorbě.

1. PRAMENY

Tištěné prameny dostupné v digitální knihovně Gallica:
http://www.bnf.fr/fr/collections_et_services/bibliotheques_numeriques_gallica.html

AULNOY, Marie-Catherine d': *Les illustres fées, contes galans. Dédié aux dames.* Paris 1698.

AULNOY, Marie-Catheirne d': *Nouvelles espagnolles.* Par Madame D***. Paris 1692.

AUNEUIL, Louise d': *La tyranie des fées détruites: nouveaux contes, par Madame la comtesse D.L.* Paris 1703.

BUFFET, Marguerite: *Nouvelles observations sur la langue françoise où il est traitté des termes anciens & inusitez, & du bel usage des mots nouveaux, avec Les Éloges des Illustres Sçavantes, tant Anciennes que Modernes.* Paris 1668.

CASTIGLIONE, Baldassare: *Le parfait courtisan et la dame de Cour. Traduction nouvelle de l'Italien du Comte Baltasar Castiglione. Ouvrage également avantageux pour réussir dans les belles Conversations, & pour former les jeunes personnes de qualité de l'un & de l'autre sexe.* Paris 1690.

CAUMONT LA FORCE, Charlotte-Rose de: *Les contes des contes par Mademoiselle de ***.* Paris 1698.

DU BOSQ, Jacques: *L'honneste femme, T. 1.* Paris 1639-1640.

FURETIÈRE, Antoine: *Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots françois tant vieux que modernes, et les termes de toutes les sciences et le arts.* La Haye 1690.

GOURNAY, Marie de: *Les advis ou Les présens de la demoiselle de Gournay.* Paris 1641.

LAFAYETTE, Marie-Madeleine de: *Zayde, histoire espagnole par Monsieur de Segrais, avec un Traitté de*

s par Monsieur Huet, T. 1. Paris

LAMBERT, Anne-Thérèse de: *Oeuvres complètes de madame la marquise de Lambert, suivies de ses Lettres à plusieurs personnages célèbres.* Paris 1808.

LE MOYNE, Pierre: *La Galerie des femmes fortes, par le P. Pierre Le Moyne de la Compagnie de Jésus, 5. ed.,* Paris 1665.

L'HÉRITIER DE VILLANDON, Marie-Jeanne: *Oeuvres meslées contenant L'innocente tromperie, L'avare puny, Les enchantements de l'Eloquence, Les aventures de Finette, nouvelles et autres ouvrages en vers et en prose de MAD^{elle} L'H*** avec le Triomphe de Madame Des-Houlières, Tel qu'il a été composé par Melle de L'H***.* Paris 1696.
Táz: *Les caprices du destin, ou Recueil d'histoires singulières et amusantes arrivées de nos jours, par Mlle de L'H***.* Paris 1718.

MONTPENSIER, Anne-Marie-Louise de: *Divers portraits.* Paris 1659.

MONTPENSIER, Anne-Marie-Louise de: *Recueil des portraits et éloges en vers et en prose dédié à son Altesse Royale Mademoiselle.* Paris 1659.

MURAT, Henriette-Julie de: *Contes de fées dédiés à S.A.S. Madame la Princesse Douairiere de Conty, par Mad. la comtesse de M****.* Paris 1698.

MURAT, Henriette-Julie de: *Les nouveaux contes de fées, par Mme de M**.* Paris 1710.

MURAT, Henriette-Julie de: *Voyage de campagne, par Mme la Ctesse de M*** - Comédie en proverbes, par Catherine Bédacier, née Durand, T. 1-2.* Paris 1734.

SCUDÉRY, Madeleine de: *Les Femmes illustres, ou Les harangues héroïques de Mr. de Scudéry, avec les véritables portraits de ces Héroïnes, tirez des Médailles Antiques.* Paris 1642.

SCUDÉRY, Madeleine de: *Mathilde.* Paris 1662.

VILLEDIEU, Marie-Catherine-Hortense de: *Anaxandre, nouvelle par Mademoiselle Desjardins.* Paris 1667.

Tištěné prameny, uložené v Bibliothèque nationale de France, nepřístupné v digitální knihovně Gallica:

DU BOSQ, Jacques: *L'honneste femme, divisée en trois parties*. 4. ed., Paris 1662, Bibliothèque nationale de France, Tolbiac, sign. 8-R-25166.

L'HÉRITIER DE VILLANDON, Marie-Jeanne: *L'Apothéose de Mlle de Scudéry. Par Mademoiselle de L'H****. Paris 1702, Bibliothèque nationale de France, Tolbiac, sign. YE-8387.

ROCHE-GUILHEM, Anne de: *Jacqueline de Bavière, comtesse de Hainaut, nouvelle historique par Mlle La Roche-Guilhen*. Paris 1710, Bibliothèque nationale de France, Tolbiac, sign. Y2-42536.

ROCHE-GUILHEM, Anne de: *L'Histoire des favorites contenant ce qui s'est passé de plus remarquable sous plusieurs regnes, Par Mademoiselle D****. Constantinople, datum vydání neuvedeno, Bibliothèque nationale de France, Tolbiac, sign. FB-36767.

Editované prameny:

ARDANT, Eugène (ed.): *Conseils et Instructions aux demoiselles pour leur conduite dans le monde par Mme de Maintenon*. Limoges, bez data vydání.

HARTMANOVÁ, Alena (ed.): *Rozhovory na dálku. Výbor z dopisů Marie de Rabutin Chantal de Sévigné*. Praha 1977.

LAFAYETTE, Marie-Madeleine de: *Histoire de la princesse de Montpensier suivie de Histoire de la comtesse de Tende*, ed. Laurence Plazelet. Paris 2003.

LAFAYETTE, Marie-Madeleine de: *La princesse de Clèves*, ed. Maurice Favergeat. Paris 1935.

on-line:

MOLIÈRE: *Les précieuses ridicules*. Paris 1660,
<http://www.toutmoliere.net/2008/oeuvres/index.html>,
[9.3.2010].

MOLIÈRE: *Les femmes savantes*. Paris 1672.
<http://www.toutmoliere.net/2008/oeuvres/index.html>,
[9.3.2010]

2. LITERATURA

ARIÈS, Philippe: *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien régime*. Paris 1973.

BEASLEY, Faith: *Salons, History, and the Creation of Seventeenth-Century France: Mastering Memory*. Aldershot 2006.

BERTAUD, Madeleine: *L'Astrée et Polexandre. Du roman pastoral au roman héroïque*. Genève 1986.

BERTIÈRE, Simone: *Les reines de France au temps des Bourbons. Les Femmes du Roi-Soleil*. Paris 1998.

BLUCHE, François: *Louis XIV*. Paris 2002.

BÖHM, Roswitha: *Fées modernes et création d'une mémoire féminine*. In: Wetsel, David - Canovas, Frédéric (edd.): *Les femmes au Grand Siècle. Le Baroque: musique et littérature. Musique et liturgie. Actes du 33e congrès annuel de la North American Society for Seventeenth-Century French Literature, T. 2*. Tübingen 2003, s. 118-131.

BOUSQUET, Philippe: *L'Héroïsme féminin au XVIIe siècle*. In: Wetsel, David - Canovas, Frédéric (edd.): *Les femmes au Grand Siècle. Le Baroque: musique et littérature. Musique et liturgie. Actes du 33e congrès annuel de la North American Society for Seventeenth-Century French Literature, T. 2*. Tübingen 2003, s. 93-107.

ol.: *Histoire de la famille*, vol.
mités. Paris 1986.

BURKE, Peter: *The Art of Conversation*. New York 1993.

BURKE, Peter: *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven -
London 1992.

BURKE, Peter: *The Fortunes of the Courtier. The
European Reception of Castiglione's Cortegiano*.
Pennsylvania 1996.

BURKE, Peter: *Žebráci, šarlatáni, papežové: historická
antropologie raně novověké Itálie: eseje o vnímání a
komunikaci*. Jinočany 2007.

BURY, Emmanuel: *Littérature et politesse: l'invention
de l'honnête homme (1580-1750)*. Paris 1996.

CONSTANT, Paule: *Un monde à l'usage des Demoiselles*.
Paris 2002.

CRAVERI, Benedetta: *The Age of Conversation*. New York
2005.

CUENIN, Micheline: *L'Idéologie amoureuse en France
(1540-1627)*. Paris 1987.

DEJEAN, Joan: *Tender Geographies. Women and the Origins
of the Novel in France*. New York 1993.

DEJEAN, Joan: *Classical Reeducation. Decanonizing the
Feminine*, Yale French Studies, No. 97, 50 years of Yale
French Studies: A Commemorative Anthology 2, 2000, s.
55-70,
<http://www.jstor.org/stable/2903214>, [17.12.2008].

DELACOMPTÉE, Jean-Michel: *La Princesse de Clèves: la
Mère et le courtisan*. Paris 1990.

DENIS, Delphine: *Préciosité et galanterie: vers une
nouvelle cartographie*. In: Wetsel, David - Canovas,
Frédéric (edd.): *Les femmes au Grand Siècle. Le
Baroque: musique et littérature. Musique et liturgie*.
Actes du 33e congrès annuel de la North American
Society for Seventeenth-Century French Literature. T.
2. Tübingen 2003, s. 17-39.

DUCHÊNE, Roger: *Écrire au temps de Mme de Sévigné:
lettres et texte littéraire*. Paris 1982.

femme au temps de Louis XIV. Paris

2001.
DUCHÊNE, Roger: *Madame de Sévigné ou la chance d'être femme*. Paris 1982.

DUFOUR-MAÎTRE, Myriam: *Les Précieuses. Naissance des femmes de lettres en France au XVIIe siècle*. Paris 2008.

DUFOUR-MAÎTRE, Myriam: *La Princesse de Clèves*. Paris 2004.

DULONG, Claude: *La vie quotidienne des femmes au grand siècle*. Paris 1984.

ELIAS, Norbert: *The Court Society*. Oxford 1983.

FUMAROLI, Marc: *L'âge de l'éloquence. Rhétorique et „res litteraria“ de la Renaissance et au seuil de l'époque classique*. Paris 1994.

FUMAROLI, Marc: *La diplomatie de l'esprit: De Montaigne à La Fontaine*. Paris 1998.

GRANDE, Nathalie: *L'instruction primaire des romancières*. In: Nativel, Colette (ed.): *Femmes savantes, savoirs des femmes: du crépuscule de la Renaissance à l'aube des Lumières: actes du colloque de Chantilly 22.-24. 11. 1995*. Genève 1999, s. 51-68.

HEPP, Noémi: *La notion d'Héroïne*. In: Leiner, Wolfgang (ed.): *Onze études sur l'image de la femme dans la littérature française du dix-septième siècle*. Tübingen 1984, s. 11-24.

CHARTIER, Roger - JULIA, Dominique - COMPÈRE, Marie-Madeleine (edd.): *L'Éducation en France du XVIe au XVIIIe siècle*. Paris 1976.

JULIA, Dominique: *L'enfance aux débuts de l'époque moderne*. In: Becchi, Egle - Julia, Dominique (edd.): *Histoire de l'enfance en Occident, vol. 1*. Paris 1998, s. 303-395.

KOLDINSKÁ, Marie: *Šlechtické školy v předbělohorských Čechách*. In: Bobková, Lenka (ed.): *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století: Sborník příspěvků z konference*

.-31. října 1991. Ústí nad Labem

LENDEROVÁ, Milena - RADIMSKÁ, Jitka: *Barokní čtenářky Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová*. In: Lenderová, Milena a kol.: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002, s. 131-154.

MACLEAN, Ian: *La voix des précieuses et les détours de l'expression*. In: Richmond, Ian - Venesoen, Constant (edd.): *Présences féminines. Littérature et Société au XVIIe siècle français. Actes de London (1985)*. Paris - Seattle - Tuebingen 1987, s. 47-65.

MAŤA, Petr: *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha 2004.

MESNARD, Jean: *La culture au XVIIe siècle: enquêtes et synthèses*. Paris 1992.

MESNARD, Jean: „*Honnête homme*“ et „*Honnête femme*“ dans la culture du XVIIe siècle. In: Richmond, Ian - Venesoen, Constant (edd.): *Présences féminines. Littérature et Société au XVIIe siècle français. Actes de London (1985)*. Paris - Seattle - Tuebingen 1987, s. 15-46.

MOTLEY, Mark: *Becoming a French Aristocrat: The Education of the Court Nobility (1580-1715)*. Princeton 1990.

NAHOUM-GRAPPE, Véronique: *La belle femme*. In: Duby, Georges - Perrot, Michelle (edd.): *Histoire des femmes en Occident*, vol. 3. Paris 1991, s. 95-110.

PEKACZ, Jolanta: *The Sallonières and the Philosophes in Old Regime France: The Authority of Aesthetic Judgement*, *Journal of the History of Ideas*, vol. 60, No. 2, 1999, s. 277-297, <http://www.jstor.org/stable/3653856>, [17.12.2008].

PELOUS, Jean-Michel: *Amour précieux, amour galant. Essai sur la représentation de l'amour dans la littérature et la société mondaines*. Paris 1980.

RADIMSKÁ, Jitka: *Knihovna šlechtičny. Francouzské knihy Marie Ernestiny z Eggenbergu na zámku v Českém Krumlově*. České Budějovice 2007.

Gender history jako alternativní
Čadková, Kateřina - Lenderová,
Ariès, Philippe - Duby, Georges (edd.): Dějiny žen aneb
Evropská žena od středověku do poloviny 20. století
v zasetí historiografie: sborník příspěvků z IV.
pardubického bienále 27.-28. dubna 2006. Pardubice
2006, s. 33-39.

REVEL, Jacques: *The Uses of Civility*. In: Ariès,
Philippe - Duby, Georges (edd.): *A History of Private
Life*, vol. 3: *Passions of the Renaissance*. Cambridge -
London 1989, s. 167-207.

RUNGE, Laura: *Gendered Strategies in the Criticism of
Early Fiction*, *Eighteenth-Century Studies*, vol. 28, No.
4, 1995, s. 363-378,
<http://www.jstor.org/stable/2739464>, [17.12.2008].

SELLIER, Philippe: *La Névrose précieuse: une nouvelle
pléiade?* In: Richmond, Ian - Venesoen, Constant (edd.):
*Présences féminines. Littérature et Société au XVIIe
siècle français*. Actes de London (1985). Paris -
Seattle - Tuebingen 1987, s. 95-125.

SONNET, Martine: *Une fille à éduquer*. In: Duby, Georges
- Perrot, Michelle (edd.): *Histoire des femmes en
Occident*, vol. 3. Paris 1991, s. 111-140.

STORCHOVÁ, Lucie: *Gender a „přirozený řád“
v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a
světectví raného novověku*. In: Ratajová, Jana -
Storchová, Lucie (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající?
Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného
novověku*. Praha 2008, s. 508-541.

SUMMERFIELD, Giovanna: *Contes de fées by Women of the
Seventeenth-Century: New Discourses of Sexuality and
Gender*. In: Wetsel, David - Canovas, Frédéric (edd.):
*Les femmes au Grand Siècle. Le Baroque: musique et
littérature. Musique et liturgie. Actes du 33e congrès
annuel de la North American Society for Seventeenth-
Century French Literature. Tome 2*. Tübingen 2003, s.
133-139.

TIMMERMANS, Linda: *L'Accès des femmes à la culture sous
l'Ancien régime*. Paris 2005.

TINKOVÁ, Daniela: *„Žena“ - prázdná kategorie? Od
(wo)men's history k gender history v západoevropské
historiografii posledních desetiletí 20. století*. In:

Lenderová, Milena - Stráníková, Milena: *Ženy žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie: sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006*. Pardubice 2006, s. 19-32.

VIALA, Alain: *Naissance de l'écrivain: sociologie de la littérature à l'âge classique*. Paris 1985.

VICCOLI, Ottavia: *Éducation et discipline: les bonnes manières des enfants dans l'Italie de la Contre-Réforme*. In: Romagnoli, Daniela (ed.): *La ville et la cour. Des bonnes et des mauvaises manières*. Paris 1995, s. 185-218.

WINN, Colette: *Les femmes et la rhétorique de combat: aurgumentation et (auto)référentialité*. In: Nativel, Colette (ed.): *Femmes savantes, savoirs des femmes: du crépuscule de la Renaissance à l'aube des Lumières: actes du colloque de Chantilly 22.-24. 11. 1995*. Genève 1999, s. 39-50.

WINN, Colette: *Protestations et revendications féminines. Textes oubliés et inédits sur l'éducation féminine (XVIe-XVIIe siècle)*. Paris 2002.

WOLFF, Larry: *Religious Devotion and Maternal Sentiment in Early Modern Lent: From the letters of Madame de Sévigné to the Sermons of Pere Bourdalou*. *French Historical Studies*, vol. 18., No. 2, 1993), s. 359-395. <http://www.jstor.org/stable/286872>, [3.2.2009].

11. RÉSUMÉ

La problématique de l'éducation féminine appartient inséparablement aux grandes lignes des recherches sur l'histoire des femmes car elle s'associe parfaitement à l'image presque constante du rôle que la femme remplit au sein de la société. La femme doit être éduquée parce qu'elle devient éducatrice à son tour. C'est ainsi que tous les pédagogues importants, les fondateurs des congrégations enseignantes ou les théoriciens de l'éducation raisonnaient au XVIIe siècle. En revanche, la question du savoir des femmes qui avait attiré l'attention des intellectuels français au XVIe siècle et qui se déroulait dans le cadre de la querelle des femmes, avait provoqué des attitudes très ambiguës. Selon les configurations socio-politiques qui étaient celles de la naissance et de l'essor des salons, la régence d'Anne d'Autriche, la concentration de la vie culturelle à la Cour de Louis XIV ou son désintégration au profit des petits centres à la fin du siècle, de considérables changements dans le rôle des femmes dans la sociabilité mondaine se font ressentir.

Dès les années vingt et trente, la position des salonniers va grandissante et depuis la moitié du XVIIe siècle, l'on assiste à une prise de parole féminine de plus en plus forte, notamment dans le domaine de la littérature et de la publication. Ce phénomène, considéré en général comme un processus assez important de l'émancipation des femmes, n'avait pourtant pas été suivi de retours radicaux dans la façon de concevoir leur éducation et savoir. Bien que les écrivaines eussent querellé le droit des femmes à l'enseignement de qualité, celui-ci est toujours vu par

*Your complimentary
use period has ended.
Thank you for using
PDF Complete.*

[Click Here to upgrade to
Unlimited Pages and Expanded Features](#)

présentation sociale. De plus, le
ances contraignaient la plupart
d'entre elles d'exprimer leurs attitudes d'une manière
plutôt conforme.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1:

Grafika z titulního listu *Les femmes illustres* oslavující ženské zásluhy na poli válečném a intelektuálním.

SCUDÉRY, Madeleine de: *Les Femmes illustres, ou Les harangues héroïques de Mr. de Scudéry, avec les véritables portraits de ces Héroïnes, tirez des Médailles Antiques*. Paris 1642.

Příloha č. 2:

Portrét básničky Sapho a chvála uvozující její promluvu k Erinne.

SCUDÉRY, Madeleine de: *Les Femmes illustres, ou Les harangues héroïques de Mr. de Scudéry, avec les véritables portraits de ces Héroïnes, tirez des Médailles Antiques*. Paris 1642, s. 422-423.

Příloha č. 3:

Grafika zachycující královnu Zenobii při lovu lvů. Jedná se o vypočtení a chválu „femme forte“, ženy statečné.

LE MOYNE, Pierre: *La Galerie des femmes fortes, par le P. Pierre Le Moyne de la Compagnie de Jésus*, 5. ed., Paris 1665, s. 191.

Příloha č. 4:

Anne-Marie-Louise d'Orléans, vévodkyně de Montpensier vyobrazená jako Amazonka. Malba Charlese Beaubruna, uložena v Musée de la Ville de Paris, Musée de Carnavalet, 2. polovina 17. století.

<http://www.scholarsresource.com/browse/museum/7791>, [23. 4. 2010].

(Mapa Lásky) vymyšlená v okruhu
Madeleine de Scudéry v roce 1654.

<http://www.serialmapper.com/files/tendre2.png>,
[24.4.2010].

Příloha č. 6:

Nedatovaná grafika zobrazující skupinu dívek ve škole.
ARIÈS, Philippe - DUBY, Georges (edd.): *A History of
Private Life*, vol. 3: Passions of the Renaissance.
Cambridge - London 1989, s. 322.

Příloha č. 7:

Čtoucí dívka. Malba Alexise Grimouxe z první třetiny
18. století.
ARIÈS, Philippe - DUBY, Georges (edd.): *A History of
Private Life*, vol. 3: Passions of the Renaissance.
Cambridge - London 1989, obrazová příloha.

Grafika z titulního listu *Les femmes illustres*. Nápis na stuze „À la gloire du sexe“ („Ke cti tohoto pokolení“) hlásá, že dílo je určeno k oslavě žen, reprezentovaných dámou ve zbroji. Její atributy odkazují na Pallas Athénu, která symbolizuje vítězství zbraní i rozumu. Jedná se tedy o oslavu ženské chrabrosti a intelektuálních schopností.

433

*Viens voir en cette belle chose,
L'estonnement de l'Vniuers:
Mais souuiens-toy que cette Prose,
N'est pas si belle que ses Vers.*

S A P H O

A

ERINNE.

VOUS allez entendre parler cette
Illustre femme, dont tous les siècles
ont tant parlé: que Platon mesme
admiroit, dont l'image a esté gra-
uée, comme celle d'une Déesse, dans toute la
monnoye d'un grand Peuple; dont il nous re-
ste encor vne espeece de Poésie, dont les vers sont
appelez Saphiques, à cause que ce fut elle, qui
en inuenta la mesure: & que deux grands Hom-
mes de l'Antiquité Grecque & Romaine, ont
appelée la dixiesme Muse. Je luy fais prendre
l'occasion, d'exorter son amie à faire des vers
comme elle, afin de faire voir que les Dames
en sont capables: & qu'elles ont tort de ne-
gliger, vne si agreable occupation. C'est l'Argu-
ment de cette Harangue, que ie donne en par-
ticulier, à la gloire de ce beau sexe; comme en
general, ie luy ay donné tout ce volume.

Medailon Sapho a úvod k její promluvě k Erinne z *Femmes illustres* Madeleine de Scudéry.

Přijď a pohlédni na údiv celého světa nad touto ženou - ale pamatuj, že tato próza nedosahuje krásy jejích veršů.

Sapho k Erinne:

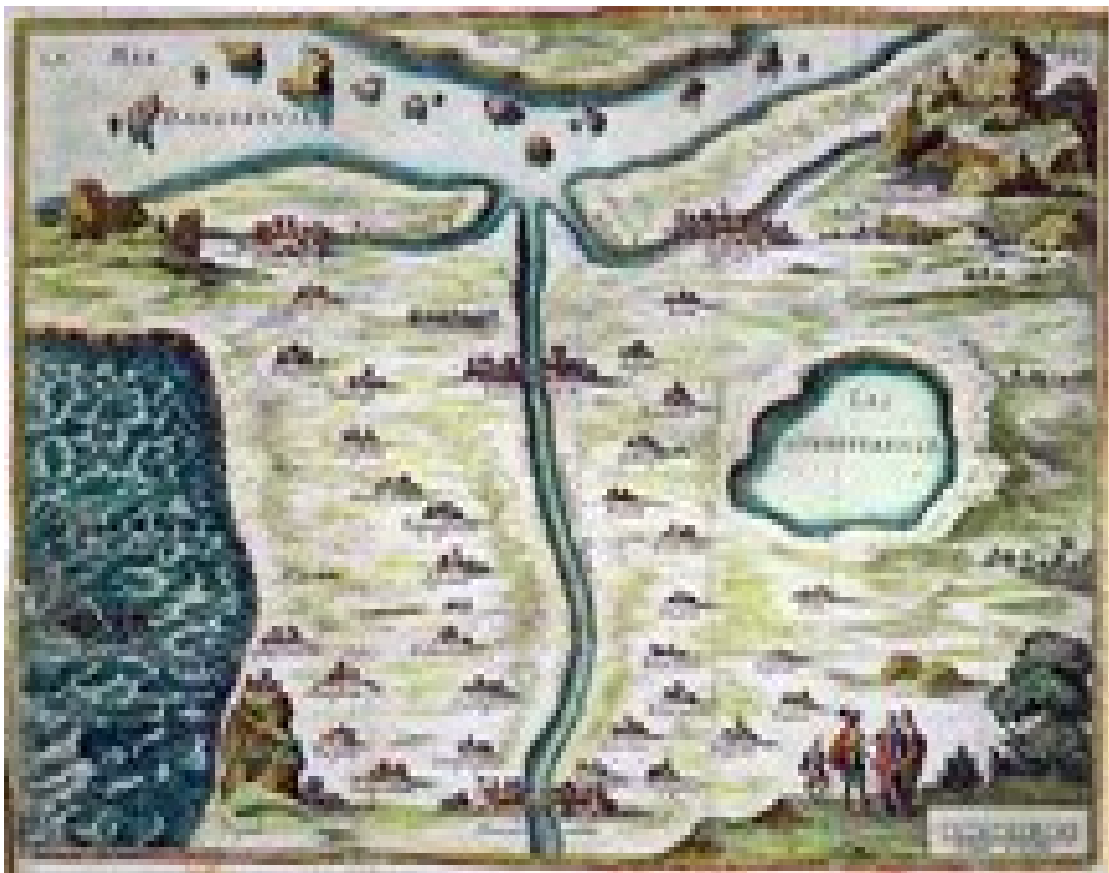
Uslyšíte promluvu této věhlasné ženy, o níž se tolik hovořilo ve všech dobách. Sám Platon ji obdivoval a její portrét byl jako obraz bohyně vyryt na mincích velkého lidu. Zůstaly nám po ní verše, nazývané saphické, neboť právě ona vynalezla jejich metrum. Velcí mužové řeckého i latinského starověku ji nazvali desátou Múzou. Nyní jí nabízím příležitost, aby svou přítelkyni přesvědčila, že se má stejně jako ona ponořit do poezie, aby se ukázalo, že i dámy jsou toho schopny a že nejednají správně, když se této příjemné činnosti straní. Takový je smysl této řeči, kterou obzvláště předkládám k oslavě krásného pohlaví, čemuž jsem zasvětila celé toto dílo.

Grafika z *La Galerie des femmes fortes* Pierra Le Moyna. Zenobie hrála významnou roli v oslavě ženského heroismu, rozvíjejícího se od 20. let 17. století do porážky Frondy v roce 1653. Palmýrská královna byla považována za inkarnaci ženské chrabrosti, která se snoubila s mravopočestností a skromností.

Grande Mademoiselle jako Amazonka. Vévodkyně de Montpensier se jako jedna z posledních vysoce postavených žen i po porážce Frondy stylizovala do role válečnice a oslavovala tyto „maskulinní“ kvality. Nedatovaný portrét od Charlese Beaubruna (1604-1692), Musée de la Ville de Paris, Musée Carnavalet.

Carte du Tendre (Mapa lásky), která vznikla v roce 1654 v salonu Madeleine de Scudéry a která má zamilovaným mužům poskytnout návod, jak získat srdce vyvolené ženy. Milostná kartografie vypovídá nejen o povaze mondénní sociability, založené na galantní hře mezi muži a ženami, ale také o odmítavém postoji Madeleine de Scudéry a celé další generace literárně činných žen ke sňatku.

Legenda:

V dolní části mapy se nachází město *Nouvelle Amitié* (Nové Přátelství), po proudu řeky *Inclination* (Náklonnost) je další město, *Tendre-sur-Inclination* (Láska nad Náklonností), na levém přítoku leží *Tendre-sur-Reconnaissance* (Láska nad Vděčností), na pravém *Tendre-sur-Estime* (Láska nad Úctou).

-Estime vede přes vesnice *Grand Jolis Vers* (Krásné Verše), *Billet d'Amour* (Láskový Dopis), *Billet Doux* (Něžný Dopis), *Sincérité* (Upřímnost), *Grand Coeur* (Velkodušnost), *Probité* (Čestnost), *Générosité* (Velkorysost), *Respect* (Úcta) a *Bonté* (Dobrota).

Cesta do *Tendre-sur-Reconnaissance* vede přes vesnice *Complaisance* (Úslužnost), *Soumission* (Oddanost), *Petits Soins* (Drobné Pozornosti), *Assiduité* (Vytrvalost), *Empressement* (Horlivost), *Grands Services* (Významné Služby), *Sensibilité* (Citlivost), *Tedresse* (Něha), *Obéissance* (Poslušnost), *Constante Amitié* (Trvalé Přátelství).

Do *Tendre-sur-Inclination* se cestovatel dostane přímo po proudu řeky. Tato cesta je tedy nejrychlejší, snadno se ovšem může doplout až do *Mer dangereuse* (Nebezpečného moře), za nímž jsou *Terres Inconnues* (Neznámé země). Bezpečnější je tedy putovat po souši do měst ležících na přítocích. Na pevnině nicméně číhá další zrádná vodní plocha, *Lac d'Indifférence* (Jezero Lhostejnosti), vydá-li se člověk přes *Négligence* (Netečnost), *Inégalité* (Nestálost), *Tièdeur* (Vlažnost), *Légèreté* (Vrtkavost), *Oubli* (Zapomínání).

Dívčí škola. Dívky se zabývají ručním pracemi a četbou, zajisté zbožného charakteru. Třída není smíšená ani co se týče zastoupení obou pohlaví, ani co se týče různých věků. Takové změny probíhaly ve Francii zejména od druhé poloviny 17. století.

Čtoucí dívka od Alexise Grimouxe (1678-1733). Můžeme se pouze dohadovat, zda mladičká dívka skutečně umí číst nebo zda jenom pózuje. Rozhodující však je, že kniha je použita jako jediný atribut, který na sebe tedy upoutá pozornost diváka. Kniha zde nemá symbolizovat vzdělanost, dosažené vědomosti. Způsob zobrazení naopak odkazuje na intimitu soukromé četby pravděpodobně zábavného charakteru.